

ÜYGE TABA

M. Ayas İshâki

M. Ayas İshâkî

Üyge Taba

EVE DOĞRU

— Roman —

İkinci Baskı

*Kazan 1998
"Üyge Taba" romanı
2. baskı 1998
D. Taşınan*

ÖTÜKEN YAYINEVİ
Nuruosmaniye Cad. Nu: 36 - 7
Cağaloğlu — İstanbul

BİRKAÇ SÖZ

Mehmed Ayaş İshâkî sanatçıdan ziyade bir büyük mefkûreci olmakla zihinlerde iz bırakmıştır. Mefkûreci idi... Mefkûresine hayatıyla birlikte kalemını de verdi. Kalemını yazının çeşitli sahalarında gezdirdi. En etkili kısmı olan san'attan ve bilhassa romandan faydalanmak onun için gayet tabîî idi. Sonradan san'at onda bir vasıta olmaktan çıkıp, vasıf haline geldi.

Öz ağlamadan göz ağlamaz... Bölük, bölük hale gelmiş çeşitli Türk illerinin hürriyetlerinden yoksun oluşu O'nun başlıca üzüntü kaynağı idi. Bütün Türk topluluktan esaret zincirini kırıp, müteakiben de başı Avrupanın koynuna kadar uzanan, kökü orta Asyanın derinliklerinde nihayet bulan Büyük Türk Birliği O'nun aksiyon, fikir ve san'at hareketlerinin mebdei olmuştur. Bu gaye O'nun özünü dağlamış, kaleminden göz yaşlan misali bu eser süzölmüştür.

Büyük mücahid yazarın üzerinden nisyan perdesini kaldırmak; çeşitli fikir akımları arasında yetişen genç neslin fikir ve gönöl bağına Mehmed Ayaş İshâkî'den bir kırıntı düşürmek isteğıyle hareket etmiş bulunuyoruz. Bizce bir kırıntı kâfi... Zira asırlık çınar ağaçlarının varlığı minicik tohumlarda gizlidir..

Ötüken Yayınevi

«UYGE TABA» eserim,

Cihan Harbi günlerinde Rus devletinin askerleri sıfatiyle Almanya'ya esir düştükten sonra benliklerini, Türklüklerini anlayarak, Türkiye'ye gönüllü asker tarzında gelen, Cihan Harbine, Türkiye tarafında, iştirak ederek Bağdat cephesinde büyük yararlıklar gösteren ve anavatan için şehit olan Idil- Ural gençlerinin ruhuna ithaf edilmek üzere Berlin'de, 1922 senesinde, Şimal Türk lehçesiyle yazılmış ve tabedilmişti. 1927 senesinde Anadolu lehçesine çevrilerek Türkiye'de neşredilmesi için Türk Ocakları neşriyatı sırasına kabul edilmiş ise de, neşredilememiş, tercüme de kaybolmuştu.

Türkiyeli bazı Türkçü ve milliyetçi ahbabların ısrarı üzerine, ikinci defa Anadolu lehçesine çevirerek Türk okuyucularına takdim ediyorum.

«Eve doğru» mânasını ifade eden eserin «Oyge taba» ismini aynen muhafaza ettim. Çünkü bence, dağınık Türk illerini birbirine bağlayan ve coğrafi şerait altında kuvvetini muhafaza eden mânevi birlik bağlarının en sağlamı Türk evi yani an'anevi Türk aile hayatıdır.

Uzak Idil sahilleri, Ural dağları gençlerinin anavatan Türkiye için kanlarını ve canlarını feda etmeleri, işte, bu an'a nevî «Ana evi» ni Türk benliğini korumak içindir. Eserim Türkiye Türklerinin de küçük bir kısmına diğer illerdeki Türklerin yaşayış farzını, düşünce, kaygu ve dertlerini az çok tanıtabilirse, kitabımın hikmeti vücudu boşuna gitmemiş olacaktır. Ve ben de Türklük vazifelerimin binde birini ifa etmiş olacağım.

M.Ayas Ishaki, İstanbul, 1941

M. Ayaş ishaki, İstanbul, 1941

Vakit geç olduğu halde Miralay Demir Ali bir türlü uyuyamıyordu. O, elbisesini çıkarmadan kendini askerce yatağına atıvermişti. Birkaç defa gözlerini yumdu. Kendisini uykuya dalar gibi yaptı. Birkaç defa horuldu. Fakat kafasının içindeki düşünceler, dertler birbirinin ardından koşuyor, birbirine karışıyor, mânâsız şekiller alıyordu. Bazen bir meseleyi halleder gibi olduğu sırada zihninde yeni meseleler, yeni sualler ve yeni hayaller doğuyor; onun dimağı kaynıyor, taşıyor; sele tutulmuş bir değirmen taşı gibi durmadan dönüyordu. Birçok sualler bir uğultu halinde beynini kurcalıyor, sebebini anlamadığı bir iç sıkıntısı onu durmadan üzüyordu.

Bu ağırlıktan kurtulmak için Miralay zihnini havaî şeylere kaptırmak istedi. Böylelikle onu yoran karanlık düşünceleri dağıtacaktı. Fakat bu esnada acı bir sızının yüreğini kemirdiğini ve bunu havaî düşüncelerle susturmak kabil olmadığını anladı. Daha muazzep oldu. Derin bir nefesle “of “ diye gözlerini açtı. Odanın içinde, etrafını nazarlar ile araştırdı. Duvarı asılı duran büyük harita üzerindeki ufak ve büyük şehirleri gösteren işaretler dikkatini celbetti.

Gözlerini dört açarak haritayı seyre koyuldu. Vücudunda titretici bir üşüme dolaştı. Haritadaki dağlar, şehirler ve köyler âdetâ gözlerine batar gibi oldular. Bu asılı haritanın her köşesini ve her noktasını ezberden bildiği halde şimdi gözlerini ondan ayıramıyordu. Haritada Bağdad’ı, Musul’u, Erzurum’u, Trabzon’u gördü. Murad çayı, Fırat, Dicle, Van gölü onun gözü önünde canlandılar. Haritanın orasına burasına iğnelenmiş ufak bayrakların temsil ettikleri askerlerin yerlerini, hareketlerini görür gibi buradaki top seslerini, çocukların ağlamasını, annelerin ah ve feryatlarını işitir gibi oldu. Kalbinin derin köşesi yeniden sızladı. Bunun üzerine tam bir asker çevikliği ile yerinden sıçradı. Onu yakıp kavurucusuna muazzep eden ağır düşüncelerden kurtulmak için odanın içinde iri adımlarla gezinmeğe başladı. Lâkin bu gezinti de onu teskin etmedi. Pencere karşısına gelip dikildi. Ayın ışığıyla aydınlanmış camiin top mermisi ile delinmiş mihrabı, kör bir adam bakışı ile. Miralayı seyrediyordu. Camiin yan uçmuş minaresi, harpte kolu kopmuş bir adam gibi, gûya sallanıyor ve gûya Miralayı göstererek bir şeyler söylüyordu. Camiin etrafındaki yanmış, yıkılmış ve damları çökmüş Türk evleri ve Türk yuvaları da Miralayın karşısında yarasının acısıyla ağlayan, inleyen ve dert yanan gibi görünüyorlardı.

Miralay, oraya daha ziyade bakmadı Ve odaya döndü.

— Kim bilir şu minare, yüz yıllardan beri ezan sesini semalara

yükselten Őu minare, belki de benim emrimle atılan topla yaralanmıŐtır. Kim bilir, belki de Őu mihrap, asırlardan beri insanlara gönöl kuvveti, can rahatı telkin eden Őu mihrap benim askerlerim tarafından yıkılmıŐtır. Bu evlerin ve bu yuvaların içindeki mes'ut aile ocakları belki de benim kıtalarım tarafından söndürölmüŐtür. Őu yüzlerce, binlerce günahsız Türk anaları, Türk yavruları belki, benim tarafımdan öldürölmüŐtür...

Bu düşünceler Miralayı sarsıyor, benliğini dehŐet içine düşürüyordu. Korkunç düşüncelerden kurtulmak için ışığı yaktı. Masası üzerinde duran kâğıtlar ve haritalar arasında kızının en son mektubuna gözöl ilişti. Kalbinin pek derin bir köŐesinin bir daha titrediğini duydu.

Odanın havası ona kâfi gelmiyor gibi oldu. Havasızlıktan boğulacağını zannediyordu. Hemen dışarı fırladı.

Taze hava onu kucaklayıp aldı. Hafif bulut dalgalan arasına sığman ayın soluk ışığı yüzünü okşadı. Hafifçe esen rüzgâr onun kara hülyalarını uçurur gibi oldu. Yüreği açıldı. Gece vakit geç olduğundan askerler, harap köyün yıkık evlerinde ve zeminliklerde derin bir uykuda idiler. KuŐ, kurt, hayvan, her Şey yenmiŐ ve bitirilmiş olduğundan köy bir mezaristan gibi sessiz ve sakindi. Miralay bu boşluk içinde yavaş yavaş yürümeğe başladı. Boşluk ona mânevi bir sükûnet verdi. Artık havanın tesiriyle mânâsız can sıkıntılarından sıyrılmıŐ gibi oldu. Eve doğru dönmeğe başladığı zaman uzaktan bir top sesi duydu. Buna ikinci bir top güröltüsü cevap verdi. Belki de bu ilk atılan topun dağlara çarparak akseden sedası idi. Miralay cüz'i bir duraklamadan sonra «Bizimkiler düşmanla atıŐıyorlar» diyecek oldu. Fakat bizimkiler kimdir? Düşman kimdir? Bu soru Miralayın beynini bir daha altüst etti. «Biz kimiz?», «Düşman kimdir?». «Ben Miralay Demir Ali kimim?»...

Uzaktan iŐitilen diğeri bir top sesi onun sorgularına bir cevap gibi oldu «Türkler attılar» dedi... Gözleri bir daha camiye minareye, cami etrafındaki yıkılmış evlere döndü. Bu harabenin her bir parçası, her bir taşı ve tahtası ona «bu senin işin, bu senin marifetin!» diye haykırarak onu azarlar gibi idi. Hemen başını aşağı eğdi ve evine doğru ilerlemeğe başladı.

Artık başını kaldırıp etrafına bakacak yüzöl kalmamıştı. O bir suçlu gibi evine koştu. Kapıyı kapatırken uzaktan gelen birkaç tüfenk sesiyle onların cevapları işitildi.

Miralay askerlik hayatında bu gibi Şeyleri çok görmüş ve çok geçirmiŐ olmasına rağmen bugünkü top ve tüfenk sesleri onu titretti ve vücudunda buz gibi soğuk bir Şeyin kaydığını hissetti. Bundan kurtulup kaçmak ister gibi O, çarçabuk kapıyı sürmeledi. Titreyerek yanıp küçücük mumunu yakına çekti ve yatağına uzandı. Eli, kendiliğinden kızının masa

üzerinde duran mektubuna gitti. O şimdi, bu mektubu bugün üçüncü defa olarak okuyordu. Fakat hiç bir şey anlayamıyor gibi idi. Bir defa daha okumaya girişti. Bundan da bir şey çıkmadı.

Mektup Kazan'dan geliyordu. Rusya'da bir yatı mektebinde okuyan 17 - 18 yaşlarında biricik kızı Sevim Bige (*) yazıyordu. Bu mektup da her hafta aldığı diğer mektuplar gibi bir mektuptu. Amma her nedense Miralay Demir Ali, kızının bu mektubundaki sözleri bu defa pek başka buluyordu. Acaba, bu mektuptaki fikirler Miralayın kalbinin derinliklerinde çoktan beri yatan bir his mi uyandırmıştı? Onun pek derin yarasını yeniden mi neşterlemişti?...

Bu mektubu eline alalıdan beri halinde anlaşılabilir bir değişiklik olmuştu, işte o vakitten beri Miralayın rahatı bozulmuş, uykusu kaçmış, serapa düşünce kesilmişti.

Kızı, hastabakıcı kursuna devam etmeğe başladığını, böyle büyük felâket günlerinde uzaktan seyirci kalmanın vicdansızlık olduğunu, onun için de kursları bitirir bitirmez harp meydanına giderek fiilî surette işe girişmek fikrinde olduğunu babasına yazıyor ve onun izin ve duasını diliyordu.

Miralay, uykuya dalar gibi oldu. Onun gözünün önünde zayıf kızının hayali geliyordu. Onun yanında da son günlerde muharebe meydanında «kahramanca» ölmüş yegâne oğlu ve bu iki yavrusunun arkasında da çoktan vefat etmiş refikasının hayali, masum ve mağdur bir çehre ile yalvarıyor gibi elini uzatmış görünüyordu. Onun dua için yalnız bir kolu kalkıktı, öteki, harap köyün minaresi gibi, kesilip atılmıştı. — Evet Nefise'nin bir kolu yoktu! —

Miralay, ürkek bir hayvan gibi korktu, tiksindi, kendi kendine:

«— Nefise, Nefise, öyle ya, Nefise... Sen Nefise'sin değil mi? Senin bir kolun kesilmiştir... Harpte mi kesildi?... Kim kesti, düşman mı, yoksa bizimkiler mi kesti?... Düşman kim?...

Onun gözü önünden bir sürü kesik kollar, ayaklar ve tahkir olunmuş Türk kadınları, Türk kızları gelip, geçti.

«Sana da böyle mi oldu Nefise?» dedi, Yoksa harp meydanında «Kahramanca» ölen oğlunun uğrunda mı böyle yaralandın?!...

Miralay dalmış olduğu uykudan yeniden silkinip uyandı. Tekrar yerinden fırladı ve sinirli bir halde odasının içinde dolaşmaya başladı. Böyle yürüyerek karanlık düşünceleri dağıtmak istiyordu. Fakat düşünceler onu bırakmıyordu. Onları dağıtmak için biraz işle meşgul olmak istedi. Kızına mektup yazmayı düşündü. Fakat ona ne yazacaktı? Nasıl yazacaktı? Bu

hususta bir karar veremedi. Mektubu başka bir güne bıraktı. Erkâniharbiyeden gelen zarfların birini açtı, okumağa başladı. Okudu, bir daha okudu, bir şey anlayamadı. Fakat okudukça kalbine bir şeyin saplandığını, dimağını yaraladığını hissediyordu. Okuduğu kâğıtta Anadolu Türkü ile Azerbaycan Türkünü yekdiğerinden ayırmak için zaptolunmuş araziye Rus Kazak askerlerinin iskân olunması tensip olunuyor, bu Kazakların Fırat ve Dicle nehirleri boylarına kadar yayılması ileri sürülüyordu. Don ve Ural Kazaklarının o mintikalardaki Türklerin parçalanmasında oynadıkları rolleri nazarı itibare alarak Fırat ve Dicle nehirleri sahillerinde Kazak kolonileri vücude getirilmesi lüzumu derrneyan olunuyordu. Bu fikir Miralayın kalbini incitti, kalbinin bir yeri acıdı, yandı.

«Bu ne demek, bunu niçin yapmak istiyorlar?. Türk kitlesini parçalamaktan, onun birliğine halel getirmekten maksat ne?»

Gibi bir takım sualler karşısında durup, düşündü, fakat bunlara bir cevap bulamadı. Ve hemen kâğıdı elinden atıp tekrar kızma mektup yazmağa niyetlendi.

«Bu harpte yegâne oğlumu kaybettim. Şimdi biricik evlâdım sen kaldın. Artık kızım seni de felâkete atmak ve seni de kaybetmek korkusu beni muazzep ediyor, senin de felâketini görmeğe tahammül edemeyeceğim,» diyecekti. Fakat kalemi eline alıp ta mektubu yazmağa koyulunca yukarıdaki sözleri bir asker mektubuna yakıştıramadı ve bunları yazmayı haysiyetine bir türlü sığdıramadı. Kalemi büsbütün başka yoldan yürüttü. Vatan uğrunda muharebe etmek, orada ölmek gibi şeyleri methetti, kahramanlıklardan bahsetti. Kızının mektubunda mevzuu bahis meselelere cevap vermek sırası gelince kalemi saplandı, bir söz bulamaz oldu. Yazdıklarım tekrar tekrar gözden geçirdi. Mektubun birinci kısmıyla bundan sonra yazacağı kısım arasında bir irtibat tesis etmek için bir türlü kalemi ilerlemiyordu.

Birdenbire hatırına yeni bir şey geldi. O, mektubu neden Rusça yazıyordu? Pek güzel Türkçe yazmasını bildiği gibi kızı da iyi bir muallimden güzel Türkçe okumamış mı idi? Öyle ise baba ile evlât arasındaki en samimî mektuplaşmayı neden Rusça yapıyordu? Miralay bu yeni fikri çok beğendi ve yazmakta olduğu mektubu yırtıp fırlattıktan sonra kızma kendi anadilinde, tatlı cümlelerle bir Türkçe mektup yazmağa başladı.

Mektubun başlangıcındaki selâmlar bittikten sonra harbin kahramanlıklarından bahsetmek isterken kalem tekrar bataklığa saplanmış top arabası gibi ne ileri ve ne de geri gidemeyecek bir halde takıldı, kaldı. Dünyada en çok sevdiği biricik kızına harbi böyle methetmeğe dili varmadı. Millî gazetelerin harp hakkındaki selbi yazılan ona hakikati gizlemekten menetti. Kendi anadilinde yazacağı mektup Rusça yazdığı mektuptan

büsbütün başka bir ruhta olacaktı. Bunun için bu mektubu da attı. Zihninin tamamen yorulduğunu, vücudunun her bir kısmının sızladığını hissetti. Tekrar yatağına uzandı.

Refikasının kesik koluyla göklere bakarak dua eden hali ve kızı tekrar karşısında canlandı. Bir daha onu iniltilere, azaplara ve kara düşüncelere şevketti. Artık dışarıyı aydınlanmağa başlamıştı. Miralay uykuya daldı.

Miralay Demir Ali, Kafkasya cephesinde bulunalı bir yıldan fazla oluyordu. O, Sarıkamış muharebesine yardımcı olarak gönderilmişti. Ve her ne kadar Sarıkamış muharebesine iştirak etmemiş ise de Erzurum'a doğru ilerleyişte ordunun sağ cenahını muhafaza ediyordu. Trabzon'u aldıktan sonra Miralayın süvarileri Türk kuvvetlerinin ansızın taarruzlarına maruz kalmıştı. Ondan sonra o cenuba doğru sevkolundu. Bağdad altında muharebe etmekte olan İngiliz askerleriyle Rus kuvvetleri arasında irtibat işinde onun alayına pek ehemmiyetli ve mesuliyetli bir vazife yükletilecekti. Miralayın bu vazifeyi yiğitçe başarabilmesi için Türk ordularının en zayıf noktalarından addolunan bir yere sevkolundu. Bu maksatla, Rusya'nın muhtelif Türk halklarından teşekkül eden onun fırkası (**) aylarca hazırlandı, takviye ve ıslah olundu. Miralay kendisi de durmadan çalıştı. Zira bu tarihî işi başarmakla, yani İngiliz kuvvetleriyle Rus kuvvetlerinin birleşmesine muvaffak olduğu takdirde, o pek büyük bir iş yapmış olacaktı. Bu sayede onun adı tarihe geçecek, askerî mekteplerde adı ağızdan ağıza dolaşacak, o kahraman olacak... Rütbesi de artacak, general unvanını alacak ve adı General Demir Aliyef olacaktı!..

Bu yaldızlı hülya o vakitler onun pek hoşuna gitmişti. O, hayalin tesiri altında taarruz hazırlıklarına devam etti. Fırkasının her bir neferini, her bir atını gözden geçirdi; noksanlarını tamamladı, silâhlarını teftiş ve mühimmatını hazır etti. Her bir Türk esirinden âzâmî malûmat toplıyabilmek için onları istintak etti ve esirlerin üstünde bulunan kâğıtları bizzat kendisi tetkik etti.

Dağlarda karlar azalıp atların yürümesi için yol açılınca hemen harekete başlayacağından, alayını emre hazır bir hale koydu. Artık yalnız Başkumandanlıktan. 'Hareket» emrini bekliyordu. Bu esnada Erkânıharbiye reisliğinden davet edildi. Ne için davet edildiğini anlamakta güçlük çekmediği için hazırladığı taarruz plânını ve ona bağlı vesikaları beraberine alarak, hemen Başkumandanlık Erkânıharbiye reisliğinin bulunduğu Tiflis'e hareket etti. Oraya varır varmaz kendi kumandanını ziyarete gitti. Onu genç, mülayim bir Rus Bayarı¹ tantanalı bir evde kabul etti. Sabah kahvaltı zamanı olduğu için Miralay sabah kahvaltısına alıkonuldu. Masa başına gelince general resmî tavrını bir yana bırakarak miralayla arkadaşça konuşmağa başladı. Evinin darlığından, Madamının böyle dar bir yerde yaşamağa alışmamış olduğundan, Gürcü ve Azerbaycanlılarla her gün

denecek derecede ihtilâflara maruz kaldıklarından şikâyet etti. Ondan sonra siyasete geçti. Miralayın: «Petersburg'da ne var, ne yok?» sualine cevaben:

— Ne var, bilir misiniz? Raspotin var, Raspotin. Biz hepimiz halihazırda Raspotin'in fikirlerine hizmet ediyoruz. O, «Kanalya» (Mel'un Tsaritsa) ile birlikte, ne yapıp yapıp, ordumuzu ağır bir mağlûbiyete düşürüp sulh akdetmeğe çalışıyor. O bütün hareketlerinde aslen Alman kızı olan İmparatoriçe ile hemfikirdir.

Dedi. Sonra maişetinin güçlüğüne ve maaşının kâfi gelmediğine geçti ve ilâve etti:

— Hayat pahalılandı. Buradaki muhtelif Azerbaycanlı, Ermeni, Gürcü tüccar her gün bir bahane ile fiyatları yükseltiyor, dışarıdaki Yahudiler paramızın kıymetini düşürüyorlar; bugün İran'da bizim kâğıt para ile fındık bile satın almak mümkün değildir; her yerde altın ve gümüş istiyorlar. Duma (Mebusan Meclisi) durmuyor, biliyor mu? bilmiyor mu? Kim bilsin, her işe müdahale ediyor... Çar Garp cephesi Başkumandanı Grandük Nikolay Nikolayoviçi, buraya gönderiyor, yani sürgün ediyor. O da herkese küskün, bütün hıncını buradaki ahaliden ve bizden alıyor!... Söyleme Miralay, siz çok rahatsınız, kendi işinizle meşgulsünüz. Biz burada karınca yuvasında imiş gibi yaşıyoruz.

Miralay Demir Ali bu tatsız sözlere cevap vermedi, kendi alayının halinden bahis açtı. Bir türlü gelemiyen mitralyözlerin çabuk gönderilmesini, mühimmatın da uzun sefer için kifayet etmeyeceğini, bu noksanlan ikmal olunca alayın her dakika için emre âmade bir hale gelebileceğini söyledi.

Miralayın sözleri generale tuhaf geldi.

— Siz durmadan ileri, ileri, diyorsunuz. Bu kadar yürümekten hâlâ yorulmadınız mı? Biz burada cepheyi muhafaza edebileceğimizden şüphe ediyoruz.. Türkler asker sevk ediyorlar, Almanya da onlara silâh ve mühimmat göndermekte devam ediyor. Sol cenahımızda Macar zabitleri görüldü. Türk ordusunun Kafkasya'ya doğru ileri hareketi başlayacağını zannediyoruz. Buradaki halkı da biliyorsunuz, kurdu ne kadar doyursan, yine gözü ormandadır. Azerbaycanlılar arasında Türk zabitleri çalışıyor. Gürcülere de inanılmaz. Yalnız Ermeniler bize oldukça sadık.. Fakat onların sadakati da malûm! Şu Karapet değil mi?... İşi gücü asker soymak, talan etmek, para kazanmak... Memleket içerisinde de işler aynı halde, Moskova'da, Kazan'da, Bahçesaray'da ve Bakü'de kuvvetli Türk propagandacılığı devam edip duruyor. Başkumandanlığın emrile bütün Tatar zabitlerini ve askerlerini buradan Garp cephesine gönderdik. Aman Allahım, bu kolay bir iş değildi... Fakat faydasız iş!...

Dedi. General, Miralayın cevabını beklemeden elektrik ziline bastı. Kapıda görünen kırmızı yanaklı hizmetçi kıza hitaben:

— Şaşa, dedi, yazı masamın üzerindeki büyük cüzdanımı getir!

Ve miralaya döndü.¹⁶

— Miralay, fikirlerinizi sormak için size bir şey göstereceğim.

Dedi ve hizmetçi kızın getirdiği cüzdandan Moskova'da intişar eden Türkçe bir gazete çıkardı.

— Miralay, dedi, bu gazete askerî bir sansürün murakabesi altında çıkıyormuş. Rica ederim, işte şu makaleyi mütalâa ediniz. Bunu buradaki Tatar askerleri bayram esnasında dışarıda satın alarak kışlaya getirmişler. Harp aleyhinde olsa gerek... Askerlerin birkaç defa toplanarak bunu okudukları görülmüş ve ellerinden alınarak bana getirdiler. Rica ederim siz de bir gözden geçirip fikirlerinizi söyleyiniz, mümkün olursa tercüme ettirip gönderiniz. Sizin alayınızda bu dilden iyi tercüme edebilen zabitler var. Miralay Demir Ali, gazeteyi eline alarak etrafı kırmızı mürekkeple çizilmiş yazıya bir göz gezdirdi. Makalenin başlığı:

«Bayram kurbansız ve kurban bayramsız olmaz»

Sözlerinden ibaretti. «Pekâlâ, tercüme ettirip takdim ederim efendim» diyerek cüzdanına koydu. Generale de vedâ ederek Erkânıharbiye dairesine gitti.

Erkânıharbiyenin bekleme odasında bir sürü Ermeni, Yahudi ve Gürcü tüccar toplanmıştı. Odaların birinden çıkan bir zabite tüccardan biri yaklaşarak şeker getirtmek için bir vagon müsaadesi istedi. (Diğer biri piriş toplamak için resmî müsaade verilmesini rica etti. Beri yandan bir başkası süvari alaylarına at satın almak için avans para verilmesini rica ediyordu. Daha bir başkası gece-gündüz açık bulunacak bir bar için müsaade talep etti. Genç zabıt bir çoklariyle el verip görüştükten sonra her biri ayrı ayrı köşelerde yavaş sesle ve bir takım göz-kaş işaretleriyle bir şeyler konuştu. Bir şeyler hakkında emirler verdi. Demir Ali'nin yanına gelip: «Şimdi, şimdi, sizin için söyledim, general biraz meşguldür.» dedi. Tekrar bir takım Yahudilerin yanına giderek onlarla konuştu ve ellerindeki kâğıtlarını alarak odaya girdi. Tekrar çıktı. Salonda bulunanların bazısına bir takım kâğıtlar, fermanlar ve emirler tevzi etti. Miralayı görünce «bu he-rif de burada ne duruyor?» gibi bir tavırla «Şimdi Miralay,» deyip kayboldu.

Bu uzun bekleme Demir Ali'nin canını sıkmaya başlamıştı. Yaver bir daha çıkarsa onu sert bir eda ile tekdir edecekti. Fakat bu esnada generalin kapısı açıldı ve oradan birisinin yüksek bir sesle:

— Von, von, von (Haydi buradan, defol!)

Diye bağırdığını işitti. Bu sırada kapıdan, atılmış bir top mermisi gibi,

kıp-kırmızı kesilmiş başı sarıklı göğsüne kocaman bir madalya takmış bir adam fırladı. Bu adam o kadar şaşırılmıştı ki, salona çıkınca nereye gideceğini bilemiyerek durdu. Bunun üzerine ansızın bir küme yerli îslâmlar zuhur ettiler ve adamın etrafını sardılar. Onun şaşkın haline bakmadan etrafını alanlar ona bir sürü sualler sormakta ve hiddetli sözler söylemekte idiler. Lâkin sarıklı onların suallerine cevap vermedi. Yalnız onun, “Din ve millet düşmanından bundan başka ne umulabilirdi ?” dediğini Demir Ali de işitti.

Salondaki müracaatçılar oldukça azalmıştı. Sarıklı ile yanındaki adamlar da gitmişlerdi. Bu esnada bir Ermeni yanında oturana şöyle izahat veriyordu:

— O sarıklı buranın Müslüman müftüsüdür. Onlar hep Türk taraftan. Anlaşılan generalin huzurunda cezasına uğradı.

Dedi ve çürük dişlerini meydana çıkararak gülümsedi. Ermeninin bu sözlerini işitenlerden, kenarda oturmuş şişman bir Rus tüccarı ileri atıldı:

— Onları hep kılıçtan geçirmeliydi, dedi, bizimkiler onlara karşı yumuşak davranıyorlar. Burada İsa'nın koynunda yaşar gibi rahat ömür sürüyorlar da yine takdir etmiyorlar. Türk taraftan iseler Türkiye'ye gitsinler.

Bu mütalâa Miralayın üzerinde ağır bir tesir bıraktı. Kalbinin derinliklerinde bir acı duydu. Fakat bu mükâlemeyi tahlil etmeğe vakit kalmadan yaver:

— Buyurunuz! dedi.

Demir Ali girip askerce selâm verdi.

Kocaman bıyıklı Kazak süvari Generali Miralayı karşılayıp el verdi ve:

— Buyurunuz, buyurunuz! diye kocaman yazı masasının yanındaki koltuğa davet etti. Miralay bu adamı nerede ise görmüş idi. Fakat nerede gördüğünü bir türlü hatırlayamıyordu. Zihninde bunu aramakla meşgul iken General söze başladı:

— Afiyettesiniz inşaallah Miralay Bey. Oldukça ihtiyarlamışsınız, fakat maşaallah epey sağlamsınız.

Dedi. Miralay cevap verdi:

— Affedersiniz, siz beni nereden tanıyorsunuz? Ben sizi bir türlü hatırlayamıyorum.

General:

— Tanımaz olur muyum, dedi, Japon Harbinde sizinle beraberdik. Port-Artür'de siz 12. tabyenin kumandanı idiniz. Ben de 15. tabyede idim. O zaman ben yüzbaşı idim.

Demir Ali hatırladı...

Miralay Demir Ali o zaman kıdemli yüzbaşı rütbesini haizdi, şimdi ise

miralay olarak kalıyor. Bu Rus o zaman ondan daha küçüktü, bu gün ise ona kumanda eden bir general olmuştur. Onun gözü önünden Port-Artür muharebesinin bütün safahatı geçti. Şimdi karşısında general üniformasıyla oturan o zamanki genç yüzbaşının kendi tabyesini bırakıp kaçtığı, Demir Ali'nin arka hattını açık bırakarak mühlik bir hale düşürdüğünü, kendisinin kahramanca tabyelerini müdafaa ederek, külliyetli zayıf mukabilinde, hattâ kendisi bile yaralanarak vaziyeti muhafaza edebildiğini, bu fedakârlık için teşekkürname aldığı bu Rus zabıtine ise ceza yerine ancak kahramanlara verilen (Giörgiveski) nişanının verildiğini hatırladı ve içine bir zehir aktı.

Resmî müzakereler uzun sürmedi. Ertesi gün saat on birde akdolunacak pek ehemmiyetli bir Askerî Şûrada bulunmak için davet olunduğunu haber aldı ve gidecek oldu. Fakat general miralayı bırakmadı. «Böyle uzun ayrılıktan sonra merhaba, Allahaismarladık, diye ayrılmak olur mu?» diyordu. Aynı zamanda Japon harbi hakkındaki eski hâtıraların miralaya fena tesir bırakmış olduğunu da anlamış olacak ki ahval âlemde bahse başladı. Müteahhitlerin rezaletlerinden şikâyet etti. Bakü'deki hareketlere son vermek için oraya gidip gelmek istediğinden bahsetti;

— Bakü'de bulunan askerlerimiz arasında Türk propagandacıları varmış, dedi, ora Azeri Türkleri, Türk esirlerine ve hususiyetle zabıtlere büyük yardımlar gösteriyorlar. Bizi arkadan vurmak için hazırlanıyorlar. İşte biraz evvel de buradaki İslamların müftüsü gelmişti. «Bizim Cemiyeti Hayriyemiz harp yerlerinde yetim kalan İslâm çocuklarını beslemek için bir Yetimler Yurdu açmak istiyoruz. Harap Türk köylerindeki bu yetimleri toplayıp getirmemize ve bir yerde beslememize müsaade ediniz» diyor. Bundan başka «Harp meydanından gelen Mültecilere yardım komitesi kurduk» diyor. Kızdım. «Lehistan'dan, Korlandiya'dan, Liflandya'dan vesair vilâyetlerden kaçıp gelen bu kadar hakiki Rus mülteciler var, onlara yardım ediniz» dedim. «Bizim halk Türk yetimlerine yardım etmek istiyor,» diyor, öyle ya, cepheye gidip bizim geveze ağızlarından malûmat toplayıp Türklere ihbar etmek istiyorlar. O kadar kızdım ki, kovup çıkardım. Böyle edepsiz şeyler. Vali umumî onlara iltifat göstere göstere şımartmış.

Beni üç yıl müddette ve askerî salâhiyetlerle vali tayin etseler, burasını süt limana çevirirdim. Gürcüsünün, Tatarının² ve Dağıstanlısının aklı başına gelirdi. Hükümetimiz pek mülâyim davranıyor. Duması (Mebusan meclisi), gazeteleri, hepsi bize düşman, hepsi geveze... İşittiniz mi bilmem, buraya bir İngiliz, bir de Fransız miralay geldi. Buradaki ahvali umumîye hakkında malûmat edineceklermiş. Ben olsaydım onlara cepheyi gösterirdim.. Hepsi de Mason. Hepsi de casus. Bizde Cumhuriyet kurmak

sevdasındalar... İştittiniz mi bilmem Almanlar bize sulh teklif etmişler: «İstanbul sizin, Fransa'nın şimali bizim» diyorlar. Lehistan'ı tahliye ve eski hudutlarımıza kadar her şeyi bize terk edecekler. Fakat bizimkiler hiç olmazsa Karpat dağlarına gidip dayanmak istiyorlar. Boş yere kan döküyorlar. Halbuki içeriği muhafaza etmek lâzım, Miralay Bey, içeriği!»

Fakat, miralayın sükût ettiğini ve çehresinde kendi fikrine iştirak ettiğini imâ eder bir şey görmediğinden mesele üzerinde pek ısrar etmeği muvafık görmedi :

— Görüşelim Miralay Bey, görüşelim. Meselâ akşam canınız sıkılırsa «Karakedi» barına geliniz. Orada bizim erkânharplardan başka kimse olmuyor, diyebilirim. Orası bizim kendi evimiz gibi bir şey, dedi. Ayağa kalktılar, gülyüz göstererek mülâyimetle yekdiğerinin elini sıktılar ve ayrıldılar.

Demir Ali bir takım karma karışık ve karanlık düşüncelerle sokağa çıktı, öğle yemeği vakti gelmişti. Askerî kulübün lokantasına mı, yoksa tesadüfi bir yere mi gidip yemek yiyeyim, diye düşünme, düşünme şehrin güzel ve temiz caddesinde süslü elbiselerle dolaşan kadın-kız kalabalığı içinden ilerliyordu. Kızına küçük bir hediye göndermeği hatırladı. Bir miktar çikolata, yerli mamûlâtından ipekli bir baş örtüsü ve bunun gibi bir şeyler almak için bir mağazaya girdi. İsteddiği şeyleri aldıktan sonra, parasını ödemek için kasaya doğru gittiği zaman, kasanın yanında orta yaşta bir hanımın verdiği paranın üstünü almakla meşgul bulunduğunu gördü. Kadın miralayı görünce hayretle ona baktı. Miralay hiç bir şeye ehemmiyet vermeden kasa ile hesabını görmeğe bakıyordu. Fakat hafızasını kurcalıyor, onu hatırlamağa çalışıyordu. Onu bir yerde görmüştü, fakat nerede olduğunu hatırlayamıyordu. Kasada oturan kadınla birkaç söz sarfederek paranın üstünü çantasına koyarken:

— Affedersiniz, siz Miralay Demir Ali değil misiniz?

Diye hitap eden Türkçe bir ses işitti. Miralay döndü. Kadın sözünde devamla:

— Bir vakitler tanışmıştık. Fakat aradan çok yıllar geçti. İhtimal unutmuşsunuzdur. Ben Nefise'nin arkadaşı Esmâ, şimdi burada oturuyorum, Azerbaycanlı bir dava vekili ile evlendim; belki hatırlarsınız, sizin düğününüzde de bulunmuştum.

Dedi. Miralay pek sevdiği zevcesi Nefise ile evlendiği günleri iyi hatırladığından düğününde görüştüğü kimseleri, Nefise'yi, düğünü, düğündeki kızları, erkekleri, birer birer hatırlamağa başladı. Karşısındaki hanımın simaca düğünde bulunan kızlardan birisine benzediğini ve sonra sesinin de o sesi andırdığını bulunca, yaşı biraz dolmuş olan bu kadının aynı

kız olduğunu anladı.

— Affedersiniz, birdenbire tanıyamadım, ihtiyarlık!

Diye itiraz etti. Esmâ Hanım, pek uzaklardan başlayarak Nefise Hanımın ölüm gününe²⁰ kadar gelip geçen ne varsa hepsini sordu. Oğlu ve kızı hakkında malûmat aldı. Demir Ali'nin Tiflis'e muvakkaten geldiğini de anlıyarak:

— Eğer öğle yemeğini yemedinizse buyurunuz bize gidelim, zevcim sizi gıyaben tanır. Görüşürseniz onu çok memnun edersiniz. Hem bizde bir ev yemeği yemiş olursunuz. Dedi.

Demir Ali, elbisesinin yolunda olmadığından bahsederek imtina ettiyse de Esmâ Hanım zorla denecek gibi onu arabasına aldı ve evine götürdü.

III

Avukat Ölmezoğlu'nun evinde Miralay Demir Ali'yi çok samimî kabul ettiler. Yaşı oldukça geçkin ve ciddî bir adam olan avukat Ölmezoğlu Arslan Bey, Miralayı zevcesinden işiterek gıyaben tanıldığından ona eski bir dost muamelesi etti. Miralayın çocuklarını soruşturdu. Kendi evinin halleriyle çocuklarından bahsetti. Çok sürmedi, yemek de verildi. Yemek odasında yirmi iki-yirmi üç yaşlarında Feride ve on sekiz yaşlarında Zeynep adındaki kızlarını Demir Ali'ye takdim ettiler. Yemek masasının başına geçtikleri sırada ailenin, üniversiteli oğlu İbrahim de pek acele içeri girdi. Onu da misafire tanıttılar. Yemeğe başladılar Kazan usûlünde pişirilmiş «pelmən»³ çok vakitlerden beri asker hayatına alışmış olan miralaya geçmiş günlerini hatırlattı. İkinciye verilen Kazan «belişi»⁴ ve onu takip eden pilâv onun miralaylığını unutturdu.

Sofra başında, merhum zevcesi, kayınvalidesi ve çocukları ile birlikte, şen ve şatır, vatani olan Orenborğ'daki evinde yaşadığı günler gözünün önüne geldi. Ölmezoğlu ailesinin muhiti ona öyle derin bir tesir yapmıştı ki, şimdi kendini, aralarında bulunduğu ailenin bir azâsı gibi hissediyordu. Esmâ Hanımın ikram yollu gâh salata, gâh yemek ve gâh diğer bir şey takdim edişi ve durmadan geçmişten, öteden beriden bahsedışı, küçük kızı Zeyneb'in şaka yollu sözleriyle durmadan annesinin sözlerine karışması, hattâ İbrahim'in ona arasına düşman gözü ile bakmasına rağmen, miralay neşelendiriyordu.

Aş ardından aş geldi, söz ardından söz gitti. Fakat bütün bu sözler Demir Ali'nin, hafızasında artık nisyan külleriyle örtülmüş olan eski aile hayatını tekrar canlandırmıştı. Feride miralayın kızı (Sevim) hakkında birçok tafsilât istedi. Onun nerede, ne olmak için ve ne gibi bir ihtisas elde etmek arzusu ile okuduğunu öğrendi.

Sonra kendisinin Petersburg Üniversitesi Tarih ve Edebiyat fakültesine devam ettiğini, oradaki arkadaşlarının hayatlarını, kendi aralarında kurmuş oldukları «Edebî Ocak» ın faaliyetini anlattı. Zeynep de ablasının sözüne karışarak kendisinin musiki mektebinde okuduğunu ve orada meşhur Rus musikişinaslarından «Tanevef» in aslen bir Şimal Türk'ü olduğunu arkadaşlarından Ermeni kızları ile bahse tutuşarak ispat ettiğini nükteli cümlelerle anlatarak herkesi güldürüyordu. Arslan Bey, kız çocuklarının miralayı eğlendirdiklerini ve onun muhabbetini kazanabildiklerini kenardan seyrederek mes'ut bir hayale dalmıştı. Oğlu İbrahim'in de söze karışmasını arzu eden Arslan Bey ona birkaç defa sual sorduysa da o, miralaya yan gözle bakarak açılmıyordu ve kediden kaçınan fare gibi fikirlerini

yuvalarından çıkarmıyordu.

Yemek tamam oldu.

Türk kahvesi misafir odasında verildi.

Kahveler içilir içilmez, Feride piyanoya oturdu. Zeynep de şarkı söylemeğe hazırlandı. Esmâ Hanım ile Arslan Bey de misafirin iki tarafına geçerek türlü mevzularla konuşuyor ve onu meşgul ediyorlardı. Yalnız İbrahim bir kenara sinmiş, masa üzerindeki mecmua ve gazetelere dalmıştı. Bu esnada piyanonun tuşları üzerinde mahir bir elin geçtiği hissölundu. Demir Ali, söylemekte olduğu sözlere unutarak musikiyi dinlemeğe başladı. Bir vakitler miralayın kederli dakikalarını aydınlatan, ağır düşüncelerini dağıtan, zevcesi merhum Nefise'nin büyük bir maharetle çaldığı «Aşkazar»⁵ melodisi çalınıyordu. Feride melodinin mu- kaddemesini bitirince Zeynep güzel ve ince sesiyle ona refakata başladı. Musikinin künhüne vakıf bu iki kızın çaldığı ve söylediğı hava, her ne kadar miralayca malûm bir şey idiyse de bugün bu havayı işitebilmek onun için pek büyük bir saadet oldu. Vakit vakit gözlerini yumarak kendini o sevimli (Aşkazar) sahilinde dolaşır gibi, eski Türk kahramanlarının hikâyelerini tekrarlayan dalgalan dinler gibi, (Aşkazar) ın sularının bugünkü halinden şikâyet için bazan coşan, bazan sakin kalan ahengini işitir gibi oluyordu. Gençliğinde zevcesi ile kırlarda dolaştıktan vakit gördüğü manzaraları, hissettiğı mesut dakikaları yeniden hatırladı. Zeynep'in sesi açıldıkça açılıyor, hakikaten coşmuş bir ırmak gibi taşıyor, yükseliyor, dağlara ve kayalara çarparak dağılan dalgalar gibi uçuyor ve sonra sükûta yakın bir hal alıyordu.

Zeynep şarkısının sözlerini terennüm ederken Feride'nin piyanosu gâh sönüyor, gâh kızıyor ve gâh eğleniyordu; bazan da isyan edercesine şikâyet ediyor ve bazan da ağlarcasına yalvarıyordu. Zeynep birkaç saniye sustu. Feride'nin parmakları eski Aşkazar'ın kaygu ve hasretine bugünkü ahları, bugünkü enin ve feryatları ilâve eder gibi piyanoyu birkaç dakika daha inletti..

«Aşkazar» ı «Sakmar soyu», onu da «Galyebanû» ve «Tefkilev» gibi parçalar takip etti. Nihayet Miralayın o vakte kadar işitmediğı «Leylâ ile Mecnun» ve «Arşın Mal Alan» gibi Azerbaycan operetlerinden parçalar ve havalar çalındı. Miralay bu havalardan vecde gelmişti. Kızlar durdukça, o bir çocuk gibi yalvarıyor, bir daha çalmalarını diliyordu. Esmâ Hanım kızlarına beraberce «Timur Marşı»nı çalmalarını emretti. İki kız piyanoya oturup dört el ile «Aksak Timur» un marşını çalmağa başladılar. Bu marşın kuvvet ve âzemeti Demir Ali'nin mâneviyatını alt-üst etti. Onu gene bir miralay yaptı. O artık süvari alayına kumanda etmekte idi. Aksak Timur'un askerî manevralarını hayalinde canlandırdı ve kendi askerlerine Rus üniforması değil, Harbiyede iken Timur'un harp tarihini okuduğı zaman

gördüğü, Çağatay elbiselerini giydirmişti. Ordular ve fırkalar ona, şanlı Türk bayrağı altında ilerliyor, zaferden zafere koşuyor gibi geliyordu. Musikinin celâdetengiz sesi kulaklarını çınlattıkça o da Timur'un bütün tarihini zihninde Timur'la birlikte yaşar gibi oldu. Timur'un o büyük hareketindeki gayesini, idealini aradı. Birkaç dakika ²³ evvel inleyen, feryat eden îdil⁶, Aşkazar ve Sakmar nehirlerinin ah ve eninlerini aksettiren musikide o mefkureyi sezer gibi oldu. Kahraman Timur îdil boylarına giderek Altınordu Hanlığını yıkmamış olsaydı ihtimal bugünkü Şimal Türklerinin esaret ve hakaret ahlarını bize işittirmiyecekti. İhtimal bundan mahrum kalacaktık. Lâkin o zaman Miralay Demir Ali de îdil nehrinin hür oğlu olarak Türklük için yaşar, çarpışır, çalışır ve şimdi kumandasında toplanan muhtelif kabilelerden müteşekkil süvarileriyle iki başlı kara kartal işaretli bayrak ⁶ altında aynı kan ve aynı ruhu taşıyan Türklere karşı muharebe etmeğe, silâh atmağa mecbur olmazdı. Belki o zaman kara kartalın kanatları Kafkaslara, Timurun kabrini yaşatan Altın Semerkand'a o şanlı Türkistan ovalarına kadar uzanmazdı.

Belki kartal, yırtıcı pençesini bugün Dicle ve Fırat nehirlerine doğru da atmazdı; kanlı tırnakları arasında İstanbul ve Boğaz'lara kadar ⁷ taşıdığı kanlı salibini Ayasofya kubbesine rekzetmeği düşünmezdi. Ve şüphe yok ki, bugün kanlar içinde inleyen Türk köyleri o zaman çiçeklerle bezenmiş birer mamûre olurdu...

Bu musiki Miralay Demir Ali ile Ölmezoğlu ailesi arasındaki bütün resmiyet perdelerini kaldırdı, aradaki yabancıkları silip attı. Musiki bitince hattâ İbrahim bile değişti, açıldı ve Miralayın hatalarını yüzüne vurarak: «Gördün mü, işte biz bu yolun fedaileriyiz!» der gibi bir tavırla bir kucak dolusu gazete ve mecmuaları Demir Ali'nin önüne döktü. Azerbaycan'ın maruf «Molla Nasrettin» mecmuası miralayın gözüne ilişti, karikatürlerine bakarak kahkahalarla güldü. Mütenevvi Bakü, Kazan, Orenburg, Ufa, Bahçesaray ve Moskova gazetelerini gözden geçirdi. Bunlar arasında demin erkânı harbiye dairesinde ona verilen gazete dikkatini çekti. Elinde evirip çevirmeğe başladı. Arslan Bey miralayın elindeki gazeteyi görerek:

— Miralay Bey, müsaade ediniz size güzel bir yazı okuyayım...

Dedi ve ceplerinden gözlüğünü aramağa başladı. Fakat onu bulamadığından oğluna dönerek:

— Oğlum, gözlüğümü bulamadım, sen okuyuverir misin? dedi ve Miralaya bakarak devam etti:

— ihtiyarladık artık, gözlüksüz hiç bir şey okuyamıyorum.

İbrahim, şiir okumağa hazırlanan bir aktör gibi açık bir sesle, durulacak yerlerde durmak ve gerekli yerleri uzatmak sureti ile okumaya

başladı. Makaledeki fikir miralayı tamamiyle hayrete sevketmişti. O kendisini unutmuş ve yazının ruhuna kendi ruhunu karıştırmış, acı noktalarında açılan, yanık yerlerinde inkisarlar hissederek ve muharririn mantığına tamamiyle iştirak ederek dinliyordu. Ve sözün neticesini makale bitmeden çok evvel anlamıştı. Makale bitti. Kenarda dinlenmekte olan Zeynep söze karıştı:

— Çok doğru... Biz hepimiz Rus bendeleri ve Rus esirleriyiz, Rus bayramında kurban kesilecek koyunlarız... Bütün halkımız, bütün münevverlerimiz, bütün askerlerimiz Rus bayramının kurbanları...

Dedi. Miralay Zeyneb'e hak verdi. Japon muharebesinde gösterdiği bütün yararlıklara rağmen Rus silâh arkadaşları üç dört rütbe terfi olundukları halde kendisinin yalnız iki rütbe aldığını, onlara da güçlkle ve bin belâ ile nail olduğunu hatırladı. Zeyneb'in sözünü kardeşi İbrahim keserek:

— Rus bayramının kurbanları tabiri bence hatadır. Zira Rusların proletarya sınıfı bizim halimizdedir. «Rus burjuvazisinin bayram kurbanları» demen lâzımdı.

Dedi.

İbrahim'in bu fikri Feride'yi kızdırdı:

- Amma yaptın ha! dedi, nasıl Rus olursa olsun Rustur. Onun amesi de, zengini de aynı kara Rus ruhunu, bize karşı daima aynı düşmanlık hissini taşır. Rus her vakit bize düşmandır.

İbrahim itiraz etti:

— Rus ile Rus arasında fark çöktür, dedi, kapitalistlere yeni piyasalar lâzımdır; onun içindir ki İran'a akıyorlar, Türkiye'ye karşı harp açıyorlar... Bu harp sermayedarların ve para sahiplerinin menfaatine hizmet için açılmıştır. Proletarya buna muhaliftir.

Arslan Beyin çehresi biraz bozuldu. Esmâ Hanım miralaya dönerek:

— Bir türlü uyuşamıyorlar, biri milliyetçi, diğeri sosyal-demokrat.

Dedi. Miralay İbrahim'e dostça bir nazarla baktıktan sonra, Esmâ Hanıma:

— Gençlik, Esmâ Hanım, gençlik. Vakit gelir hepsi de geçer. Dedi.

Feride söze karışarak:

— Bizim Petersburg'daki Türk talebesi ocağında mukayyet azanın hepsi milliyetçidir. Bizim gibi ezilmiş bir milletin gençleri için başka yol zaten yoktur. Rusların her gün fikrimizi, vicdanımızı çizmeleri altında ezdiklerini göre göre tahammül etmek bilmem ki nasıl kabildir. Bilmem nedense bazı gençlerimiz hâlâ milliyetlerine sarılmak vazifeleri olduğunu idrak edemiyorlar. Bilmem nasıl olur da milletin düşmanını göremiyor, onunla birlikte çalışmak istiyorlar!?

İbrahim tamamiyle kızmış, köpürmüştü. Hiddetle cevap verdi:

— Bu gibi meseleleri milliyetçilik halledemez, bunu yalnız sosyalizm halledebilir. Sosyalizmde milliyet ve din farkları yoktur. Sosyalizmde yalnız proletarya var, burjuva var.. Bu iki sınıf mücadele edip duruyor. Proletaryanın zaferi zaten dünyada sulh ve saadet tesis edecektir.

Miralay, İbrahim'in sosyalizm felsefesine nihayet vermek arzusu ile:

— Nerede okuyorsunuz?

Diye sordu. İbrahim:

— Odesa Üniversitesinde.

Diyip bitirmeden Zeynep onun sözünü kesti:

— İşte Odesa Yahudilerinden bu gibi milliyetsizlik ve vatansızlık fikirlerini öğrenip gelmiştir, efendim!

Dedi. Ve bu sözünden kendisi de pek hoşlandığı için gümüş gibi çingiraklı bir kahkaha ile güldü. Esmâ Hanım çocuklarının münakaşasına nihayet vererek misafiri sıkıntıdan kurtarmak arzusu ile ayağa kalktı:

— Buyurunuz çaya!

Dedi. Yemek odasında, semaver karşısında eski zamanları, gençlik günlerini hatırlayarak, miralayla Esmâ Hanım gülüşe gülüşe geçirdiler. Çay ziyafeti uzun sürmedi. Masa başından kalkılacağı sırada Zeynep tutaş⁸ miralaya dönerek:

— Bugün bizim «Cemiyeti Hayriye» harpte yetim kalan İslâm çocuklarına muavenet etmek için bir edebiyat gecesi tertip ediyor. Biz de iştirak edeceğiz. Miralay Bey, ihtimal siz de gelirsiniz, değil mi? Dedi.

Demir Ali de:

— Memnuniyetle, sevine sevine. Amma nerede ve saat kaçta olacak?

Diye sordu.

— Gürcü kulübünde, bu akşam saat sekizde.

Miralay bu akşam boş olduğunu hatırlayarak söz verdi ve gitmek için yerinden kalktı. Arslan Bey ve Esmâ Hanım bir daha Tiflis'e geldiği zaman kendi evlerine misafir olmasını rica ettiler.

Bir sürü yeni fikirlere ve hislere dalmış ve gençleşmiş gibi bir halde Demir Ali odasına döndü. Odasına girince şezlonga uzandı ve bugünkü düşünce ve hislerini hazmetmeğe çalışarak yatmış gibi gözünü kapadı. Bu ailenin saadeti ve kendi ailesinin inkırazı gözü önünden bir türlü ayrılmadı. Bunlar birbirine karışıp, kaynaşp yeni şekiller aldılar ve miralayın dimağında pek çok yeni fikirler ve yeni düşünceler doğurdular. O, bu fikirlerin gâh birini ve gâh diğerini takip ede ede yoruldu, gözü yumuldu.

Uykuya dalmıştı

IV

Şırl şırl su akışını andıran hazin bir ses onun uykusu arasına girdi.

Feride tarafından çalınan hazin bir havayı işitir gibi oldu. Uzakta, yeşil çayırardan geçen bir koyun sürüsünün yaklaştığını görür gibi oldu. Demiryolu üzerinden geçen trenin sesini işitti... İşte tren yaklaşıyor... Gelip geçti.. İşte şimdi de uzaklaşıyor... Sesi uzaklarda kayboluyor... Tekrar uykuya daldı.

Fakat uzun müddet uyuyamadı. Kulağına bin türlü sesler girip, çıktı. O sırada bir saat çaldı. Gözünü açtı. Bu karanlık ve sakin yerde kendisini yalnız bulunca, nerede yattığını düşünmeğe başladı. Pencereden gelen aydınlık odasında oynadı. Duvarda asılı duran asker elbisesini gördü. Nerede bulunduğunu hatırladı. Zihni bu meseleden henüz kurtulmuştu ki baş- ucunda birisinin durmadan bir şeyler mırıldandığını işitti. Odada bir kimse var zanniyle başını kaldırdı. Fakat karanlıkta kimseyi göremedi ve hiç bir gölge dikkatini çekmedi. Başucundan gelen bu sesi tutmak ister gibi elini baş tarafındaki boşlukta dolaştırdı. Eliyle komşu odanın ara kapısına dokununca sesin komşu odadan geldiğini anladı. Ve gözünü tekrar yumdu.

Komşu odada Rusça konuşuluyordu. Konuşulardan birisinin sesi iyi bildiği bir adamın sesini andırıyordu. Bunun için konuşma dikkatini celbetti ve hafızasında sesin kime ait olduğunu aramağa başladı. Fakat bir türlü onu bulamıyordu. Bununla beraber komşu odadaki konuşmayı dinlemekte devam etti. Komşu odadaki iki kişinin konuşmaları ordu için yulaf taahhüdü üzerinde cereyan ediyordu. Pazarlık oldukça kızışmıştı. «Falan Generalin muvafakatını alacağız... Falan Efendi de yardım eder... İki yüz bin ruble komisyon vereceksiniz» cümlesini pek açık işitti. Onun arkasından ikinci ses söylemeğe başladı. Yulaf fiyatından, iki yüz binin çokluğundan, yolların intizamsızlığından bahsetti. Neticede işin bu kadar bir komisyonu kaldıramayacağını söylediye de «Ama, Nikolay İvanoviç, siz bilirsiniz.» falan diye söze yol bıraktı. Âşinâ ses tekrar bir şeyler söyledi, istediği iki yüz bini nasıl taksim edeceğini anlattı:

— Levazım Reisine elli bin, Kolordu Kumandanına elli bin, Tahrirat Müdürüne otuz bin, Vasili Yegoroviç'e yirmi beş bin, bana da bir şey kalmasın mı? Üç yüz elli ruble maaşla yaşanır mı?.

Falan dedi. Tekrar pazarlığa başlandı. Her iki taraf türlü deliller getirdiler. Nihavet 150 bin ruble üzerine uyuştular. Ordu için diğer levazımın taahhüdü hakkında da yeniden konuşmağa başladılar. Miralay dinlediği bu konuşmalardan, atlarının yulafını askerlerinin yiyecek ve içeceğini çalanların kimler olduğunu bilmek istedi. Hemen odasının kapısını açıp komşu odaya geçecek, onları hapsedecek ve bu hususta Başkumandana, Vali umumîye malûmat verecek oldu.

Lâkin bu esnada buna benzer bir vakayı hatırladı. Harpten evel, levazım memurlarının gene böyle bir edepsizlikleri sebebiyle, kendisinin bir

münazaada haklı olduğu halde, kumandanın takdirine maruz kaldığını ve levazım memurlarının hırsızlıkta devam ettiklerini düşündü. Bu hususta bir karar veremedi.

Pek sert çalınan bir elektrik zili miralayın düşüncelerini dağıttı. Komşu odanın kapısı açıldı. Kapıdan hizmetçi girmiş olacak: oda içindekilerden kaba sesli birisi şaraplar ve mezeler ısmarladı. Demir Ali yerinden kalktı. Işığı yaktı, saatine baktı: Yedi olmuştu, Edebiyat Gecesine gitmek lâzımdı. Giyinip odasından çıktığı zaman tepsi üzerine bir sürü şişeler ve mezeler dizmiş olan garsonun komşu kapıyı açarak içeriye girmekte olduğunu gördü. Miralay garsonun arkasından odanın içine göz ucuyla bir baktı. Kapının karşısına düşen yerde bugün tesadüf ettiği Erkânı Harbiye Reisinin yaveri ile bir Ermeninin oturduğunu gördü. Kendisini zaptedemedi: «Acaba o mudur» diye gözü Erkânı Harbiye reisinin yaverine dikildi. O da Demir Ali'yi gördü, kıpkırmızı kesildi. Fakat Demir Ali durmadan yürümesine devam etti. Kendi kendine:

— Bunlar ne yapıyorlar? Biz kimler için harp ediyoruz? Gazetenin yazdığı doğru mudur? Biz Rus bayramının kurbanları mıyız? İbrahim'in fikirleri de tamamıyla hata değil... İşte gözönünde bu Ermeni taciri, bu bozuk ahlâklı Rus aristokrati, işte tepsi dolusu şarap şişeleri... Biz bunlar için harbediyoruz.

Dedi ve bu ağır düşüncelerden kurtulmak için Edebiyat Gecesine süratle yürümeğe başladı.

Edebiyat Gecesinin başlamasına daha vakit vardı. Vaktinden evvel gitmemek için bir kahveye girip bir fincan çay istedi. Çay yerine kahve sahibi kendisi geldi. Eski bir bildik gibi miralaya dil dökmeğe başladı:

— Siz cepheden geldiniz, değil mi? Yorulmuş olacaksınız. Tabii istirahat hakkınızdır. Ne güzel tesadüf, bizde çok iyi şaraplar vardır. Onları kullanmanızı bilhassa tavsiye ederim.. Arzu buyurulursa hususî kabinelerimiz de vardır. İsterseniz şimdi buyurunuz, emrediniz hemen takdim edeyim, iltifat buyurursanız güzel kızlarımız da var, ne derseniz bizde mevcuttur. (Pjaluystu Gospodin Polkovnik) rica ederim Miralay Bey buyurunuz.

Dedi ve Miralaya kabine göstermek istedi. Lâkin miralay yerinden kalkmadı. Kahveden ziyade (Duhan) denilen bir meyhane olduğu anlaşılan bu yerin Ermeni olan sahibi sözlerine devam etti. Misafirlerine gösterdiği teshilâttan, izzet ve ikramdan, yemeklerinin lezzetinden bahsedip durdu.

Demir Ali Duhan sahibinin hatırım kırmamak için:

— Ben şimdi bir arkadaşın yanına gidiyorum, dedi, birazdan gelirim. Ha! hatırıma geldi, siz saat kaçta kadar açkınsınız?.

Diye sordu. Meyhaneci Miralayın sözlerinden ümitlenerek böyle bir Miralayın gece misafiri olarak gelmesinden ne kadar kâr edebileceğini hemen aklından hesapladıktan sonra sevinçle:

— Bizim bar gece ^{28.}gündüz açıktır. Kapı kapalı olsa bile sizin için açılır. İşte şu pencereye bir fiske vursanız kâfi. Ben hemen emrinize âmadeyim, dedi.

Meyhaneci bu sözleri söylerken sevincinden ellerini uğuşturuyordu. Miralay Ermeniye biraz daha süzdükten sonra avutucu sözlerle onu oyaladı. Nihayet tanışıklarına memnun ve müteşekkir kalan meyhanecinin iltifatlarıyla meyhaneden ayrılarak müsamereye gitti.

Vakit geç olmamakla beraber salon tamamiyle dolmuştu; oyun başlamak üzere idi. Miralay yerine oturur oturmaz perde kalktı. Bir perdelik komedi oynanıyordu. Evinden ve ailesinden memnun kalmayıp hariçte saadet ariyan bir zabitin gülünçlükleri o kadar parlak tasvir olundu ki, gülmek mümkün değildi. Miralay da bütün seyircilerle birlikte çocuk gibi güldü.

Komedi bittikten sonra iki artist «Leylâ ile Mecnun» operetinden bir parça söylediler. Sonra iki Kırimlı genç «Kaytarma» dansını yaptılar. Halk bu danstan çok memnun kaldığı için iki-üç defa tekrar ettirdiler. Kırim dansından sonra «Lezgi dansı» denilen maruf Kafkas dansı oynandı. Kazan elbisesinde bir genç sahneye çıktı, (Sait Remey) in «Tatar yukli-yani Tatar uyuyor» şiirini gür sesle söylemeğe başladı.

«Tatar yukli, min yuklamım. Min oylanam da, ey- lenem = Tatar uyuyor, ben uyumuyorum, ben düşünüyorum dönüyorum.»

Sözleri söylenirken Miralay nedense kendisini düşündü. Bu şiirde tamamı tamamına kendisi tasvir olunmuş gibi idi. Yalnız şiirin sonundaki cevaplar onu ikna etmedi. Onun zihninde doğan meseleleri halledemedi. Başkalarına karışarak o da el çırpıtı, gencin tekrar çıkmasını istedi. Sahneye koro heyeti çıktı. Feride piyanoya oturdu. Zeynep «Songı Azan = Sonuncu ezan» adındaki Abdullah Tukayin şiirinden:

«Songı azan!.⁹ Monli azan... Gitti Kazan hem Asterhan»...

Mısraını teganni etmeğe başladı. Bu mısraı işitince miralayın kalbini bir alev parçası yakar gibi oldu. Kazan ile Moskova arasında olan muharebeler gözünün önüne geldi. Şu muharebeler esnasında hain Şeyh Ali'nin Ruslara ettiği hizmetleri hatırladı. Çehresi ekşidi, iğrendi... Düşüncesini ikmal etmemeşti ki bütün vücudu birden titredi:

— Ya ben kendim kimim?. Ben kendim de Kafkasya'da Rusları hâkim kılmak için Türk kanını Türk yavrusunun kanı ile yıkayan bir adam değil miyim? İki Türk kavmi anasındaki birliği kesmek için Fırat sahiline Rus Kazaklarının yerleşmelerine yer hazırlayan ve yol açan ben değil miyim?

Diye kendi kendini sorguya çekti ve kendi sorduğu suallere cevap bulamadığı için keyfi bozuldu, kalbi kırıldı. Sahnede söylenen her söz onun açılmış yarasına ekilen bir tuz gibi tesir etmeğe başladı. Derin bir azap hissediyordu.

Teneffüs vakti gelince, onu tanıyanlar etrafını aldılar. Büfeye gittiler. Amerikan usulü müzayedeye iştirak ettiler. Ufak odadaki «Türk kahve ocağı»nda kahve içtiler. Diğer bir köşedeki kebabçıda Kafkas kebabı yediler. Bir sürü yeni insanlarla tanıştı, görüştü. Erkek ve kadın muallimlerden mürekkep Kazanlıların masasına oturup çay içti. Arslan Beyle büfede şampanya da içti. Bütün bunlardan başı ağırlaştığı için dışarıya çıktı. Arslan Beyin tanıştırdığı Azerbaycanlı bir doktor gelip yanına oturdu ve yaşının geçkinliğine bakmıyarak gençlere hâs yüksek bir heyecan ile hemen söze başladı:

— Miralay Bey, görüyorsunuz ya, dedi, halkımızda ne kadar yüksek ve candan alâka vardır. Yalnız biz münevverler onları müteşekkil bir hale getiremiyoruz. Durmadan ihtilâf ve nizâ ediyoruz. Geçenlerde Bakü'ye gitmiştim. Biliyorsunuz ki orası medeniyet ve irfan merkezlerimizden biridir. Orası milyonlar yuvasıdır. Ve milyonerlerin ekserisi de Türktür. Bu milyonerler de millî işe yardım etmek hevesi de vardır. Fakat tuhaf değil mi. her milyonerin kendine mahsus bir cemiyeti veyahut bir hayır müessesesi vardır. Bir araya gelmiyorlar. Münevverler bunları millî iş namına birleştirmeye gayret edeceklerine, onlar da zenginlerin arasında taksim olunmuşlar. Ne çare biz millî bir saf teşkil edemiyoruz. Miralay Bey, cepheye ne kadar Türk köylüsü kesildiğini ve ne kadar çoluk çocuğun yetim kaldığını biliyorsunuz, bunları kendiniz gördünüz. Onlara yardım fikriyle işe başladık. Koca Rusya'nın her tarafından Türk sesi geldi. Her tarafta Türk cemiyetleri, Türk heyetleri ve Türk gazeteleri iane toplamaya başladılar. Yalnız Moskova'daki Türk gazetesi yüz bin rubleden fazla para toplayıp gönderdi. Bakü'de, Gence'de, Kazan'da, Orenburg'da, Bahçesaray'da, Taşkent ve Semerkant'ta hâlâ iane toplanıyor. Her günkü posta ile kucak kucak para alıyoruz. Yüzlerce mektup alıyoruz. Hepsini yetim kalan çocukların iaşesini deruhte etmeğe hazır bulunduğunu bildiriyor. Üç aydan beri elimizle bir milyon kadar nara toplandı. Türkün şefkat çeşmesi taşmakta devam edecek. Aldığımız haberlere göre Rusların işgalinde bulunan Türk vilâyetlerindeki yetim ve dulların sayısı yirmi beş- otuz bine balığ olmuş. Elimizdeki nara bu biçareleri iyi kötü yerleştirmek için kâfidir. Fakat bizim onların bulunduğu vilâyetlere gidebilmemize hiç bir imkân görünmüyor. Erkânı Harbiye Dairesi müsaade etmiyor. Ermeni gönüllüleri o yetim ve biçarelerimizi kafile kafile kılıçtan geçiriyorlar, kadın ve kızlarımızı tahkir ve telvis ediyorlar ve kızlarımızı şehirlere ve köylere getirip cariyeye ve metres olmak için satıyorlar. Elimizde, Ermeni esaretinden kaçıp bize iltihak eden birçok âciz ve iffeti parçalanmış kızlar var. Söyledikleri dinlense insan değil, taş ağlar. Türk eziliyor, Türk ölüyor, Türk tahkir ve telvis olunuyor, insaniyet, ismet ve iffet Ermenilerin ve Rusların kanlı dişleri arasında parçalanıyor... Herhalde işitmişsinizdir, bu vahşetlere karşı, mebusan meclisindeki Rusya Türkleri Fraksiyonu namına, Azerbaycan mebusu protesto etti¹⁰. Onun nutku Avrupa gazetelerine aksetti. Lozan'daki mahkûm milletler kongresinde müzakereler oldu. Cepheye bir heyet geldi. Söylediklerimizin birer hakikat olduğu anlaşıldı. Fakat yardıma yine müsaade edilmedi. Erkânı Harbiye dairesi müteaddit istirham ve istidalarımızı cevapsız bıraktı. Çünkü Erkanı Harbiye reisinin karısı Ermenidir; her yeri Ermeniler ve İnsanî hislerden mahrum Ruslar istilâ etmiş... Heryer yüzümüze kapalı, ne yapacak olsak hemen Türkiye'ye casusluk ile itham

ediliyoruz.

Bir Türk miralayısınız, sizin büyük bir mevki işgal etmeniz ve âlelhusus askerî reisler arasında büyük bir mevkiiniz olması bizce malûmdur. Bundan da memnunuz. Miralay Bey, bize yardım ediniz. Açlıktan ölmekte olan o kardeş çocuklarını, asker kışlalarının kapılarında dilenen hemşirelerimizi kurtarmak her bir Türkün vazifesidir. Onları oradan toplayıp alabilsek, milletin yardımını onlara yetiştirebilsek!... Miralay Bey onlar günahsız kurbanlardır.»

Saçı ağarmış doktor gözyaşlarını tutamadı. Demir Ali: «Arzederim efendim» gibi resmî tabirlerle sıyrılmak istedi. Lâkin kalbindeki derin yara onu bu hareketten menetti. Zaten muazzep vicdanı uyanmıştı. Kalbinin derin bir köşesinde yıllardan beri dokunulmadan kalmış ve yalnız şu dakikalarda büyük bir galeyana ve taşkınlıkla uyanmış olan milliyet duygusu ve Türk damarı artık harekete gelmişti. Bu yeni duygu onun uyumuş vicdanını kırbaçlamağa başladı. Kafkasya Valii Umumîsi ve Kafkasya Cephesi Başkumandanı Grandük Nikolay Nikolayeviç'e kadar gitmeye, yardımını ricaya karar verdi. Aynı zamanda Erkânı Harbiye reisinin müftüye yaptığı hakaretli muameleyi hatırladı, içinde birtakım şeylerin harekete geldiğini, zihninde iki kuvvetin birbiri ile çarpıştıklarını hissetti.

— Doktor Bey, dedi, elimden geleni yapmağa hasırım. Fakat bilmem ki ben ne yapabilirim? Ben de bir esirim, bir kulum.

Doktor, Miralayın son sözlerini dinlemeden yalnız «elimden geleni yapmağa hazırım» sözlerini alarak memnuniyetten Miralayın ellerini sıkmağa başladı.

Tekrar tekrar teşekkürler etti.

— Teşekkür ederim Miralayım, dedi, zaten bize başka bir şey lâzım değil, bize yalnız Türkiye'den gasbedilmiş vilâyetlere giderek oradaki yetimlerimizi toplamağa, orada bırakılabileceklerine orada yardım etmeğe, kimsesizlerimizi buraya getirerek ailelerimiz arasında dağıtmağa izin versinler. Başka hiç bir şey istemiyoruz.

Miralay Demir Ali, cevap verdi:

— Ben bu meseleyi Valii Umumî Başkâtipliğinde açarım. Elimden geleni tabî yaparım. Lâkin ne netice vereceğini bilmiyorum. Kendime gelince, civarımdaki yetimleri göndermek ve onlara yerinde yardım etmek için istediğiniz adamları kendimle alıp götürüyüm. Elimden gelen yardımı esirgemem.

Dedi. Doktor son derece memnun bir halde tekrar teşekkür etti ve Miralayın elini sıkıp ayrıldı.

Zil çalmıştı. Ahali salona doluyordu. Bir Gürcü artisti ve bir Rus kadını teganni ettiler. Onlardan sonra yine millî programa geçildi. Müteaddit millî parçalar çalındı. Muhtelif Türk illerinin musikisi, dansı, şarkısı temsil edildi. Lâkin bunlar bugün Miralaya, her nedense o illerdeki Türklerin ahları, feryatları ve istidatları gibi geliyordu.

Miralay Demir Ali artık duramıyordu. Vakit de çok geçmişti. Bildik, ve tanıdıklarından hiçbir kimseye görünmeden yavaşça çıkıp gitmeğe karar verdi. Kapıcıdan şapkasını aldı. Çabucak giyerek sokağa fırladı.

Gördüğü ve işittiği şeylerden başı kazan gibi kaynıyordu. Miralay Demir Ali böyle dolu kafa ile evine gidip uyuyamayacaktı. Bunun için biraz sokakta dolaşmağa karar verdi. Geçtiği sokakların her tarafında, bodrumlardaki meyhanelerden muzika sesleri işitiliyordu. Sokaklarda sarhoş zabıtlar dolaşıyordu. Arabalarda, otomobillerde sarhoş kadın ve sarhoş zabıt kervanlarının ardı kesilmiyordu. Kadın sesleri, meyhanelerin açılan kapılarından dışarı akan muzika gürültüsü ve sarhoş şarkıları bütün şehri titretiyordu.

Miralay, zihnindeki pek mukaddes ve pek yüksek düşüncelerini bu sefahat ve rezalet gürültüsü ile dağıtmaktan korkarak yan ve تنها sokaklardan birine girdi. Birkaç adım atar atmaz hizmetçi kadınlarla dolaşan Rus Kazaklarına, Rus kadınlarını bağirtan piyade askerlerine, sağına ve soluna sallanarak giden, ağzına gelen her bir sözü bir havaya uydurarak türkü söyler gibi mırıldanan sarhoş onbaşı ve çavuşlara rastgeldi. Bir onbaşı, bu küçük dünyayı ben yarattım der gibi sallanarak gelirken Miralaya çarptı. Bu hali gören Miralay, buralarda dolaşmanın daha muhataralı olduğunu görerek, büyük caddeye döndü. Düşüncelerine dalarak birkaç dakika yürüdü. Birdenbire arkasından birinin Miralay, Miralay, diye bağırıldığını işitti. «Aman yine çattık» dedi ve dönüp arkasına baktığı zaman iki tarafında iki kadınla karşısında bir general duruyordu General Miralaya hitaben:

— Takdim edeyim, Miralay Bey, dedi, tanışınız..

Ve takdim etmeğe başladı:

— Mariya Nikolayevna... Yelena Petrovna... Sokakta tek başına ne dolaşıyorsunuz... Haydi Ştabe (Karargâha) gidelim. Arkadaşlar hepsi orada. Sizin gibi harp meydanından gelenlerin biraz hava almaları lâzımdır. Buyurunuz orada biraz eğleniriz.

Dedi. Oldukça sarhoş bulunan Yelena Petrovna'yı Miralayın koluna takarak yürüdü. Doğruca «Ştap restorana» (Karargâh gazinosuna) gittiler. General kapı yanındaki pencereye parmaklarıyla vurdu. Kapı açıldı. Oradan Ermeni mi, yoksa Gürcü mü olduğu belli olmayan bir baş görüldü. Gelenleri bir gözden geçirdikten sonra ilk defa gördüğü Demir Ali'ye hitap ederek:

— Siz kimi istiyorsunuz? dedi.

General:

— O bizim misafirimiz, bizimle beraberdir.

Diyerek birkaç basamaktan ibaret merdiveni indi ve aşağıda kayboldu. Miralay Demir Ali muvazenesini kaybetmiş olan sarhoş Yelena Petrovna'yı ihtiraz ile merdivenden indirdi, o da zemin katma girdi.

Zemin katında olan bu meyhane uzun bir koridorun iki tarafında teşbih gibi dizilmiş kabinelerden teşekkül ediyordu. Kabinelerin bazılarında Rusça şarkılar işitiliyor, bazılarında çalgı ve sarhoş bağirtılan duyuluyordu, kapılan açık bulunan bazılarının ise içindeki karanlık, insana bir tabut veya bir mezar korkusu veriyordu. Misafirler koridorun sonuna doğru sağa döndüler ve boş bir odadan geçerek bir kapıya yaklaştılar. Kapı açıldı. Karşılarında elektrik ışığına boğulmuş bir oda bulunuyordu. Odanın ortasındaki masa üzerinde dünyada mevcut meşrubatın her çeşidinden dizilmiş ve etrafına türlü mezeler, meyvalar, salatalar konmuştu.

Masanın başında en muhterem mevkii bugün sabahleyin görüştüğü (Port-Artur) arkadaşı General Petrof işgal ediyordu. Onun sağında ve solunda şefkat hemşiresi elbisesinde, yirmi beş ve otuz yaşlarında iki madam yerleşmişti. Onların birinin yanında bir Rus Kazak generali ile boyanmış bir madam, bir miralay, gene bir madam, gene bir miralay. Masanın aşağı ucunda kırmızı yanaklı genç bir jandarma zabiti, otelede gördüğü yaver ve onun ile beraber bulunan Ermeni oturmuşlardı. Yeni misafirlere yer vermek için eskilerin hepsi ayağa kalktılar.

General Petrof kızarmış gözleriyle gülümsüyordu:

— Buraya buyurunuz General, buraya teşrif ediniz Miralay diye yer gösterdi. Ve hemen Demir Ali'yi takdim etmeğe başladı:

— Tanışınız Efendiler, dedi, bizim süvari kahramanı Miralay Mir Haydar Batır Girayeviç Demir Aliyef (Mir Haydar Batır Giray oğlu Demir Ali) dedi.

Miralay, şefkat hemşireleri kadınlarından bazısının prenses, bazısının kontes veyahut barones olduklarını öğrendi. Erkekler arasında Petersburg'un aristokrat ailelerine mensup olanları da vardı. General yaverini:

— Bu bizim madamların maşuku genç zabitimiz prens Obelenski.

Diye takdim etti. Sıra Ermeniye geldi:

— Bu da ordumuzun meşhur müteahhidi Karapet Karapetoviç¹¹ dir. Birbirinizle dostlaşınız beyler, dedi.

Miralay Demir Ali daha oturmadan Karapet kadehlere şampanya boşaltmaya koyuldu. Asabi bir kadın da ayağa kalkarak:

— Sevgili misafirimiz, Rus ordusunun bahadırı, Rus bayrağını Fırat sahillerine kadar götürmeye muvaffak olan Miralay Mir Haydar Batır Girayeviç Demir Aliyef'in selâmeti için, onun ihtimamı eline teslim olunmuş Rus bayrağının Bağdad'a ve Basra körfezine kadar ilerlemesi temennisiyle içelim. Yaşasın Miralay!

Diye bağırıldı. «Hurra!...» sesleri odayı titretti.

Bir kadeh daha içmenin çaresi bulunduğundan memnun olmuş gibi herkes kadehlerini son damlasına kadar içip boşalttılar. Birisi «muzika!» diye bağırıldı. Muzikaçılar da neredense hemen hazır oldular ve Ermeni, Gürcü,

Azerbaycan havalarını çalmağa başladılar. Kadehlerin ardı arası kesilmedi. Şerefine içilmeyen kimse kalmadı. Nihayet meyhanecinin şerefine de içildi. Sarhoşluk artık son dereceye varmaya başlamıştı. Misafirlerden bir çoğu Miralay Demir Ali ile «kardeşleme kadehi» içtiler. Birkaçı aslen Şimal Türkü olduklarını, büyük pederinin veyahut büyük annesinin tanassur etmiş olduğunu söylediler, damarlarında hâlâ Türk kanı aktığını ileri sürdüler. Türklerin büyüklüğünü ve necipliğini kabarttılar. Meclis oynadı, güldü, türkü çağırdı, eğlendi. Kadınlar sarhoş olunca açıldılar, ortadan hâyâ, nezaket ve edep de kalktı. Yalnız Miralay Demir Ali sarhoş olmamıştı. Nedense içki ona tesir etmiyordu. Akıllarını kaybetmiş sarhoş ve nim mecnun Rus askerleri arasında bulunduğu halde biraz evvel gördüğü adamlar ve manzaralar hâlâ onun gözü önünden gitmiyordu, ihtiyar doktorun galeyanla akıttığı gözyaşları, Türk yetimleri. Türk kadim ve Türk kızları için duyduğu elem ve çektiği ızdırıp onun kendi kendisini unutmamasına mâni oldu. Miralay sona kadar Demir Ali olarak kaldı. Ve kendi kendine şu suali sordu:

— Türklerin yetimleri ve felâketzedelerini toplamak ve kurtarmak için ihtiyar doktor bu kadar tehalük gösteriyor, onlar için bu kadar üzüyor, ağlıyor. Halbuki ben... Onların kanını akıtmaya gidiyorum. . Bu neden böyle oluyor? Ben de doktor gibi Türk değil miyim? Her ikimiz de Türk kanından, her ikimiz de İslam dininden değil miyiz? İkimiz de Rus mektebinden çıktık. Farkımız yalnız şu: O doktor, ben ise Rus zabiti... Bir Türk, Ruslara zabitlik edebilir, fakat Türk'e karşı Türk kuvvetini nasıl sevkedebilir? Millî şuurdan ve millî vicdandan mahrum bir Türk cehâleti yüzünden ihtimal ırkdaşlarına karşı silâh kullanabilir. Fakat akı başında, muhakemesi yerinde, vicdanı sağlam. Türk şuru taşıyan ve Türklüğünü müdrik bir Türk bunu yaparsa o nasıl tavsif olunmalıdır?...

Miralay Demir Ali vicdanından kopan bu suallere bizzat cevap aramakla meşgul iken, bilmem kimin şerefine kaldırılan kadehle fikrini darmadağın ettiler. Herkes kadehini içti. Miralay da onları takip etti. Nasılsa masanın aşağı başında oturan Karapetin hâlâ ayık olduğunu göz ucuyla gördü. Karapetin ayık kalması, herkesi içirip kendisinin seyirci gibi durması onu huylandırdı. Onda iğrenme ve şüpheden mürekkep ağır bir his uyandırdı.

Mecliste kimi içiyor, kimi bağıarak şarkı söylüyor. kimi de gülüyordu. Miralay ise ağır hislerinden kurtulamıyordu.

Odadakilerden birisi:

— Kızlar gelsin!

Diye yüksek sesle bağırdı. Çok geçmeden yeni çalgıcılarla birlikte odaya altı-yedi genç kız girerek oynamağa başladılar. Bunlar arasında yüzünü gözünü boyamış oldukça yaşlı kızlar bulunduğu gibi on üç - on dört yaşlarında körpe kızlar da yok değildi. Misafirler kızları yedirip, içirerek ve onlarla dil ve el şakaları yaparak uğraşırken, Karapet de bir kenarda iki kızla Türkçe konuşuyordu. Miralay bunların ne konuştuklarını pek de tefrik edemedi. Fakat Türkçe konuşulduğunu anlayarak uyanır gibi oldu. Karapet'in Türkçe konuştuğu kızlar «Zeybek» oynamağa başladılar. Kahkahalar, danslar, içkiler, gürültüler arasında Miralay Türkçe konuşan kızlardan birini yanına çağırıyor ve:

— Sen Türk müsün?

Diye Türkçe konuşmaya başladı. Kızcağız birdenbire ürker gibi oldu; sonra oda içinde birisini arar gibi gözünü gezdirdi:

— Evet, Türküz, dedi, burada Ermenilerle oturuyoruz. Biz dört kızız... Amma affedersiniz yanınızdan uzaklaşacağım, yoksa görürlerse, bizi öldürürler.

Dedi ve kaçmak istedi. Miralay nerede oturduklarını sorunca:

— Vallahi beyim bilmiyorum. Araba ile getirip götürüyorlar. Nereye gittiğimizden ve nerede oturduğumuzdan haberimiz yok!. Halimiz her gün böyle geçiyor. Şimdi içimizden ikisi hasta yatıyor.

Dedi ve korkarak hemen Demir Aliyef'ten uzaklaştı. Eğlence, baba oğlunu, ana kızını tanımaz bir dereceye gelince Kazak generali yerinden kalkarak:

— Türk marşı çalınsın!

Diye haykırdı. Karapet Karapetoviçin:

— Generalim, nasıl olur, düşman marşını nasıl çaldırıyorsunuz?

Falan diyerek mâni olmak istemesine karşı General kızdı:

— Sus sen de, dedi, şimdi senin ağzım, burnunu karıştırırım. Sen kim oluyorsun? Sen mi bana akıl hocalığı edeceksin? Rezil Ermeni!... Gelsin Türk marşı!

Diye kararında ısrar etti. Kadınlardan birkaçı da Generalin sözüne iştirak ederek «Türk marşı!» diye haykırdılar. Birisi kalkarak Türklerin centilmenliğinden bahsetti. Bir başkası aslen Türk olduğunu iddiaya başladı. Bir üçüncüsü de kalkarak:

— Şu köpek oğlu köpek Ermeniler olmasa biz Türklerle iki kardeş gibi yaşadık. Melek gibi millet. Yaşasın Türkler!

Diye bağırdı. Orkestra «Ordu marşını» çalmağa başladı. Muvazenesini kaybetmiş olan sarhoş meclis el çırpmağa, «Bravo!» diye bağıırken Miralay Demir Ali göz ucuyla Türk kızlarını aradı. Kızlardan biri az içerek keyiflenmiş ve mânasızca bir şeyler konuşarak gülüyordu. Diğeri bir kenarda duvara yaslanmış, gözünden sel gibi yaş akıtmakta idi. Kimbilir, bu sefalet cariyesi ne için ağlıyordu? Düşmanların eğlence meclislerinde oyuncak rolünü gördüğü için mi? «Ordu marşının» düşmanlar arasında sarhoş bir muhitte çalındığından hislenerek mi?

Yoksa pek az zaman evvel vatanında «Ordu marşı» nı çalarak vatan müdafaasına koşan kahraman babasını, biraderini veya sevdiğini mi hatırlamıştı ?

" Demir Ali biçare kızdan gözünü ayıramıyordu. Kalben o da ağlıyordu. Madamlardan biri:

— Türkçe şarkı!...

Diye haykırdı. Her taraftan tasvip sesleri yükseldi. Ermeni, kızlarla yine bir şeyler konuştu. Gülererek konuşan kız odanın ortasına çıktı. Muzika durdu. Kız Fransızca «Marse illaise» söylemeğe başladı. Sarhoş muhit hayret içinde donup kaldı. Sarhoşların bir kısmı inkilâp marşına karşı protesto etmeğe kalktı. Diğer bir kısmı «dinleyelim» diyordu. Bir kısmı da gülüyordu. Türk kızı gözlerini biraz kapayarak söylemesine devam etti. Teganni bitince herkes «Bravo» diyerek el çırpı. Prenseslerden birisi Fransızca olarak kıza kim olduğunu, nereden geldiğini sordu. Kız kıpkırmızı kesildi. Güzel bir Fransızca ile:

— Ben esir bir Türk kızım!

Dedi ve hemen ortadan kayboldu.

Türk kızı tarafından Türk şarkısı diye söylenen Fransız marşı Miralay Demir Ali'de karma-kanşık hissiyat doğurdu. Kızın Fransızca konuşmasından oldukça yüksek bir aileye mensup olduğunu anladıysa da, ordu marşı çalındığı zaman ağlayan Türk kızına nisbeten bambaşka bir ruh taşıdığını da öğrendi.

İçki ve sarhoşluk, ara vermeden devam etti. Şarkı ve musiki dünyayı tuttu. Birdenbire Rus miralaylarından biri:

— Bombardofka (bombardıman)!...

Diye bağırdı ve büyük şampanya şişesini köşedeki aynaya fırlattı. Aynanın parçalan etrafa dağılırken diğerleri de birer şişe ile duvardaki aynaya hücumla başladılar. Her taraftan yağmur gibi şarap yağıyordu. Her şey parçalanıyor, kırılıyor ve dökülüyordu. Artık masa üzerindeki tabaklar ve kadehler havada uçmağa başlamıştı. Bunlara kadınların çığlıkları da karışmıştı. Masa üzerinde bir şey kalmadı. Odanın içi şişe, tabak parçaları- ve yemeklerle doldu. Şaraplar vesaire su gibi aktı. Bir zabıt «Hurra» diye bağırarak kadınlardan birini kolları arasına aldı. Bir general Türk kızından birini boynuna sanlmağa mecbur etti. Bir miralay genç «hemşire» lerden birini koyun asar gibi ensesine astı. İki zabıt ellerinden oturulacak bir yer yaparak bir prensesi oturtular. Sarhoşlardan biri önüne çıkarak «Tanrım affet!» diye hristiyan kilise duasını söylemeğe başladı ve buna bütün hazır olanlar iştirak ettiler. Bunun arkasından «Tanrım Çarı muhafaza et!» marşı başladı. Patırdı esnasında elektrik lâmbaları kınılmış olduğundan odaya mum getiren meyhane sahibinin yüzüne miralaylardan biri bir kaşık hardal sürdü. İkinci birisi siyah biberi bularak burnuna doldurdu. Diğer biri kulağına tuz döktü. Onun fena halde öksürüp aksırmasına kahkahalar savurarak misafirler yerlerinden kalktılar.

Miralay Demir Ali bu gürültü esnasında Türk kızlarının nereye gittiklerini göremedi. Misafirlerin kimi oraya, kimi şuraya dağıldı. Kabineler yeni misafirlerle doldu. Demir Ali meyhaneden çıkarken yanında yalnız ihtiyar Kazak generali vardı.

VII

Miralay Demir Ali, Başkumandanın sarayına geldiği zaman henüz kimse toplanmamıştı. Yaver onu. ortasına büyük bir masa yerleştirilmiş, duvarları muhtelif haritalarla dolu büyük bir salona geçirerek «Nerede ise şimdi gelirler, Miralay» dedi, ve uzaklaştı.

Miralay yalnız kalınca salonu gözden geçirmeğe koyuldu. Masanın büyüklüğünden ve üzerinde hazırlanan kâğıt ve kalemlerin çokluğundan askerî meclise çok insan geleceğini anladı ve ona göre davranmak için plân kurmağa başladı.

Duvardaki büyük saat on biri çaldı. Demir Ali bugünkü gazeteleri gözden geçirmeğe başladı. Yeni hiç bir havadise tesadüf etmedi. Her yerde sükûnet vardı. Kış hükmünü icra ediyordu. Lâkin Almanlar her yıl ilkbahara doğru, âdetleri veçhile, bir harekete başlarlar ve bizimkilerden birisine ağır bir dayak atarlar. Böylelikle her yıl ya kendilerine, ya müttefiklerinden birisine yeni faaliyet sahası açarlar. Geçen yıl bu zaman Karpatlarda hazırlanmışlardı, ihtimal bu yıl dayağı Kafkasya cephesinde tasarlamışlardır. Halkı Türk ve müslüman olan Kafkasya'da, belki bir harekete başlayacaklardır. Hakikaten bu, tatbiki mümkün olan bir plân, diye miralay oturduğu yerden kalktı ve Rus - Türk hududunun geniş haritası önünde durdu. O, büyük haritanın noktalan üzerine parmağı ile dokunarak artık bir Türk Paşası, bir Türk erkânıharp zabiti gibi düşünmeğe başladı. Karşısındaki yollar, dağlar, nehirleri, hepsini gözden geçirdi. Buralarda ne kadar askere ihtiyaç olduğunu, askerinin ne kadar müddet zarfında nasıl bir mesafe alabileceğini hesapladı. Ve Rus askerinin kuvvetini terazinin diğer gözüne kor gibi nazarı itibara aldı.

— Ben, dedi, yüz bin - yüz yirmi bin Türk askeriyle üç ayda bütün Kafkasya'nın bir başından diğer başına geçebilirdim. Sonra Kafkas'tan toplayacağım yüz bin atlı ve iki yüz, üç yüz bin piyade ile İngilizleri Basra körfezine dökerdim. Cengiz gibi bir hareket yaparak Şimali İran ve Azerbaycan yoluyla Hazer denizini aşar ve Türkistan'a girerdim. Oradan Ural ve İdil (Volga) boyuna, tâ Kazan'a kadar giderdim. «Altınordu» nun temelini kurar, İdil ve Ural nehirlerinden aşağı inen Rus akınına karşı nehir ağzlarına kâfi miktarda muhafız kuvvetleri kor, bütün İdil boyuna ve Hazer denizine hâkim olurum. Ondan sonra... Ondan sonra...

Kafkasya elime geçtikten sonra, bir taraftan kara, diğer cihetten deniz kuvvetlerini sevk ederek Kırım Türklerine istinad ederek Kırım yarımadasını anavatana iltihak ederdim. Karadenizi eskisi gibi bir Türk gölü yapardım.

Onun fikri bir noktada durdu. Türkistan'ın halkı ve tabîî servetleri gözünün önünden geçti. Hatırına Türkistan şehirlilerinin askerliğe talimsizlikleri geldi ve kendi kendine:

— Canım, dedi, o bir şey değil. Şehir halkı askerliğe alışmamışsa, orada Türkmen, Kara Kırğız, Kazak gibi anadan doğma eski Türk askerler var. Yalnız bu kuvvetle Ruslann bütün kuvvetini parça parça ederim. İdil-Ural mıntıkasındaki Tatar, Başkurt, Nogay Türklerini de ayaklandırıp Rusları Sibiryaya ile İdil-Uraldan çıkmaya mecbur ederim. İdil-Ural, Sibiryaya, Türkistan Kafkasya ve Kırım Rusyadan ayrıldıktan sonra Rusyanın fabrika ve imalâthaneleri iptidâî maddeleri nereden alacaktır? Nasıl çalışacaktır? Zaten Rusya, Kırımın, Türkistanın, Sibiryanın, İdil-Uralın ve Azerbaycanın verdiği ham madde ve erzak sayesinde yaşamıyor mu? Dahildeki ihtilâl fikri de zaten gündün güne kabaran bir şiş halini aldı: nerede ise patlayacak. Rus memurlarının rüşvetçiliği, ordudaki israf kurt gibi memleketi içinden kemiriyor. Yediği yumruklardan bir ikisine daha maruz kalırsa, Rusya kof yumurta kabuğu gibi ezilecektir. O zaman Rus-Türk mücadelesinin ikinci devresine dahil olmuş olacağız.

Edirne'den Kaşgara kadar yayılmış olan Türk halkı altmış yetmiş milyonluk tek bir millet, bir kitle haline gelir, tarihî düşman olan Ruslara karşı tek bir bayrak altında birleşirdi. Tabîî böyle bir harp bir iki senede nihayet bulamaz. Beş altı yüz yıldan beri yığılan meseleler tek bir kılıç darbesiyle halledilemez.. Lâkin Aksak Timur'un yaptığı hata neticesinde doğan büyük Rusya parçalanır, bütün dünyayı kanatlan altına almak maksadiyle havalanan kara kartalın kanatları kesilir, eski haline, Moskovasına çekilir...

Böyle bir plân şüphesiz Türk erkânı harbiyesinde dahi olacak. Zira bu plân, Osmanlı tarihini bugüne kadar yürüdüğü hatalı yoldan çıkıp tabîî cereyanına sevkedecek; kırk parçadan dikilmiş bir yorgana benzeyen şimdiki Osmanlı imparatorluğu yerine tek bir milletten, bir dil ve bir din sahibi olan Türk kavimlerinden müteşekkil yekpare bir Türk devleti meydana getirecektir.

Almanya erkânı harbiyesi de, Türklerin bu fikirlerine muhalif olmazdı. Çünkü, bu sayede onun dostu olan bir memleketin himayesinde, Alman ticaretine ve Alman sanayiine dünyalar vüs'atinde bir pazar açılacaktır.

Mademki mesele böyledir, Enver Paşa Süveyş kanalı sahillerinde ne arıyor? O Türk illerine kurtuluş, hürriyet ve saadet götürmekle muvazzaf iken Türk illerinden alınmış ordularıyla ne diye Mısır ve Afrika çöllerine girmeğe, oralarda Türk kanını akıtmağa çalışıyor?. Oralardan bize ne! Biz oralarda ne ararız?... Neden oradaki Arap

askerlerini buraya Kafkasya'ya sevk etmiyor? Neden hürriyet ve kurtuluş hasretiyle yanar. Türk illerini kurtarmağa çalışmıyor? Neden buradaki millî kuvvetlerden istifade etmiyor?... Alman Erkânı harbi mi mâni oluyor?.

Demir Ali düşüncelerini bitiremedi. Kapı açıldı. Uzun boylu, iri beyaz dişli, kuru ve uzun çehreli, ve haşin gözlü, subay üniformasında bir İngiliz içeri girdi. Yaverin Demir Ali'ye «Miralay Vilyams» diye takdim etmesine ehemmiyet vermiyormuş gibi saatine baktı. Masa etrafındaki boşluğu görerek hayret eder gibi durdu. Demir Ali'ye İngilizce bir şeyler mırıldandı. Yaverin «Miralay yalnız Fransızca ve Almanca bilir» demesi İngilizce hoş gelmedi. Miralaya hiddetle baktı. «İngilizce bilmeyen bir miralay kıtasını nasıl idare edebilir? İngilizce bilmeyen bir adam böyle meclislere ne diye geliyor?» der gibi bir tavır takınarak Demir Ali'yi baştan aşağı süzdü. Hayretini çehresine aksettirdi.

Baş taraftaki koltuklardan birisine kurulup oturduktan sonra bir sandalye üzerine ayaklarını attı. Yanındaki kalın çantasından bir sürü kumaş nümuneleri çıkardı. Hepsini masa üzerine sererek bir kâğıda numaralarını ve fiyatlarını ve daha bir şeylerini kaydetmeğe başladı. Bazan kendi kendine konuşarak bir kâğıt üzerine zarp ve taksimlerini yaparak tekrar numaraları kaydetmekte ve gâh kumaşları okşayarak muayene etmekte idi. Sonra yerinden kalkarak büyük -haritada İranın şehirleriyle Basra körfezi arasındaki mesafeyi ölçtü. Bakü ve Enzel yollarını tetkik etti, hesapladı, ölçtü, yazdı. Miralay Demir Ali bu İngiliz simsarını hiddetle seyrediyor ve kendi kendine:— işte, biz bunlar için çarpışıyoruz. Mallarının geçeceği yollar emin olsun diye Türk kanını akıtıyoruz.

Dedi ve İngiliziyi seyretmekte devam etti. Vilyams'ın yüzünde mâna ifade eden bir eser bulamadı.

Kapı yeniden açıldı ve içeriye horoz gibi canlı bir Fransız girdi. Yüzüne sert ve beşâset alâmeti vererek İngilizce yaklaştı ve elini sıkarak güldü, İngilizce konuştu. İngiliz de: «Al right, al rights.» demekten başka bir şey söylemedi. Fransız Demir Ali'ye yaklaşp elini uzattı ve birbirlerinin ellerini sıkarken Fransızca:

— Ben sizin adınızı çoktan beri işitiyordum, diye nezaket satmağa başladı. Ve mukaddemeye lüzum görmeden hemen söze başlayarak dedi ki:

— Biliyorsunuz. Miralay Bey. Almanlar dünyayı yeniden vahşet devrine sürüklemek ve asırların gayreti ile vücade gelen medeniyeti söndürmek için bütün kuvvetlerini sarfederek çalışıyorlar. Türkleri de kendi taraflarına çektiler... Fakat ahvali âlemden haberdar bütün İslâm âlemi bugün Türklere muhaliftir. Görüyorsunuz ki, Hindistan müslümanları bu kadar gönüllü asker verdiler. Bizim Cezayir, Tunus ve Fas bu kadar gönüllü asker çıkardı. Çanakkale'de, Irakta ve Makedonyada Türklere karşı Hindistan ve Afrika müslümanları harbediyorlar. Bu taraftan da Rusya müslümanları harbe iştirak ediyorlar. Bu gösteriyor ki, genç Türklerin «Almanofil» siyasetleri doğru değildir. Biz Türklerin düşmanı değiliz, biz yalnız şimdiki Türk hükümetiyle harbediyoruz.'«Bizce Türklerin şimdiki siyaseti âlemi İslâm için pek muzurdur. Miralay Bey, bizdeki islâmların Fransızlara olan muhabbetini bilirsiniz. (Onların eski hayatıyla bugünkü hayatları arasındaki fark yerle gök arasındaki fark kadardır. Onlar bugün tamamiyle mes'ut ve müreffehler ve günden güne Fransız medeniyetine yakınlaşmakta devam ediyorlar. Ben Cezayir'de ve Tunus'ta bulundum. Mektepteki çocukların (Lâfonten) in şiirlerini ne kadar candan severek okuduklarını görüp hayret ettim.

Fransızın sonu gelmeyen sözleri daha çok devam edecekti; fakat bu esnada kapı açıldı. Dün akşam Demir Ali ile beraber bulunan Kazaci Generali içeri girdi. Ne Fransızca, ne de İngilizce bilmiyen bu general İngilizin gözünü açarak bakmasına tebessümle, Fransızın nihayetsiz komplimanlarına nezaketle eğilerek cevap verdi. Birbirlerini takip eden davetliler saat on ikiye doğru hep toplanmış bulunuyorlardı.

İngiliz de kumaş örneklerini çantasına doldurdu. Herkes yerine oturarak yanındakiyle konuşmaya başladı. Artık herkes gelmişti. Yalnız erkânı harbiye reisine intizar olunuyordu. Bu esnada kapı açıldı ve içeriye orta yaşlı bir madam girdi. Hepsini yerinden kalktı ve birer birer yaklaşp madamın elini öpmeğe başladılar. Miralay Demir Ali'yi de takdim ettiler. Madam Fransızca:

— Siz benim kocamı bekliyorsunuz değil mi? O şimdi gelecek. Sizi azıcık bekletecek, fakat çok kalmaz gelir. Toplantınız bitince hepimiz bize yemeğe buyurursunuz!

Dedi ve etrafını saran general ve miralaylara Rusça söyleyerek:

— Vasia şimdi nerede ise gelir. Bizim Mopsik ¹² hastalandı da, doktor çağırttık. O şimdi doktoru bekliyor, hemen gelir» falan diyerek odayı terketti.

Saat bire çeyrek kala General geldi, meclis açıldı. Erkânı harp miralayı Fon Manhaim Kafkas cephesi hakkında Fransızca malûmat verdi. Bir miralay da onun sözlerini İngilizceye tercüme etti. Kazaci general, bir fırka kumandanı ve bir miralay Fransızca bilmediklerinden «biz anlamadık, Rusçaya tercüme edilse olmaz mı?» dedilerse de reis:

— Siz kendi adamlarımızsınız... sonra görüşürüz.

Dedi ve müzakerenin açıldığını ilân etti. Umumî mesele hakkındaki müzakerelerin neticesine intizar etmeden İngiliz söz aldı. En mühim mesele, İngilizlerin Bağdad'a yerleşebilmelerini temin etmek olduğunu, bunun için de evvelâ Türkleri oralardan çekilmeğe mecbur etmek lâzım geldiğini ve İngiliz - Rus cephesinin birleştirilmesi en ehemmiyetli bir mesele teşkil ettiğini beyan ettikten sonra: Rusya yolunun kapalı olması yüzünden İngiliz ticaretinin İran'da ne kadar eksildiğini rakamlarla isbata çalıştı. Hal böyle devam ederse İngiliz ticaretinin bundan pek mutazzar olacağını ve ittifakın kendilerine tahmil ettiği vazifeleri Rusların süratle yerine getirmeleri icap

eylediğini hatırlattı. İngilizin nutkuna erkânı harbiye reisi kısa bir nutukla cevap vererek Rus erkânı harbiyesinin böyle bir lâyihayı hazırlamış olduğunu söyledi. Bir miralay bu lâyihanın tatbiki hakkında bazı tafsilât verdi ve Miralay Demir Ali'nin fırkasına tahmil olunan vazifeleri saydı. Erkânı Harbiye Reisinin emriyle Demir Ali de bu hususta izahat vermek için ayağa kalktı. Ne İngilizce ve ne de Fransızca bilmeyen, meclisin başından beri uyuklayan general ve miralaylar, Demir Ali'den nutkunu Rusça söylemesini rica ettiler. Reis misafirlerin hatırını gözetmeliyiz gibi birkaç söz söyledi ise de sonradan İngilizceye tercüme olunmak şartıyla Rusça söylenmesine müsaade edildi.

Demir Ali haritadaki birçok noktalan göstererek birtakım dağ, nehir, şehir ve köy isimleri, yollar ve köprüler zikrettiği için sözleri âdetâ bir coğrafya dersini andırıyordu. Fransız Miralayı çok dikkatle dinliyordu: Harita üzerinde takip ediyor, çiziyor, işaretler koyuyordu. İngiliz ise bunlarla hiç bir münasebeti yokmuş gibi, bu izahata ehemmiyet bile vermiyordu. Miralay Demir Ali söyledikçe Ruslar tasdik makamında başlarını sallıyorlardı. Nutuk İngilizceye tercüme edildi. Tercümeden sonra İngiliz mağrur bir tavırla:

— Miralayın sözleri hayaldir, dedi, hiç dört-beş yüz kilometrelik yolu iki-üç haftada geçmenin imkânı var mıdır? Bunu hangi tarihte gördünüz?.

Demir Ali:

— Balkan Harbinde Türk süvarileri günde yetmiş beş kilometre yol yürüyordu. İki günde Edirne'ye yetişti. Ben Japon Harbinde günde altmış kilometre yürüdüm. Benim askerim Türk askeridir. Türk askerini Avrupa askeriyle mukayese etmek asla doğru değildir. Türk askerinin boğazı doyar ve üstü-başı yerinde olursa, yürümesine hiç bir mâni tasavvur olunamaz. dedi.

Demir Ali'nin sözleri İngilizceye tercüme edilince İngiliz kızardı, hiddetlendi ve:

— Bizim için falan falan yollar açık bulunmalıdır, yoksa bizim ticaretimiz bugünkü gibi duracaktır. Saniyen Miralay Demir Ali'nin gitmek istediği yerler İngiliz nüfuz mintakasına dahil yerlerdir. Rusya ile İngiltere arasındaki muahedeye göre Türkiye'nin taksimi esnasında oraları İngilizlere kalacaktır. Biz Rus ordusunun Karadeniz sahilinden ilerlemesini ve aynı zamanda İran'da bizim cephe hatlarımıza müzahir bulunmasını isteriz. Salisen: Bugün Bağdat cephesinde bize karşı Almanya'dan getirilmiş Tatar taburları savaşıyorlar. Hal böyle iken siz onlara yardımda bulunmak için bir Tatar generali gönderiyorsunuz. Ben bunu bir türlü anlayamıyorum. Dedi.

Demir Ali yerinden fırladı. Reis onu teskine çalıştıysa da muvaffak olamadı. O Fransızca cevap vermeye başladı:

— Biz burada bir harp meclisindeyiz. Askerliğe ve harbe taallûk eden işleri fen-harp noktasından tahlil ve tetkik ediyoruz. Ticaret ve alışverişle meşgul olmadığımız gibi şu dakikada bir tüccar yazıhanesinde de değiliz. Harp işlerini, falan tüccarın kâr veya zararı bakımından mütalâa edemeyiz. İngiliz tüccarları kâr mı eder, zarar mı görür, bu bizim hesaplarımıza girmez. Saniyen Rusya müstakil bir devlettir. Harbe müstakilen girmiştir. Onun kendi erkânı harbiyesi de vardır. Kendi askerini idare etmiş ve edegelmış zabitleri de mevcuttur. Kumandanlığa tayin edeceği zatlar hakkında da İngilizlerin reyine müracaat etmeyeceğinden eminim» sözünü söylerken İngiliz'e bakarak ateş püskürmüştü. Fransız miralayı ayağa kalkarak Demir Ali'yi meth ve İngiliz miralayının sözlerini tefsir etmeğe başladı. Ruslardan da birkaçı ayağa kalktı, kimisi Rusça, kimisi Fransızca söylemeğe başladılar. İngiliz ise hiç bozulmadan kendisine ait değilmiş gibi sakin ve sakin seyretmesinde devam etti. Reis birkaç defa çingirak çaldı, lâkin onu dinleyen bile olmadı. Demir Ali açıktan açığa İngiliz'i kızdırmak ve düelloya davet edebilmek için birkaç defa Fransızca «cahil simsar» tabirini tekrar etti.

Meclis gittikçe hararet kesbetmekte iken kapı açıldı. Erkânı Harbiye Reisinin Madamı Kontes odaya girdi.

* — Efendiler, buyurunuz, çorba soğuyor!

Dedi. Reis bunu bekliyormuş gibi meclisi kapadı: «Yemeğe buyurunuz» dedi. Herkes ayağa kalktı. Kontes gürültüyü işiterek:

— Gürültüyü bırakınız. Biz sulh isteriz, sulh! Sulh akdetmek hususunda konuşunuz!.. İmparatoriçeden başlayıp son köylü kadınına kadar biz kadınlar hepimiz harp aleyhtarıyız!... Sulhü temin etmezseniz Rusya harap olacak... İnkilâp... Fitne... Cumhuriyet...

Dedi. Demir Ali'yi teskine çalışan Fransız Miralayı hayret içinde ondan Kontesin kim ve hangi aileden olduğunu sordu. Demir Ali de yarı sesle onun imparatoriçenin yakın freleyni, aslen Barones Volf olduğunu söyledi.

Fransız:

— Hımm!? dedi.

Herkes yemek odasına çıktı.

Harp Şûrasının akşam celsesi çok uzun sürdü. Müzakereye pek çok meseleler kondu. Hazırlanmakta olan umumî taarruz plânı tetkik ve kabul edildi. Demir Ali'nin süvarilerine eskiden düşünülüşü gibi Türk hattını yararak İngiliz ordusu ile birleşmek işinde en ehemmiyetli vazife yükletildi ve bu işte ona geniş salâhiyet verildi. Komşu firkalarla münasebeti tespit olundu. Fakat müzakerenin neticesinde Demir Ali'nin alayının silâh ve mühimmat noksanları olduğu anlaşılınca bu nokta müspet bir surette halloluncaya kadar meselenin tatbiki tehir olundu ve bu sebeple taarruz gününün tayini Erkânı Harbiye reisine bırakıldı.

Bu karan işiten Fransız miralayı Ruslar yaza kadar harekete başlamazlarsa, Almanların Paris'e hücumlarını tekrar edeceklerini ve binaenaleyh Rusların acele hareket etmelerini teklif etti. Onun bu sözlerine büyük bir ehemmiyet verildi. Demir Ali elindeki haritalar üzerine Rus ordularının bulunduğu yerlere, silâh ve mühimmat merkezlerini işaret etti. Kafkasya cephesine gelecek yeni kuvvetler hakkındaki bütün malûmatı topladı. Fransızların kendi cepheleri hakkındaki fikirlerini, İngilizlerin Irak cephesindeki orduları hakkındaki malûmatı kaydetti. Türk esirlerinden aldığı malûmata nasıl bir ehemmiyet verdiyse bunlara, da öyle bir itina ve dikkat sarfetti.

Artık müzakere edilecek mesele kalmamıştı. Erkânı Harbiye Reisi ayağa kalkarak söze başladı:

— Efendiler, görüyorsunuz ki mesele çok mühimdir. Önümüzde, Rusya'nın en büyük tarihî bir vazifesi duruyor, Büyük Petro'nun meydana attığı millî ve dinî meseleyi halletmeğe bugün biz memur edildik. Rusya'nın büyük Rusya olarak yaşamasına asırlardan beri hail olan Türkiye ortadan kaldırılmalıdır! Onun hasta vücudu ortadan kalkmalı, Rusya'nın istediği gibi genişlemesine hiç bir mâni kalmamalıdır. Sizi tebrik ederim. Müttefiklerimiz ile anlaşarak Türkiye'nin taksim edilmesine karar verilmiştir. Bizans imparatorluğunun meşru varisi bulunan Rusya'ya Ermenistan, İstanbul ve Boğazlar vâdedilmiştir. Rus halkının dini ve milliyeti uğrunda, asırlardan beri karşısına çıkan, Türklerle mücadelesi son merhalesine varmıştır. Bundan beş yüz sene evvel Türkler tarafından zabt ve kubbesindeki haçı indirilen Ayasofyanın Türklerden ve Müslümanlardan temizlenmesi ve yeniden salıp ile takdis olunması şerefi bize nasip olacaktır. Dinimiz ve milliyetimiz ve imparatorumuz uğrunda bu vazifemizi büyük fedakârlıkla ifa edeceğimizi ümit ederim. Yaşasın imparator, yaşasın onun kahraman ordusu. Rusya'nın iki başlı kara kartallı bayrağı İstanbul'da açılınsın! mukaddes haç Ayasofya kubbesinden nurunu bütün dünyaya saçsın! dedi.

Bütün Ruslar el çırpıldılar. «Hurra!» diye bağıldılar. Bir Kazak generali gözlerinden yaşlar akıttı. Ve heyecanlı vak'aya Fransız da iştirak etti. O da: Rusça; Vive! imparator!...

— Yaşasın Rusya, yaşasın imparator!

Diye bağırırdı. İngiliz ise yine «bana ait değil» der gibi soğuk kaldı.

Demir Ali ise, bu heyecan içinde kendisini tamamiyle yabancı hissetti. Kendisinin kim olduğunu ve nasıl bir memuriyet ile muvazzaf bulunduğunu pek iyi anladı. Odanın içinde bulunanların gürültüleri esnasında hissiyatını' oldukça saklamak zor bir iş değilse de o, bu generaller ve miralaylarla konuşamadı. Dişlerini sıktı, kuvvetini topladı, karşısındaki meseleleri halletmeğe azmetti; Erkânı Harbiye Reisine yaklaşarak dedi ki:

— Efendim, sizden bir ricam var, müsaade ederseniz arz edeyim.

Reis:

— Hay hay, buyurunuz! dedi.

Demir Ali:

— Bugün askerlerimin bulunduğu mıntıkanın seknesi kâmilen Türktür. Harp dolayısıyla erkekler kısmen ölmüş, kısmen kaçıp gitmiştir. Orada kalan kadın, kız ve çoluk-çocuk aç olduğundan bu hal askerlerimizin harekâtına mâni oluyor, kışla ve kışlakların etrafını sarıp dileniyorlar. Kıtalarımın efradı, Türkmen, Komok ve Kırgız Türklerinden olduğundan bu kadın, kız, çoluk ve çocuklarla kolayca anlaşılıyorlar. Bu dilenci alayına karşı Ermeni gönüllülerinin, yahut Kazakların cüz'î fena bir muamelesi kıta efradını kızdırıyor ve şayanı teessüf ihtilâflara yol açıyor. Ben bu gibi şayanı teessüf vak'alardan birine bizzat şahit oldum. Bizim kıtaat efradı ile Ermeni gönüllüleri arasında bir köyde Türk yetimleri üzerinde bir kavga çıktı. Neticede Ermenilerden on on beş maktul düştüğü gibi bizimkilerden de beş altı yaralı oldu. Bunun için yersiz yurtsuz yetimleri içerilere sevk etmeğe müsaadenizi istirham ederim.

Dedi. Reis miralayın sözünün sonunu bile beklemeden:

— Miralay bey, böyle meselelerde nasıl arzu ederseniz öyle hareket ediniz. Size bu hususta geniş salâhiyet veriyorum.

Dedi ve saatine baktı:

— Müsaadenizle kaçayım, Kontesi bekletmeyeyim.

Diyerek ayrılmak istedi. Miralay yanındaki kâtipi göstererek:

— öyle ise müsaadenizle kitabet dairesinden lâzım olan evrakı tedarik edeyim.

Dedi. Ğeneral de:

— Rica ederim, bildiğiniz gibi hareket ediniz.

Diye cevap verdi.

İşleri tamam olur olmaz Demir Ali süratle kendini sokağa attı. Ve üzerinden ağır bir yükü atmış gibi nefes aldı. Uzak yollarda, toz ve duman içinde kaldıktan sonra hamama gidip rahatlayan bir adam gibi ferah bir vakit geçirmeğe ihtiyaç hissetti. Uzun süren ağır bir mahkemedan beraat eden bir adam gibi kendinde bir pâklık ve saflık hissetti. Hattâ damarlarındaki kanın bile tasfiye olunmuş bir hal aldığı ve gençleştiğini duydu. Ruhça yükseldi, derdi azaldı ve önündeki mefkûreye ereceğine genç bir yiğit ümidi besleğe başladı. Vaktin oldukça geç olmasına rağmen telgraf idaresine giderek kızına şöyle bir telgraf çekti:

«Bana mülâki olmak üzere hemen yola çık. Yolun için lâzım olan evrakın cümlesini Tiflis'te Ölmezoğlundan bulacaksın. Muntazırım.»

Telgrafi çektikten sonra ruhen biraz daha hafifledi. Evine döndü.

Evde onu bir sürü ziyaret kartları, gazete ve mektuplar bekliyordu. Fakat o, bunların hiç birine ehemmiyet vermeyerek şu büyük günde geçen vak'aları, işittiği sözleri, kararlan birer birer tetkik etmek, derinleştirmek ve çözmek için mindere uzandı. Uzun düşüncelerden sonra verdiği kararını bir defa daha tahlil etmek istediye de dimağı son kararından vaz geçmedi. Vicdanı yeni düşünüşünde ısrar etti. Geçti artık! «ötekiler öttü, geçenler geçti» Bugün, Mir Haydar Bâtır Giray oğlu Demir Ali'nin hayatında bir dönüm günü oldu. Onun yolu başka istikamet aldı. Hem de bugüne kadar yürüdüğü yolun tamamıyla aksine...

O, bu yeni yolda nereye kadar gideceğini artık açıkça tayin etmiş; söyleyecek, düşünecek bir şey kalmamıştı. Şimdi yapmak, düşündüklerini tatbik ve tahakkuk ettirmek saati gelmişti.

Miralay Demir Ali bu yeni yolu buluşundan o kadar memnundu ki kendisini yeni doğan bir çocuk gibi ter ve taze hissetti ve güzel rüyalar görmek üzere derin uykuya daldı.

IX

İkinci günü Miralay Demir Ali daireden daireye koşmakla geçirdi ve yetim Türk yavrulan ile dul kadınlar harp sahasından çıkarıp geriye doğru sevk etmek için müsaadeler aldı, demiryollarında nakilleri için meccani pasolar çıkarttı ve bu işi takip etmek üzere beraber götüreceği doktor ve onun dört-beş arkadaşı için seyahat vesikaları ve mürur tezkereleri hazırlattı.

Kızının cepheye kadar gelebilmesi için lüzumlu evrakı tedarik etti. Kendi kıtaları için lâzım olan elbiseleri, silâhları vesair lüzumlu şeyleri bizzat kendisi vagonlara yükletti. Mâliyeden zabitlerin müterakim maaşlarını çıkarttı. Sonra Erkânı Harbiye dairesine giderek Kafkas cephesinin son mufassal haritasını, Türkler hakkında Erkânı Harbiyede mevcut gizli ve mahrem kâğıt ve raporları tedarik etti. Erkânı Harbiye reisleri ile ayn ayn mülâkatlar yaptı, onlardan taarruz plânına ve taarruz noktalanna ve taarruza iştirak edecek kuvvetlere dair lüzumlu malûmatı topladı. Akşama doğru yorgun bir halde odasına döndü.

Telefonla, gitmek üzere olduğunu Ölmezoğlu'na haber verdi ve vedâ için onlara yöneldi. Onu gene o sevimli aile karşıladı. Türk yetim ve felâketzedelerine ettiği hizmete teşekkür edildi. Bu akşam dahi vakit çok hoş ve doyulmadan geçti. Miralay gitmek için ayağa kalktığı zaman:

— Affedersiniz, dedi. Az kalsın unutacaktım, benim de sizden bir ricam var. Kızım birkaç güne kadar has-tabakıcı olarak yanıma gelmek için Tiflis'ten geçecektir. Onun evrakını sizde bırakmak niyetindeyim. Malûm ya, kızcağz genç ve tecrübesizdir. Yardımınızı esirgememenizi rica edeceğim.

Dedi. Esmâ Hanım ve kızları bu haberden pek memnun oldular, mutlaka karşılamağa çıkacaklarını ve misafir edeceklerini söylediler. Miralay Demir Ali ev sahiplerinin bu misafirperverliklerinden pek mütehasis olarak ayrılacağı sırada Ölmezoğlu'nun büyük kızı Feride Tutaş miralayı durdurarak:

— Ben de gidiyorum, Miralay Bey beni de alınız!

Dedi ve sözlerinin hazır bulunanlar üzerinde yapacağı tesirden kendisi de utandı ve kızardı. Fakat Demir Ali başka bir tavırla:

— Maşaallah Tutaş. Cesaretinize hayranım. Lâkin anlaşılın bizim oradaki halimizden haberdar değilsiniz. Biz

orada tamam ateş altında bulunuyoruz ve yarın ne olacağımızdan habersiz yaşıyoruz. Orası kızların yeri değildir. Dedi.

Esmâ Hanım ve avukat Arslan Bey kızlarının bu arzusunun ciddî olmadığını, yalnız şaka maksadıyla söylediğini zikrederek meseleyi kapamak istediler. Fakat Feride bu defa musirane bir tavırla:

— Hayır, ciddî söylüyorum, Miralay Bey, dedi, sizin kızınızın orada bulunmasında bir mahzur görünmedikten sonra bana da müsaade olunabilir, değil mi?

Miralay:

— Doğrusunu isterseniz kızımın da oraya gelmesi doğru değildir. Kızım kafasına hastabakıcı olmak gibi yanlış bir fikir koymuş olduğundan bu meslekte bir tehlikeye maruz kalmasına yol bırakmamak için ister istemez yanıma almağa mecbur oldum. Orada kızlar için değil, hattâ erkekler için de hoşâ gidecek bir şey yoktur. Orada silâhlar etrafa ateş saçıyor, her tarafta ölüm oynuyor. Dedi.

Feride fikrinde ısrar ediyordu:

— Tabî değil mi, dedi. Harp meydanı. Fakat benim orada bir müddet kalmamdan ne zarar gelebilir?. Hem de uzun müddet kalmam, oradaki ahvali biraz görür, hemen dönerim. Miralay Bey, kızınızla beraber gelmeme müsaade ediniz.

Demir Ali'nin alınından terler boşandı:

— Şüphesiz, kızımın yanında sizin gibi terbiyeli bir Tutaşın bulunmasını çok arzu ederdim. Fakat biliyorsunuz ki orası harp meydanıdır. Bir emir geldi mi hemen ateş içine atılır gideriz. Harp: Kadın, kız, çoluk-çocuk ayırmaz. Orada merhamet ve şefkat denilen şeylerin cümlesi mefkut; orada yalnız ölüm ve kan vardır. Şimdi kendiniz düşününüz. Sizin gibi bir Tutaşın oraya gelmesine nasıl müsaade edebilirim?

Esmâ Hanım ve Arslan Bey: «Ehemmiyetsiz şeyler, canım, böyle şey mi olur? Nasıl gider?» falan dediler. Lâkin Feride ısrar etti ve:

— Sevim benden daha gençtir, daha tecrübesizdir; onun oraya gelmesine müsaade olunuyor da, bana niçin olunmuyor? Harp olursa yaralılara bakarım. Zaten sizin askerler hep Türk değil mi? dedi.

Miralay:

— Demek siz de Rus bendesi oluyorsunuz?

Diye Feride'yi bu fikrinden vaz geçirmek için millî hissiyatına dokunmak istedi. Feride kızdı, kızardı. Cevap bulamadı. Nihayet:

— Hayır, asla ben Rus bendesi ve Rus kurbanı olmak arzusuyla gitmiyorum, dedi, bilâkis kendi milletime hizmet için, kendi milletteşlarımızın kanlarını korumağa, yaralarını bağlamağa gidiyorum.»

Miralay takdîrî bir tavırla:

— Hissiyatınıza şüphesiz ki müteşekkirim, dedi. Fakat bilmezsiniz ki harp mıntakasına Kızılhaça mensup olmayan kadın-kızın bulunmasına müsaade olunmaz Siz hastabakıcı değilsiniz.

— Değilsen, olurum, niçin olmayayım?

Arslan Bey ile Esmâ Hanım kızlarının bu sözlerinden hayret içinde kalmışlardı. Miralay, Feride'nin gene millî damarını ele almak istedi:

— Sizin gibi İslâm terbiyesi almış milliyetçi bir kızın göğsüne kırmızı haçı takmağa muvafakat etmesi, doğrusu bana mantıksız geliyor. Buna nasıl muvafakat edeceksiniz?

Dedi. Feride bu sözlerden şaşırıp, tereddüde düştü, kızardı. «Biliyorsunuz ya» falan diye bir mukaddeme yaparak uzun izahata girişmek istedi. Fakat bu sırada münakaşayı seyretmekte olan İbrahim hemşiresinin sözünü keserek:

— Söylediğin şeyler esassızdır, dedi. Sen milliyetçisin? Şüphesiz ki milliyetçi! Peki, milletin, dininin düşmanı olan bir dinin âlâmeti farikasını, ister kırmızı olsun, ister beyaz, göğsüne nasıl takacaksın?

Feride kendisini müdafaaya kalktı:

— Yok, takmakla, takmak arasında fark var, dedi; bir Rus kızı ondan bir mâna ve bir kudsiyet ümit ederek takabilir; fakat ben ona yalnız resmî bir âlâmet olarak bakıyorum.

Miralay yeniden müdahale etti:

— Yok Tutaş, dedi, yanılıyorsunuz, insanlar yanlış yollara girdikleri zaman vicdanlarını teskin için bu gibi sebepler bulurlar. Meselâ, biz Rus ordusuna girdiğimiz zaman bugünkü müthiş ahvalin vuku bulacağım asla hatırımıza getirmemiştik. Bilâkis kendi ırkdaşlarımız olan Şimal Türklerinin muvazzaf askerlikleri esnasında onlara yardım edeceğimizi, onları Rusların tecavüzünden koruyacağımızı ümit etmiştik. Yoksa durup dururken aklı başında bir adamın kendi halkı ve kendi milliyeti aleyhinde hareket edecek bir orduya kaydolunması kabil mi? Kardeşinin kafasını kesecek Rus baltasına sap olmağa kim razı olabilir?... Fakat işte görüyorsunuz, o gün geldi. Bugün ben, bundan beş asır evvel kardeşlerimiz Garb Türkleri tarafından Ayasofya kubbesinden indirilen haçı, hilâlin yerine yeniden takmak için memur edildim. Bu vazifeyi ifa için de yalnız kendim değil, beraberimde birkaç bin Türk oğullarını da götürmekle mükellefim. Yegâne müstakil Türk ilini asırlardan beri bütün âlem karşısında Türkün bayrağını yaşatmağa muvaffak olan büyük Garb Türklüğüne karşı silâh kullanmağa onları öldürmeğe, yerlerinden kovmağa, islâmiyetin mukaddes ezaniyle çınlayan o mukaddes minareleri yıkmak arzusuyla arkamdan gelen haç ordularına yol açmağa, Türk eli ile Türk ocağını söndürmeğe, nesillerden beri ecdadınım ve doğduğum

günden beri benim takdis ve tebcil ettiğim islâmiyete karşı hıristiyanlığı himaye etmeğe, altı yüz seneden beri devam eden Rus-Türk savaşının en ciddî günlerinde, Rus safında, milliyetini, istiklâlini kurtarmak için canım feda eden Türklerin en zayıf, ve en ince noktasını bularak, Rus kılıcıyla mezkûr noktaya hücum etmeğe, bu tarihî savaşa böylelikle Rusluğun ve Hristiyanlığın menfaatine, milletimin ve dinimin aleyhinde olarak nihayet vermeğe memurum. Niçin?... Biliyor musunuz niçin?...

Onun gözlerine yaş doldu, sesi değışti. Titrek bir sesle:

— Çünkü, dedi, ben vicdanıma hâkim Mir Haydar Demir Ali değıl. Rus ordusunun miralaylarından Mir Haydar Demir Aliyefim... ve ne emir verseler bunu yapmak mecburiyetindeyim.

Onun gözlerinden yaş, sel gibi akıyordu. Artık söz söylemek imkânı kalmamıştı. Oturdu. Etrafındakiler mahcup ve pişman bir halde yekdiğerine, ve bu göz yaşlarına sebep olduğı için, Feride'ye bakıyorlardı. Ve herkes, koca miralayın çocuk gibi hüngür-hüngür ağlayışını Kur'an dinler gibi hüremet ve ehemmiyetle dinliyorlardı. Biraz sonra Ema Hanım yavaşça çıkıp miralaya su getirdi. Demir Ali suyu içtikten sonra kendini biraz topladı. Ayağı kalktı. Tebessüm etmeğe çalışarak oldukça şen bir sesle:

— Ne yaparsın ihtiyarlık, asap yıpranmış, dinlemiyor.

Dedi ve gitmek için herkesle görüşmeğe başladı Feride de kusurunu affettirmek istiyormuş gibi:

— Acele ettiniz Miralay Bey, dedi, halbuki biz size birkaç musiki parçalan dinletiriz, demiştik. Zeynep mahsus sizin için birkaç yeni notalar da hazırlamıştı. Biraz daha oturunuz.

Feride'ye diğlerleri de iltihak etti. Bütün ailenin ricasını kabul etmemek mümkün olmadı. Miralay Demir Ali tekrar yerine oturdu. Feride piyanoya geçti. Zeynep ona refakat etti.

Bu çaldığı havalar her zamanki gibi millî melodiye ait olmakla beraber Feride'nin bu defaki çalışı daha müessir ve daha hazin bir mahiyet alıyordu. Feride bütün hissini ve kalbini piyanoya dökerek feryat ve ahlanma herkesi iştirak ettiriyordu. Zeynebin sesi bugün her zamankinden daha kuvvetli, daha hazin ve daha müessirdi.

Gece yansından sonra Miralay, cümlesine teşekkür ederek çıktı.

Ölmezoğılu ailesi ise gece geç vakte kadar oturup Demir Ali hakkında konuşmalarına devam etti. Aile efradının her bir şahsı, kendi anladığı gibi, onun bugünkü haleti ruhiyesini tahlil ve tefsir etti. Herkesin kalbinde ona karşı hüremet hissi bir kat daha arttı.

Feride de ise bir his daha uyanmıştı. Manasını anlayamadığı bu hissın tesiri altında o sabah aydınlığa kadar yatağında kıvrandı, bir türlü uyuyamadı. Bu yaşlı miralayın şahsında Feride bir Türk kahramanı bulmuştu. Bu Türk kahramanı onun nazarında gittikçe yükseliyordu. Feride ona taabbüd ediyordu, belki de onu seviyordu.

Evet, o kendi kendine itiraf etmese de onu ilk aşkla sevmeye başlamıştı.

X

Sabah uyanınca Feride'nin aklına gelen ilk fikir, hastabakıcı hemşire olarak, cepheye gitmek oldu. Orada kendisini neler beklediğini bilmese de harp meydanındaki hastabakıcıların ağır hallerine ait birçok malûmat edinmiş olduğı halde yine onu gizli bir kuvvet oraya çekiyor ve ona Türk dünyasının büyük bir bilmecesi orada halledilecekmiş gibi geliyordu. Feride'ye şu dakikada öyle geliyordu ki Türk dünyasının gâh Ruslara, gâh Çinlilere, gâh Araplara ve Parslara bendelikte devam etmesi ve yahut kendini idareye başlaması ve yalnız kendi bayrağına hizmet etmesi işte burada halledilecekti. Bu işte, kırk türlü Türk kabilelerinden toplanmış Türk askerleri maya rolünü oynayacak, şu Rus üniforması altında büyük Türk ruhunu taşıyan Miralay Mir Haydar Demir Ali bu hareketin bayrakdarı olacaktı. Milliyetçi bir Türk kızı olması hasebiyle Feride bu ağır saatlerde onlara yardım etmeyi kendine millî bir vazife, millî vicdan borcu sayıyordu.

Bu fikir onun kafasında kuvvetle yerleşiyor ve bütün engellere rağmen onun ruhu oraya koşuyordu. Lâkin bu fikrine aile efradının itiraz edişi ve bildiğı, tanıdığı adamlar hep Türkçüler olduğundan onun Rus ordusunda hastabakıcılık etmesine «Rus bendeliğı» nazarile bakacakları hatırına geldi. Bu düşünceler onu bir çıkmaza soktu. Bu çıkmazdan kurtulmak için muhtelif yollar düşündü, fakat bir netice elde edemedi. Miralaya kadar gidip yalvarmayı düşündüyse de terbiyesi buna müsaade etmedi. Anne Ve babasına yalvaracak oldu. Bununla da bir netice alamayacağını anlayarak bu fikrinden de vaz geçti. Bütün arkadaşlarını toplayarak Türk gençleri arasında «cepheye!» şiarı altında bir hareket yaratmak istedi. Lâkin bütün Türk münevverlerinin «harbe boykot» cereyanına karşı gidemeyeceğini hissetti. Bu da onun ümidini kırmadı. Engeller çoğaldıkça onun azim arzusu da arttı. Bu arzusunun vücut bulması için çareler aramakta devam etti.

Bu esnada sokak kapısının zili çalındı. Kapıda kim olabilir, diye dikkat kesildi. Evde kimse kapı tarafına gitmedi, kapı açılmadı. Hizmetçi kız açar diye düşünürken kapının ikinci defa çalındığını işiterek, evde kimse yok galiba, diye yerinden kalkıp kapıya doğru gitmek isterken kapının zili üçüncü defa ve pek uzun çalındı. Feride acele ile kapıyı açtığı zaman karşısında bir telgraf uzatan müvezzii gördü. Telgrafçı:

«Müstaceldir efendim, imza ediniz» dedi. Feride telgrafın müstacelliğinden pürtelâş imza ettikten sonra aynı istical ile telgrafı açarak okumağı başladı:

— Cuma gününe kadar hareket edemeyeceğim. Vaktin müsait ise bekle. Sihatleyim. Pek sevindim, öpüyorum. Kızın Sevim.

Feride bir kere daha okudu anlayamadı, ikinci defa okudu yine anlayamadı. Adresine baktı, kendilerine idi. Bir daha dikkatle okudu. Mânasından miralaya olduğunu tahmin etti, ve miralayın telgrafını açıp okuduğu için kendini ona karşı bir günah işlemiş hissetti. Utandı. Şaşırarak:

«Anne, anne», diye birkaç defa seslendi. Herkes bir iş için çıkıp gitmiş olduğundan evde kimseyi bulamadı. Telgrafın münderecatından miralayı haberdar etmek saadetine nail olmak arzusuyla telefona koştu ve hatırında kalan otel isminden numarayı bulmak için telefon rehberini karıştırdı. Oteli buldu, fakat telefon meşguldü, ikinci defa telefon etti, otelden birisi kaba bir ermeni şivesiyle hiç münasebeti olmayan sözlerle mukabele etti. Feride kızdı, telefonu kapadı. Bir daha telefon etti, bu defa miralay Demir Ali'nin şimdi istasyona gittiğini söylediler.

Feride çok düşünmeden hızlı hızlı giyindi ve istasyona koştu. Fikren yalnız miralayı telgraftan haberdar etmek çaresiyle meşgul olduğundan onu takip edercesine giriştiği bu teşebbüsün adaba mugayir olup olmayacağını aklına bile getirmedi. Yalnız istasyona dahil olduktan sonra «Ya miralay benim hareketimi suitevil ederse?» diye onda bir tereddüt uyandı. Fakat, «Aman tren kaçır, miralay telgraftan habersiz hareket eder» endişesi bu tereddüdün çabucak unutturdu.

Feride binlerce adam arasında miralayı aramaya koyuldu; oraya koştu, buraya koştu, büfeye girdi, perona çıktı. Hiç bir tarafta ona benzer bir adama tesadüf etmedi. Vagonlara girip aramak istedi. Lâkin trene girip çıkanlar o kadar çoktu ki, oraya girmek imkânı hiç görünmüyordu.

Bu esnada vagonun büyük pencerelerinden birinden miralayın başını seçebildi. Hemen pencereye yaklaşarak yumruğuyla cama vurmağa başladı. Lâkin miralay bunu işitmeden geçip gitti. Bir tüccar durup Feride'ye dikkatle baktı, aradığı olmadığından dönüp gitti. Bir genç zabıt Feride'yi görerek tebessüm etti ve bıyığını bükerek ona bir şeyler söyledi. Feride «Miralay Demir Ali!» diye bağırdı. Çok yüksek bağırdığından mı, yoksa tesadüfi mi oldu, birden pencerede miralay görüldü. Feride'yi görür görmez «Bu ne demek olabilir, yoksa kızcağız hakikaten beraber gitmek niyetinde mi?» diye düşünme düşünme ona doğru yürüdü. Feride ilk söz olarak:

— Affedersiniz, bu telgraf size imiş, evde kimse olmadığından ben pedere zannederek bilmeden açmış bulundum.

Dedi. Miralay telgrafa çok sevindi ve göz gezdirdikten sonra:

— Teşekkür ederim, çok teşekkür ederim, zahmet ettiniz.

Dedi ve Feride'nin elini sıktı. Feride miralayın iltifatından ümitlenerek:

— Demek bana darılmadınız, ben korka korka gelmişim. Dün sizi rahatsız ettiğimden dolayı affınızı istirhama bile cesaret edemiyorum. Beni affediniz.

Dedi. Kızından aldığı telgrafın uyandırdığı sevincin tesiri altında bulunan Miralay:

— Aman efendim, dedi, bu ne demek. Size çok teşekkür ederim. Kızım gelirse artık iltifatlarınızı esirgemeyiniz. Zira onu ben bekleyemeyeceğim. Sizin muavenetinize emin olduğumdan sizden bu yardımı rica ediyorum. Düşününüz, Sevim'i iki senedir görmedim. Kimbilir şimdi Tutaş kız olmuştur. Malûm ya, Rus mektebinde okudu, Ruslar içinde bulundu, ihtimal tesirlerine kapılmıştır. Rica ederim siz ona biraz millî ruh aşılamağa çalışınız. Gençtir. Şuurlu-şuursuz Rus cereyanlarına kapılmış olabilir... Ben Rus kurbanı olarak, Rus yardakçılığı ederek bu kadar vakit ömrümü zayi ettim... Kızım öyle olmasın... Bu yolda oğlum kurban oldu gitti. Ama kızımın o yolun kurbanı olmasına asla muvafakat edemem. Kızımın da sizin gibi olmasını bilseniz ne kadar arzu ederdim. O günü görebilecek miyim? dedi.

— öyle ise benim cepheye gitmeme neden müsaade etmiyorsunuz?

Feride'nin bu sualinden Miralay bir miktar tereddüde düştü:

— Asla, ben sizin oraya gelmenize muhalefet etmiyorum; fakat sizin için orası yakışmaz, zira orada ağır hallere maruz kalmanız muhtemeldir; diyorum. Kazara bir kurşun, beklenilmeyen bir süngü harbi... Üstelik, biliyorsunuz ki harp askerinin ahlâkını altüst etmiştir. Ümit olunmayan uygunsuzluklar melhuz... İşte böyle müthiş haller karşısında bulunmanızı istemediğimden sizin cepheye gitmenize muvafakat etmiyorum. Yoksa başka bir engel göremiyorum. Dedi.

Feride:

— Bu kadcak mı? Miralay Bey, söylediğiniz sözler meyanında beni korkutacak bir şey göremiyorum. Aynı zamanda ruhum ve hissiyatım beni oraya çekiyor. Orada bir şey bulacak, hedefime varacak gibi oluyorum. Vicdanım benim oraya gitmemi, orada çalışmamı emir ve orada bulunmamın bana farz olduğunu tekrar eder gibi oluyor. Bütün mevcudiyetim oraya, evet cepheye gitmek için can atıyor ve «Feride, ne duruyorsun, seni vazifen çağırıyor, silâh başına!» diyor gibi oluyor. Miralay Bey, geçen gece sabaha kadar bunu düşündüm, uyuyamadım. Lâkin... çare bulamadım. Nihayet tekrar rica edeceğim: Miralay Bey, ne olur, müsaade ediniz, ben de cepheye gideyim.

Dedi ve Miralayın elini tuttu.

Miralay Demir Ali, bugüne kadar kimseye ifşa etmediği, yalnız başına kurduğu plânın esas aksamını şu genç kızın sezdiğini, şu saniye zarfında kalbinin en derin köşelerindeki esrarını okuduğunu hissetti. Memnun oldu. Demek Türklük yolunda, Türklük uğrunda atmak istediği adım, herkesin arzusu idi. Kendi kendine: «Demek benim bu fikrim başkalarının da gönüllerine ateş, yüreklerine dert salan ve millî vicdanları meşgul eden millî bir iştir.

Demek bu işim doğru ve mukaddes bir iştir.» dedi ve kendi kendini tebrik etti. Feride'nin cepheye gitmeye can atmasına kalben sevindi ve keyiflendi. Feride de Miralayın düşüncelerini okur gibi tekrar ona bakarak:— Artık müsaade olundu, değil mi? dedi.

— Ne yapalım, mademki bu kadar ısrar ediyorsunuz, tabii gelmenize muavenet etmek icap edecek. Fakat bir şartla: Eğer pederiniz ve valideniz müsaade ederlerse ve onların müsaadesi olmadıkça bir adım bile atmayacağına söz verirsiniz.!

— Şüphe mi var, tabii söz veririm.

— Bir şartım daha var: Cephenin ahvali vehamet kesbedip de sizler için bir tehlike sezdiğim vakit geri hareketinizi emredersem, buna muhalefet etmiyeceksiniz.

— Etmem.

Miralay Demir Ali trenin hareketine ne kadar vakit kaldığını sorarak emniyet kesbettikten sonra istasyon salonuna girdi. Ve bir masa başına geçerek Arslan Ölmezoğlu'na ve Esmâ Hanıma hitaben bir mektup yazarak Feride'yi, kızı Sevim Bike ile birlikte cepheye göndermeğe muvafakat ederlerse, bütün mesuliyeti deruhte edeceğini, Feride'ye kendi evlâdı gibi muamele edeceğini ve ne vakit emrederlerse hemen geri göndereceğini yazdı. Diğer bir mektupla erkânı harbiyedeki bir memura müracaat ederek Feride Tutaş için ihzarı icap eden evrakın yapılmasını rica etti. Her iki mektubu aynı zarfa koyarak ve üzerine mühürleyerek, Ölmezoğlu Arslan Bey'e teslim olunmak üzere Feride'ye verdi ve:

— Sevim gelince bana telgraf çeksün. Hareketinizden de beni haberdar ediniz. Mümkün olduğu kadar çabuk hareket ediniz. Sevim'e söyleyiniz, burada çok kalmasın. Dedi.

Bu esnada son çan¹³ çalındı. Miralay Demir Ali alelacele trene atladı.

O, büyük emellerini düşünerek cepheye doğru, Feride de aynı düşüncelerle evine doğru yöneldi. Ayrı ayrı yollardan giden iki Türk şu saatten itibaren idealde ve gayede birleşmişlerdi. Her ikisi de aynı ereğe kibleye doğru ilerliyorlardı. Büyük Türk kurtuluş ve birliğine doğru!

XI

Savaş yerine varır varmaz Miralay Demir Ali zihninde kurduğu plânını tatbikine koyuldu. Onun tahminine göre umumî taarruza iki hafta veya yirmi gün kadar bir zaman vardı. İşte bu kısa zaman zarfında Miralay kimseyi şüpheye düşürmeden bütün hazırlıklarını görmeli, fırkasındaki Rus zabıtlarını komşu Rus ve Ermeni alaylarına göndermeli, mevcut silâh ve mühimmatı, nakdî ve mühim evrakı alarak Türk ordusuna iltihak etmeli idi. Bu hareket hem Türk ordusunu büyük bir felâketten kurtaracak, hem de ona büyük millî vazifesini yapmaya imkân vermiş olacaktı. Miralayın fikrini haftalardan beri kurcalayan, geceleri uyutmayan ve nihayet onun dimağında kat'î bir karar halini alan mesele işte bundan ibaretti. Bu maksatla o, Tiflis Harp Şûrasında cephe hakkında geniş malûmat toplamış gene bu maksatla biricik kızını yanına çağırmış ve fırkasını her anda hareket edebilecek bir hale getirmişti.

Lâkin Miralayın bu plânını tatbikine mâni olan iki müşkülât meydana çıkmıştı ki, onlardan biri Türk yetim ve felâketzedelerini toplamaya gelmiş olan komisyon âzâları, ikincisi de Feride'nin gelmesi idi.

Türk felâketzede ve yetimlerini toplamaktan ve onları ölümden kurtarmaktan başka bir vazifesi olmayan komisyon âzâlarının da şüphe altına alınmalarından korkuyordu. *Onun bu hareketi neticesinde bütün Kafkasya Türkleri korkunç bir tethişe ve orada millî faaliyet sekteye uğrayabilecekti. Arslan Bey ailesinin mukadderatını da düşünmek lâzımdı. Bu necip Türk ailesinin tamamıyla mahvolması ihtimali vardı. Onun için Miralay Demir Ali bu meseleler hakkında kat'î kararlar vermeği münasip buldu ve her şeyden önce gerek komisyon azalarıyla, gerekse Feride ile her türlü münasebeti kesmeğe karar verdi. Bundan sonra alayındaki Rus ve Türk kabilelerinden olan zabıtana karşı alacağı vaziyet kalıyordu.*

Gerçi bu meseleleri de çoktan halletmişti. Fakat fiiliyat sahasına geçince beklenilmeyen müşküller baş gösterebilirdi. Bu muhtemel müşkülleri dikkate alarak Miralay çok ihtiyatlı davranıyordu. Bu meseleleri de hallettikten sonra o, Erkânı Harbiye riyasetinden hususî bir emir aldığını ve bu emir mucibince alayının bir manevra yapacağını bahane ederek Türk tarafına geçivermeği düşünüyordu.

Bu plânı tabii yoldan tahakkuk ettirebilmek için, kumandası altında bulunan Rus ve Türk zabıtlarını, avdet ettiği günün akşamı, içtima davet etti ve içtima büyük bir ehemmiyet verdirmek için de meclisin kapısına nöbetçiler dikti. Meclisi açınca içtimada konuşulacak meseleleri hiç kimseye söylemeyeceklerine dair silâh

arkadaşlarından söz aldı. Ondan sonra yakın günlerde taarruz emrine intizar etmek icap ettiğini, bu vazifenin, kumandasındaki muhtelif Türk kabilelerinden mürekkep süvari kuvveti tarafından Türk cephesini yarmak suretiyle icra olunabileceğini, bunu askerlerden ve alehusus cephe civarında dolaşan Türk kadınlarından ve çocuklarından ciddiyetle saklamak icap ettiğini izah etti. Hatta Rusları şüpheye düşürmemek için, İstanbul'a varmayınca meselenin halledilemeyeceğini ilâve etti. Rus zabitlerinin çok hoşuna giden bu ilâveden sonra Miralay Demir Ali sözünde devam ederek dedi ki:— Erkânı Harbiyle Reisi buradaki yetim çocukların, kadın ve kızların serian harp meydanından dahile naklini emretti. Bu işle meşgul olmak için de Kafkas Müslüman Komitesine salahiyet verildi. Binaenaleyh bu iş için gelecek olan heyete teshilât ve yardım gösterilmesi icap eder.

Mecliste hazır bulunanlar Miralayın fikrini kabul ettiler. Bu işin süratle ifası için bir Rus zabıtine geniş salahiyet verildi.

Avdetinin ikinci günü yakındaki Ermeni ve Rus Kazacı alayları kumandanlarına hususî mektuplarla müracaat ederek onları mahrem görüşmeye davet etti. Her iki mektup samimî ruhla yazılmış ve arkadaşça halledilecek pek mühim meselelerin vücuduna işaret olunmuştu. Mektupları bitirdikten sonra Kazan Türklerinden sabık muallim İbrahim isminde bir subayı odasına çağırarak dedi ki:

— Siz hem Rusçayı, hem de Türkçeyi iyi biliyorsunuz. Bana Erkânı Harbiye'de bir gazete verdiler. Çabuk tercüme edilmesi lâzımdır. Anlayamadığınız bir yeri olursa bana sorarsınız.

Aynı zamanda diğer bir zabite kızı ile Feride'ye bir yer hazırlatmasını emretti. Bütün bu işlerden sonra elinde mevcut mahrem evrakı tasnife başladı. Lâkin nöbetçi askerinin içeri girmesi onu bu işle meşgul olmaya bırakmadı. Nöbetçi mülazım İbrahim efendinin geldiğini haber veriyordu. Demir Ali masa üzerine dağıttığı evrakı ve haritaları bir daha topladı ve kendisine bir kumandan tavrı vererek:

— Gelsin!

Dedi. Mülâzim İbrahim Efendi girip kapı ağzında durdu. Rengi kaçmıştı. Miralay Demir Ali İbrahim'in sıtmalı bir hasta gibi titremekte olduğunu fark etti. İbrahim ihtiramkâr bir vaziyet alarak:

— Miralayım, beni affediniz, ben bu vazifeyi ifa edemeyeceğim!

Dedi ve gözlerini aşağıya indirdi. Miralay gazetenin münderecatından bihabermiş gibi:

— Ne? Nasıl? Sizin malûmat ve vukufunuz onu tercümeyle kifayet etmiyor mu?

Diye sordu.

İbrahim bu sözlerden cesaret alarak cevap verdi:

— Mesele hiç de malûmat ve vukuf meselesi değildir. Bu makale Rus ordusunda bulunan Türk askerlere hitaben kaleme alınmış bir beyannamedir. Bunun tercümesi erkânı harbiyeye verilirse, bu makaleyi yazan muharririn idamına sebep oluruz... Ben bu işi yapamayacağım. Beni bu işten azad ediniz Miralayım!

Miralay Demir Ali gülümsedi:

— Makaleyi okudunuz mu? diye sordu. İbrahim:

— Okudum, bir defa değil, hattâ üç defa okudum. Onun için de sizi tâcize cesaret ettim. Rica ederim, beni azad ediniz!

Diye cevap verdi.

Miralay Demir Ali gülümsemeye devam ederek:

— Haydi, sende... dedi, öyle şey mi olur... Yeryüzünde bütün Türklüğün kiblegâhı yegâne Türk iline karşı silâh kullanmaya, onu tahrip ve yer ile yeksan etmeye, son müstakil Türk devletini yeryüzünden kaldırmağa, Ayasofya kubbesine haç dikmeğe kendinde kâfi kuvvet bulduğun halde, neden bir muharririn Divanı Harbe verilmesine vicdanın müsaade etmiyor? Bu ne demek? Bu işte anlamadığım bir sır var.

İbrahim kızardı; muhakemesini kaybeder gibi oldu. Titredi. Zihninde cevap aradı:

— Efendim, dedi, askerî hizmete alındığım zaman yemin ettirildim, yemini bozamam. Bunun için Ruslarla beraber yürümeğe, harbetmeğe mecburum. Ne yapayım.

Miralay tekrar güldü:

— Demek ki sen Rusya'nın kuvvetlenmesi, genişlemesi ve zenginleşmesi için bütün dünya Türklerinin, hattâ bütün İslâm âleminin yegâne istinatgâhı olan Türkiye'yi yeryüzünden kaldırmak icap ederse, yemin etmiş olduğun için) buna da hazırsın, öyle mi?

İbrahim başını eğdi.

Miralay, aynı hararetle devam etti:

— Böyle olunca, o muharrir seni, beni, hepimizi Rus yardakçıları, milletimizin başım kesmek için hazırlanmış olan Rus baltasının sapı diye tesmiye ettiğinden bize, bizim yeminimize karşı geliyor, bizi yeminimize muhalif harekete davet ediyor, demektir. Binaenaleyh aynı yemin mucibince o muharriri divanı harbe sevketmeğe mükellef değil miyiz? Bu makaleyi neferlerimiz okursa, «Biz Ayasofya kubbesine haç dikmek şerefine iştirak edemeyiz» demeleri muhtemel değil midir? Halbuki biz Ayasofya kubbesine haç takmağa mecburuz, çünkü Erkânı Harbiye'nin emri böyledir. Ben miralay isem sen de bir subaysın binaenaleyh buyur.

Dedi ve İbrahim'in gözüne baktı.

İbrahim titremeğe ve sedasız ağlayarak gözyaşları dökmeğe başladı. Hıçkırığa boğulduğu halde:

— Yapamam Miralayım, beni Divanı Harbe sevkediniz. Dedi.

Miralay yerinden kalktı, İbrahim'e yaklaşarak elini omuzuna koydu ve dikkatle gözlerine baktı.

— Demek senin millî vicdanın hâlâ sönmemiş... Demek sen Rus'a emir kulu olmağa, Şeyh Ali ¹⁴ gibi milletini satmağa amade değilsin, öyle ise ben de senin karşında bir Rus ordusu miralayı değil, senin kardeşin, senin gibi Türk oğlu Türk ve tıpkı senin gibi üzerine son müstakil Türk ilinin imhası vazifesini almış bir Türk zabiti olarak senin o sönmemiş millî vicdanına soruyorum:

Sen, ben ve bizim kanaatimizi taşıyan diğer milletdaşlarımız şu yolda ne yapmalıdır? Rusya çarına sadakat yemini vermişiz diye şu istiklâlî ve hürriyeti uğrunda çarpışan son Türk devletini de Rus çizmeleri altında ezmeğe çalışalım mı? Yoksa şu makale muharririnin dediği gibi Rus amaline hizmetten kendimizi kurtaralım mı?

İbrahim tamamiyle şaşırılmış bir vaziyette bir müddet sükût etti, cevap bulamadı ve sonra dedi:

— Bilmiyorum Miralayım, benim vicdanım bu hususta o kadar muazzeptir ki bir söz söyleyemeyeceğim. Pederim imamdır. Gerek pederim, gerekse içinde yaşadığım muhit Türklere karşı derin bir muhabbet ve sarsılmaz bir iman besliyordu. O kadar ki, bir gün, ancak Türkiye sayesinde, Rus esaretinden kurtulacağımıza emindiler. Bendeniz böyle bir his ve imanla büyüdüğüm halde nasıl olup ta Türklerin mahvına yürüyen bir kuvvetin kumanda hey'etine dahil olduğuma şaşıyorum. Ne yapacağımı bilmiyorum. Bizde ne kuvvet var, ne de teşkilât...

— Türkiye'deki Ermeniler ne yapıyorlar? Erzurum'un, Trabzon'un Ruslar eline geçmesine içerden yardım edenler onlar değil miydi? Neden Rus'a karşı böyle bir vazifeyi Azerbaycanlı, Dağıstanlı, Kırımli, Türkistanlı, İdil-Ural Türkleri yapmıyor? Niçin sen ve ben böyle bir fedakârlıkta bulunmuyunuz?

İbrahim:

— Ah, Miralayım, doğrusunu söyleyeyim: Ben de birkaç defa Türkler tarafına firar etmeği düşündüm Peki, farzedelim ki ben kaçtım ve daha birkaç kişi o tarafa geçtik. Fakat arkamızda koca milletimiz var... Bizden emniyeti münselip olan ve bize kızmış olan Ruslar onlara yapmadık eziyetleri bırakmayacaklar. Sonra milletdaşlarımız da bize lânet okumazlar mı ?

Miralay:

— Peki Ermenilerin arkasında kalan yok mudur '. Türkiye'de onlara hiç bir şey yapmıyorlar mı? Onlar niçin arkalarındaki milletdaşlarının zahiri rahatını düşünmeden fedakârlıklarında devam ediyorlar?... Yok yığıdim, senin millî vicdanın aktif değil, pasiftir. Ermenilerinki ise aktiftir, faaldir... Peki şimdilik git! Senin millî vicdanın harekete gelmek üzeredir. Git, fakat burada konuştuklarımızı sakın Ruslar ve Ermeniler duymasın... icap ederse ben seni çağırırım. Şimdi bana alay imamını gönder...

Dedi. Fakat İbrahim hâlâ duruyordu.

— Affedersiniz Miralayım, dedi, ben derin bir vicdan azabı içinde kıvranıyorum, rahat uyku uyuyamıyorum. Gözlerimi kapayınca önümde Türk şehitlerinin kanlı manzaraları, sönen hanumanları, can çekişen biçare kardeşlerim gelip duruyor ve bana: Ey Türk oğlu, biz seninle kan ve din kardeşiyiz, nasıl bize kıydın? diyorlar gibi yüzüme bakıyorlar... Ben bu azaba tahammül edemeyeceğim. Rica ederim, bana bir yol gösteriniz!

Miralay için iyi bir fırsat gelmişti, sordu:

— Böyle senin gibi düşünen daha birkaç Türk ve müslüman zabıt var mı?

İbrahim:

— Var efendim!

Diye cevap verdi ve saymağa başladı:

— Komuk Arslan Bey, Türkmen Kayacan, Yüzbaşı Hacı oğlu ve pek çok çavuşlar, neferler, hep aynı vicdan azabı ile kıvranıyorlar.

Miralay odanın içinde sessiz adımlarla dolaştı ve tekrar İbrahim'in önüne gelip durdu:

— O halde, dedi, sen buradan çıkınca kendi inandığın ve güvendiğin zabitlerle kâtipleri ve çavuşları görerek, gizlice bir kere şu makaleyi oku!. Onların fikirlerini bir kere de öğren. Fakat gazeteyi benden aldığını kimseye söyleme. Şu fikirlerin nasıl bir cereyan aldığını bana gelip söylersin.

İbrahim çıktıktan sonra Miralay topladığı esrarı askeriyeyi tasnif ve Rus askerlerinin şimdiki vaziyetlerini harita üzerinde tespit ettikten sonra yakında vuku bulacak taarruz harekâtının esaslarını ve takip edilecek yollarını tertip eyledi. Epeyce yorulduktan sonra vaktin pek geç olduğunun farkına vararak yatmak zamanının geldiğini anladı. Âdeti veçhile yatmadan önce bir kere dolaşmak üzere sokağa çıktı. Kendi alaylarının bulunduğu yerlerden geçti.

Bir Türk evinde yanmakta olan ışık dikkatini çekti. Oraya doğru yürüdü. Küçücük pencerenin karşısına gelip durdu. İçeridekileri görmek istiyordu. On on beş kişiden ibaret bir kalabalığın hararetili münakaşa halinde bulduklarını hissetti. Biraz daha yaklaştı. İbrahimin, Alay imamının, birkaç zabitle bazı Alay kâtiplerinin simalarını tanıdı. Hepsinin yüzleri kızarmış, oldukça asabi bir çehre gösteriyorlardı. Sözlerine kulak verdi. Söylenen şeylerin bazılarını işitiyordu. Münakaşa gazetenin makalesi etrafında idi. Bir aralık içeriye girmeği bile aklından geçirdi. Fakat girmedi. Uzaktan dinlemekle iktifa etti ve maksada doğru büyük bir adım atıldığını hissederek evine döndü. Derin bir iman ve istirahati kalble uykuya daldı.

XII

Miralay Demir Ali ertesi günü bermutad işleriyle meşgul oldu. Askerlerini ve hayvanlarını dikkatle gözden geçirdi. Hastahaneye giderek hastaların halini sordu, doktorlarla konuştu ve iki hastabakıcı hemşirenin geleceğini haber verdi. Yazıhane ve kalem dairelerini dolaştı. Kendine gelen evrakı dahi mütalâa ederek muamelesini tamamladı. Teftiş esnasında gördüğü zabıtlere karşı eskisi gibi arkadaşça mültefit ve samimî olmakla beraber kendisine hürmet edilecek kumandan vaziyetini muhafaza etti. Hattâ iş arasında İbrahim Beyi gördüğü zaman bile aralarında hiç bir mahrem münasebet olmadığı zamanlara mahsus bir ciddiyet ve vekar ile âmirane muamelelerde bulundu. Kafkasya'dan gelen «Cemiyeti Hayriye» âzalarına büyük teshilât gösterdiği halde muamelelerini daima resmî bir şekilde ve bütün işlerini de mümkün olduğu kadar Rus zabıtleri vasıtasıyla gördürerek katiyen fazla samimiyet göstermedi. Ancak evine gideceği zaman İbrahim Beyi çağırarak, yemekten sonra saat üçte gazete hakkında topladığı fikirleri bildirmek üzere gelmesini, saat dörtte Alay imamının ve saat beşte de «Cemiyeti Hayriye» azalarının teşrifleri için vakitler tayin etti.

Evine gelince, hücum emrinin pek ânî gelmesinden şüphe ederek kapısını kilitledi ve Kafkasya cephesinin haritasıyla beraber mevcut Rus kuvvetlerinin mevki ve vaziyetlerini tespitte başladı. Bunu evvelâ küçük mikyasta Türk Erkânı Harp zabıtının istifade edebileceği bir büyüklükte yanmağa başlamış idiyse de bilâhare Türk zabıtleri ve kumanda heyeti için daha mufassal ve ehemmiyetli en ufak malûmatı dahi ihtiva edecek ve erkânı harp olmayan bir Türk zabıtının bile anlayabileceği bir şekilde ve büyük bir mikyasta yapmağa karar verdi. Çünkü bu plân ve haritanın ne derece ve rütbede bir Türk zabıtının eline düşeceği malûm değildi. Cephe çok geniş ve taarruz plânı da çok büyük ve İngiliz-Fransız kuvvetleriyle teşriki mesai esasına müstenit olduğu cihetle bu plân ve haritaların tanzimi için çok çalışmak lâzım geliyordu. Miralay Demir Ali bu işe kendisinin yirmi sekiz seneden beri topladığı askerî malûmatının hülâsasını ve bugünkü vaziyetin tafsilâtını bir arada vermeği millî ve vicdanî bir borç biliyordu. Şimdiye kadar hakikati anlayamadığından Rus sürüleri içinde Rus emellerine hizmet ettiğini kendisi için yüzkarası diye bildiğinden Türklük huzurunda bu lekeden ancak bu suretle çalışmak neticesinde temizlenebileceği kanaa-

tinde idi. Binaenaleyh bütün iradesini ve benliğini toplayarak büyük bir gayret sarfetti.

Çoktan saat üç olmuştu ve İbrahim'in kendisine müntazır bulunduğunu biliyordu. Fakat başladığı işin bir kısmını tamamlamadan yerinden kalkmadı. Bilâhare İbrahim'i kabul ederek, emirber neferine çay hazırlamasını ve sonra Alay imamına giderek yarım saat sonra teşrif etmelerini haber vermesini emretti. İbrahim ile yalnız kaldıktan sonra oturup onu dinlemeğe başladı. İbrahim'den aldığı malûmat beklediğinden çok büyük ve ümit verici idi.

İbrahim'in verdiği malûmat şu idi:

«Türk zabitlerinin kısmı küllisi bu hücum hazırlıklarından dolayı derin bir vicdan azabı içindedir. Sizin Erkânî Harbiye riyasetinden avdetle bize tebliğ buyurduğunuz beyanatı müteakip bu kısım zabitan kendi aralarında konuşarak bu ağır vazifeyi ifadan kurtulmak için çareler düşünmeğe karar vermişlerdir. Bir kısmı hücum başlar başlamaz Türkler tarafına geçmeyi teklif etmiş, bazıları da birer-birer firar etmeyi münasip bulmuştur. Efrat arasında dahi emsalsiz memnuniyetsizlik hüküm sürüyor. Hattâ aralarında her zaman askerlerin mektuplarını yazan ve bir çok hususatta neferlere yardım eden ve bu suretle askerler üzerinde oldukça mühim bir mevki sahibi bulunan Vahit Fahrettin isminde bir Kazanlı muallim kendisince bir takım plânlar tertip etmekte ve Türkler tarafına firar etmek emellerini tahakkuk ettirmek için ciddî surette çalışmakta imiş, işte hal ve vaziyet bu merkezdedir.»

— Bunlar arasında Erkânî Harbiye'ye haber verebilecek ve yahut buradaki Rus zabitleri ile sıkı münasebette bulunan kimseler yok mudur acaba?

İbrahim Miralayın bu sualine müspet cevap verdi: — Olsa gerek, dedi. Yakında alayımıza iltihak eden bir mülâzimi sani hastabakıcı Kralova ile pek sıkı münasebette bulunuyormuş. Halbuki bu hastabakıcı Petersburg'lu bir fakir asilzadenin kızı ve son derecede mutaassıp bir Rus milliyetperveridir... Sonra neferlerden, Rus zabitleri nezdinde emirber olarak istihdam olunanlar vardır. Fakat bu neferler kasten ihbar etmezler, ancak boşboğazlıkları dolayısıyla Rus zabitlerine ihsas ettirmek ihtimalleri vardır.

Miralay:

— Umumiyetle zabitan bana nasıl bakıyor?

İbrahim:

— Size karşı zabitanın itimadı büyüktür. Lâkin çoğu sizden bu hücum plânım deruhte etmez, bir kolayını bulup bizim askerleri cephenin bir kenarına nakletmeye çalışır, diye bekliyorlarmış. Hâlbuki şimdiki haber onları çok şaşırtmış.

Miralay:

— Gene pasiflik! Teşebbüs ve faaliyet fikrinden mahrumiyet!, diye mırıldandı.

İbrahim:

— Ne yapınlar, yol yok muhterem Miralayım, askerler arasında bir memnuniyetsizlik var. Fena bir neticenin zuhuru bile muhtemeldir.

Dedi. Miralay biraz düşündü. Sonra İbrahim'in hiç beklemediği:

— Yüzbaşı Fahri Islâm ne fikirdedir?

Diye sordu. İbrahim yüzbaşının orada bulunduğundan Miralayın haberdar olduğunu görünce biraz şaşırdı. Galiba Miralayın malûmat alan başka ajanları da var, diye şüpheye bile düştü. Evvelce yüzbaşının miralaya karşı muhalif bir fikirde olduğunu söylememeğe karar vermişken burada her şeyi açıkça söyledi ve şu sözleri ilâve etti:

— Yüzbaşı çok dindar bir adamdır. Burası cephe olduğu halde namaz ve orucunu bırakmadı. Ben Türklere karşı harbederek murdar ¹⁵ gidemem, diyor.

Miralay İbrahim'e yeniden bazı emirler verdi; diğer mühim bazı şahsiyetlerle görüşmesini ve alay imamının da fikrini öğrenmesini söyledi. Kendisi de imamla konuşacak meseleleri fikren hazırladı. Alay hocası miralayın şimdiki kadar gördüğü ve her emrine hazır bulunan askerî imamlardan değildi. Âdi bir nefer olarak hizmet etmemek için imamlığı almış bu genç imam eski din üleması nesline mensuptu, ilim ve edebiyat ile meşgul fazıl bir adam olup asker ve zabitan arasında hürmet kazanmış, «Ben din reisiyim» demesini bilen ve kendini dinletebilecek kadar icabı hale göre söz söylemesini beceren zeki bir adamdı. Biraz da korkaktı. Harbe dair olan noktai nazarını gizliyor, sıkıştırıldığı vakit «biz and içtik, and!» tarzında kaçamaklı cevap verirdi.

Bizzat miralayın imam efendiye hususî hürmeti olduğunu bildiği için Demir Ali'ye karşı her zaman hürmetkâr olup onu Rus zabitanından üstün tutardı. Kimsenin görmeyeceği şekilde, arasına içki de kullanır ve fırsat bulursa kadınlarla buluşmaktan kaçmazdı. Kazan'dan, Ufa'dan, Orenburg'dan, Moskova'dan, Bahçesaray'dan, Bakü'den gazete ve kitaplar getirterek kendine küçük bir alay kütüphanesi yapmağa uğraşıyordu. Askerlerden de, millî şarkılar ve masallar dinlemeğe ve toplamağa merakı vardı. Askerlerin dinî ve millî ihtiyaçlarını düşünerek sırası geldikçe bir şeyler icat ediyor ve temini için miralaya kadar çıkarak para tahsis ettirmeğe çok uğraşır. İşte böyle müsbet ve becerikliği olan bu milliyetperver ve müslüman hoca ile anlaşarak iş görmeyi ve onun zayıf bir damarını veya imanlı bir noktasını bularak oraya basmak suretiyle ondan istifade etmeği Miralay aklına koymuştu. İmam geldiği zaman Miralay bermutad onu nezaketle kapıda karşıladı ve karşısına oturttu. Her zamanki gibi de ona «Hazret» diye hitap etti¹⁶.

Evvelâ askerlerin ahval ve dinî imtiyazlarına ait bazı şeyler sordu. Sonra Tiflis'te iken gördüğü ve bulunduğu Millî Edebiyat Gecesinden bahsetti. Kızı ile diğer müslüman kızının hastabakıcı hemşire olarak alaya iltihak

edeceklerini haber verdi. Askerî Şûra Meclisinden bahsetti, orada Erkânı Harp Reisinin ve İngiliz miralayının söyledikleri nutukları ve Ermeni tüccarının yaptığı rezaleti imamın hissiyatını tahrik edecek bütün mühim noktaları bir belâgat ve maharetle söyledi ve izah etti. Bilâhare kendisinin Türk oğlu Türk ve bir müslüman olduğunu, fakat tarihin yaptığı bir mecburiyetle bugün Rus tarafında kalarak hizmet ettiğini müessir bir lisanla anlattıktan sonra dedi ki:— Ben size bir soracağım. Ancak vicdanınızın emriyle cevap veriniz. Beni karşınızda bir miralay değil bir Rus askeri gibi düşününüz...

Ve imamın din damarını ele alarak devam etti:

— Bugün dinimin merkezini ve halifenin doğma yurdunu mahv ve harap etmek için hıristiyanlar yeni bir Ehlisalip Seferi açtılar. Maksatları: İslâm halifesinin oturduğu yer olan şu biricik müstakil ve hür Türk devletini ortadan kaldırmak, İstanbul'u almak, Türkiye'yi paylaşmak, bir Ermenistan vücuda getirmek ve Rusya'ya yeni yeni vilâyetler kazandırmaktır!... İşte sen, bir Türk - Tatar milliyetperverisin. Hiç şüphesiz ki Türk-Tatarların yalnız kendi başlarına, medenî ve siyâsî bir mevcudiyet olarak, meydana çıkacaklarına inanmıyorsun. Koca bir Rus denizi içinde kalan yedi - sekiz milyonluk bir halk ¹⁷ kütlesinin yalnız kendi kuvvetleriyle bir devlet kurabileceklerini aklın kabul edemez zannederim. Türk milliyetine mensup ayrı ayrı hakları, Türk dünyasının bir cüz'i ve bir teşbihin ayrı ayrı taneleri gibi telâkki edeceğine eminim. Hiç şüphesiz ki bu teşbihin baş tanesi yani «Bismillah» ı sence de Türkiye'dir.

İmam miralayın bu mantikî ve itiraz kabul etmez izahatı karşısında tam bir sükûta dalmış, dikkatle dinliyordu. Miralay Demir Ali izahatına devam ederek dedi ki:

— Bu da pek tabiidir. Meselâ: Sırlar, Çekler ve- sair İslav ırkına mensup ufak milletler kendi millî istiklâl savaşlarında Ruslara dayandılar ve aslen Türk - Tatar oldukları halde ırk ve milliyetlerini unutan ve dil ve din itibarıyla slâvlaşan Bulgarlar da onlardan yardım aldılar. Bizim ise istinatgâhımız yalnız ve ancak Türkiye'dir. Şimdi de onu mahvetmek istiyorlar. Yani teşbihimizin baş «imame» sini ortadan kaldırmak için bu teşbihin ipini kesmeğe ve diğer tanelerle olan rabitasını tamamıyla kırmağa azmetmiş bulunuyorlar. Hattâ bu dakikada o mukaddes teşbihin ipini kesmek vazifesini bizim kendimize yükletmişlerdir. İşte yarın karşımızdaki Türk askerlerini kesip doğramak, ezip çiğnemek ve arkamızdan gelecek Rus kuvvetlerine yol açmak için emir almış bulunuyoruz. Ben Mir Haydar Batır Giray oğlu Demir Ali kendime Türk ve müslüman dediğim halde şu emri ifa edebilir miyim? Sen bir din âlimisin. benim şu hareketim dinî ve millî bakımdan nasıl karşılanacak? Şu hususta bir fetva istiyorum.

Derin derin bir nefes aldıktan sonra Miralay sustu, İmam da susuyordu. Onu korku istilâ etmişti. Hileye müracaat etmek istedi. Fakat, miralayın ciddî ve vakur sözlerinin içten gelen bir imanla kaynayıp çıktığını onun ateşli gözlerinden okuyarak derhal kendine geldi. Böyle zamanlarda doğru ve açık söylemek ata ve babalarımızın şiarıdır. Bizi üçyüz elli seneden beri Ruslaşmaktan muhafaza eden yegâne kuvvet işte bu şiarıdır. Benim yerimde babalarımın biri olsaydı bu hareketin din ve milliyetimiz için büyük bir hıyanet olduğunu söyleyecekti, diye imam düşündü ve gözünü kaldırdı:

— Miralay Bey, dedi, bir müslüman imamı gibi size vereceğim cevap şudur: Sizin bu hareketiniz şeriatçe affolunmaz büyük bir günahdır. E'gayzi billâh Küfürdür. Milliyet bakımından şüphesiz ki millî bir hıyanettir. Milletimize, yurdumuza ve tarihimize karşı bir cinayettir!

Dedi ve bu sözlerinden kendisi de korktu ve şaşırıldı. Miralay:

— O halde ben ne yapayım?

Diye sordu. İmam:

— Siz bizim askerleri böyle ağır bir vazifeye sokmayacak ve bir kenarda bırakmağa çalışacaksınız. İleride yine bir kolayını bulurdunuz. Belki Ruslar mağlûp olurdu.

Miralay:

— Onu yapmadım ve yapamazdım da. Şimdi, bugünkü vaziyete göre ne yapmalıyız? Sen onu söyle!

İmam:

— Hasta olunuz efendim!.. İstifa ediniz!... dedi. Miralay güldü.

— Peki, dedi, haydi ben istifa ettim, ya bu askerler ne olacak? Bunlar, Miralay İvanof'un Petrof'un ve Nazaryan'm kumandasında Türkiye'nin üstüne yürüyüp o mukaddes teşbihi parçalasınlar mı? Ben geceyi gündüze katarak uykumu, istirahatimi bırakarak bu askerleri şu gaye için mi hazırladım? Başka yol göster, başka!

İmam şaşırılmış kalmıştı. Miralay yerinden kalktı, aşağı yukarı biraz dolaştı ve imamın karşısında durdu:

— Bakınız Hazret, dedi. Şimdi ben biraz imam olacağım: Sizin de, benim de ve buradaki bütün Türk ve müslüman zabitlerinin de vazifesi tek mil askerlerimiz, silâhlarımız, para ve plânlarımızla birlikte Türkiye tarafına geçmektir. Ancak böyle yaptığımız takdirde biz Türkiye'yi bir felâkatten ve kendimizi de büyük bir günah ve cinayetten kurtarmış olacağız. Eğer sizin müslümanlığınız ve milliyetperverliğiniz doğru ise askerleri bu yolda hazırlanmanız lâzımdır.

İmam tamamıyla şaşırılmış ve korkmuştu. Kendi kendine bir şeyler mırıldandı, konuşmak istedi, konuşamadı. Miralay gülerek sözünde devam etti:

— Hazret korkunuz mu? Oynamak ve şaşırmanın zamanı değildir. Bakınız Hazret, şu dakikada biz ya Rus baltasına sap olarak Türklerin başına öldürücü bir darbe indireceğiz ve yahut aynı baltayı Türklüğün yegâne

müstakil bir memleketi olan Türkiye'yi korumak için Rusların başına vuracağız. . Başka, çıkar bir yolumuz yoktur.

Dedi. İmam dahi bu fikre iştirak etti. Demir Ali bu işi becerebilmek için ne yolda hareket etmek lâzım geldiğini anlattı. Şu bir hafta on gün içinde dinî bir bayram uydurup askeri toplamalı ve onların dinî ve millî hislerini tahrik edecek mahiyette sözler söylemesini ve efkârı umumîyeyi gizlice hazırlaması lâzım geldiğini söyledi. İmam dahi, birkaç gün içinde düşünüp bir bayram tertip etmeğe çalışacağını, verilen direktif dairesinde hareket edeceğini ve kimseye bir şey söylemeyeceğini temin ile ayırdı.

İmamdan sonra gelen «Kafkasya Müslüman Cemiyeti Hayriyesi» mümessilleriyle Miralay kısaca konuşarak, kendilerinin mümkün olduğu kadar çabuk gitmeleri lâzım geldiğini, ekseriya Rus zabitanı arasında meşgul bulunmaları lüzumunu, bugün komşu cephe kumandanlarına onları takdim edeceğini ve onlarla çabucak münasebet tesisi elzem olduğunu anlattı ve nihayetinde:

— Hatırınız kalmasın, bizimle sıkı münasebetiniz Ruslara ve Ermenilere malûm olursa her ikimize karşı entrikalar başlar. Bundan bittabi iki tarafta mutazzarır olur.

Diye ilâve etti. Heyet reisi ihtiyar doktor meseleyi hemen kavradı. Yalnız gençler biraz müteessir oldular. Rastgelen bir Rus zabıtine miralayı çekştirirler diye Demir Ali onların hoşnutsuzluklarından memnun bile oldu. Çıkarken doktoru alıyordu:

— Bizim hakkımızda, bahusus benim hakkımda Ruslara ve Ermenilere ne kadar fena söylerseniz, bize o kadar iyilik etmiş olursunuz.

Dedi. Ayrılırken kendilerini akşam Zabit Kulübünde yeni gelecek misafirler şerefine verilecek ziyafete davet etti.

Akşama doğru gelmeğe başlayan komşu Kazak alaylarının ve Ermeni gönüllü kıtalarının kumandanlarını Miralay Demir Ali büyük üniformasıyla karşıladı.

Rus-Japon harbi esnasında aldığı bütün madalyaları takmıştı. Kırım'da genç süvari zabiti iken imparatoriçe tarafından hediye edilen alfan ve elmasla işlenmiş murassa, kartallı, Japon harbinde gösterdiği kahramanlık için Fransızlar tarafından gönderilen Lejyon Dönör nişanını ve Buhara Emiri tarafından verilen muhtelif kıymetli taşlarla süslenmiş tabak kadar büyük altın nişanı takmayı da unutmamıştı. Mecliste kısa bir hasbihalden sonra Miralay. Erkânı Harbiye riyasetinin umum hücum plânına dair tafsilât verdi. Türk cephesinin yarılması vazifesinin geniş bir salahiyet ile Miralay Demir Ali'ye verilmiş olduğunu ve civarında bulunan bütün Kazak alaylarıyla Ermeni gönüllülerinin dahi yardıma hazır halde bulunmaları emrolunduğu ve işte bu vazifesini başarmak için kendisinin Erkânı Harbiye riyasetinden bugün yarın emir beklediği cihetle askerlerinin her an ileri harekete hazır bulunduğunu beyan etti. Bu sebeple komşu ve civar kuvvetlerin de hazır bulunmaları lüzumunu bildirdi. Sonra mintika civarında bulunan Türk çocuk ve kadınlarının askerî hareketlerimizi Türklere haber vermeleri ihtimaline mebni onların buradan uzaklaştırılması lüzumunu ve bunun, Erkânı Harbiye Reisliğinin de kat'î karan iktizasından olduğunu, bu iş için «Kafkasya Müslüman Cemiyeti Hayriye- sine» salahiyet verildiğini anlattı. Bu işte «Kafkasya Müslüman Cemiyeti Hayriyesi» murahhaslarına yardım etmek suretiyle cepheyi temizlemenin vatanî bir hizmet olduğunu ilâve etti. Bütün bunları pek ustaca izah eylediği gibi «Kafkasya Müslüman Cemiyeti Hayriyesi» nin faaliyetini de askerî bir muamele kadar gizli tutulması icap eden bir iş imiş gibi tasvir etti. Aynı zamanda civarda bulunan Kazak ve Ermeni alaylarına dair en ufak malûmatı bile sordu, ve anladı.

Uzun uzadıya izahattan sonra Erkânı Harbiye Riyasetinden gelecek emirleri derhal emir yevmilerle komşu kumandanlara bildireceğini ve onların her ihtimale karşı hazır bulunmaları lüzumunu tekrar ederek onlardan kat'î söz aldı. Bütün bu izahat esnasında Demir Ali, saf Rus Kazak Miralayı Kamarinko'nun her şeye inandığına kani idi.

Ermeni gönüllüleri kumandam Basdırmacıyan Efendinin şüphelenmemesi için bütün maharetini sarfetti ve kendisini tamamıyla Ruslaşmış, hattâ bir Rus monarşisti olarak gösterdi. Bu müzakereler tamam olduktan sonra, sofraya geçtiler. Ziyafeti açarken de Miralay Demir Ali ev sahibi sıfatıyla Çar Hazretlerinin sıhhatine ve Rus askeriyeye Rus kılıcının muvaffakiyetine ilk kadehi kaldırdı. Gecenin sonlarına kadar içki ve dans devam etti. Şafak sökmeğe başladığı bir sırada misafirler dağıldı.

Miralay tuttuğu yolun en büyük adımını atmış olduğunu hissederek aldığı yeni malûmatları bir kere daha tasnif ettikten sonra evine yöneldi.

XIII

Ertesi sabah uykusundan kalkar kalkmaz Miralayın kapısı çalındı, içeriye giren yüzbaşı Fahri İslam Efendi, tamamen resmî giyinmiş olarak gayet resmî bir selâm verdikten sonra miralaya bir istida takdim etti, istidada doktor raporuna müstenit kuvvetli sebeplerden dolayı iki haftalık mezuniyet diliyordu. Filhakika bağlı hekim raporunda dahi yüzbaşının hastalığı mühim olup bugünden itibaren burada kalmasına tıbbî cevaz olmadığı kat'î bir lisanla tekit ediliyordu.

Miralay Demir Ali uzun ve müdekkik nazarlarla yüzbaşığı süzdü ve Fahri İslâm Efendi'nin gözlerinde derin bir ıztırap asarı müşahede eyledi. Miralay bundan cesaret alarak resmiliği unuttu ve yüzbaşı ile Türkçe konuşmaya başladı. Fakat yüzbaşı resmiliği kat'iyyen bozmayarak miralayın her sualine Rusça cevap veriyordu. Gûya bununla demek istiyordu ki:

«Seninle benim aramda ne dil birliği ne din birliği, ne de gönül birliği var. Bizi birleştiren yalnız şu Rus hizmeti ve şu Rus dilidir.»

Miralay bunu hissederek müteessir olmakla beraber yüzbaşı Fahri İslâm'ı öteden beri iyi bildiği için onun bu suretle muamelesinin Erkânı Harbiye Riyasetinden gelen son tebligat üzerine, bilhassa dün geceki mecliste söylenen nutuklardan ileri geldiğini pekâlâ takdir ettiğinden teessürünü göstermedi ve dişini sıkı. Samimî ve temiz bir ruhla yüzbaşığı dedi ki:

— Ben sizi biliyorum azizim. Sizin maddî bir hastalığınız yoktur, sizin ıstırabınız manevîdir. Siz de yakında Türklere karşı icra edilecek hücum ve yarma hareketine iştirak etmemek için buradan kaçmak istiyorsunuz. Sizin vicdanınız bunu emrediyor. Peki kardeşim gidiniz, ben müsaade ediyorum.

Diye evrakı imzaladı.

Fahri İslam aldığı cevaptan şaşırıldı. Rusça resmî bir selâm vererek çıkıp gitmek istedi. Fakat dili damağına yapışmış gibi hiç bir söz söyleyemedi ve hareketsiz olarak yerinde durup kaldı. Miralay bu vaziyetten istifade ederek söze başladı:

— Fahri İslâm Efendi, siz bir zabıt olmanız, doktordan rapor alabilmeniz ve benimle on senelik arkadaş olmanız dolayısıyla düşmanların faydası için yapılacak iki kardeş muharebesinden bir kenara çekilebiliyorsunuz. Bu suretle bu büyük günahattan vicdanınızı muhafaza edebiliyorsunuz. Sizin emrinizdeki askerleri kime bırakıyorsunuz? Onlar arasında sizin gibi güvenilecek bir Türk ve bir müslüman yiğit mevcut olmadığını biliyorsunuz? Yoksa onların yegâne müstakil Türk devleti olan kardeş Türkiye'yi ezmesini mi istiyorsunuz? Askerce söylemek lâzım gelirse buna korkaklık derler. Muharebeye girmek istemeyen bir asker vücudunu korumak için parmağına kurşun sıkmak hilesine başvurur. Siz ise ruhunuzu ve imanınızı korumak için rapor alıyorsunuz.

Yüzbaşı Fahri İslam «Miralay Bey», diye cevap vermek istedi. Fakat Miralay Demir Ali onu dinlemedi, sözünde devam etti:

— Bugün bütün Türk dünyasının varlığı ve yokluğu muharebe cephesine nakledilmiş olduğu nazik ve mesuliyetti bir zamanda, o harbin içinde bulunan bir Türk zabıtının vazifesi, düşmanı gören bir devekuşu gibi, başını kumda gizlemekle biter mi diye zannediyorsunuz? Siz gittikten sonra yerinize gelecek olan Yüzbaşı Petrof, Ivanof sizin yetiştirdiğiniz, sizin asker yaptığınız binlerce Türk çocuklarını müstakil Türk memleketinin son kalesini yıkmaya sevk etmez mi diye düşünüyorsunuz? Hayır Yüzbaşı! Artık kadın hilesi ile iş yürümüyor. Ya öyle, ya böyle!.. Ya Türk, ya Rus!.. Orta yol yoktur. O. çoktan bitmiştir, yüzbaşı!

Yüzbaşı Fahri İslâm şaşırıldı, kızardı, Miralay Demir Ali sözünde devam ederek dedi ki:

— İşte ben de yirmi sekiz yıl askerlik yaptım. Milletim ayrı olsa da vatan birdir diye çalıştım. Şimdi görüyorum ki bütün hizmetler Rusluğa ve Ruslara imiş. Benim halkımı ezmesi, benim milletimi köle etmesi için imiş. Şimdi de işte, Türk memleketini imha etmek için bir silâh olarak kullanılıyor. Artık ben de anladım. Uzun muhakeme ve düşüncelerden sonra millî rüşüm buldum. Çok geç de olsa nihayet buldum. Erkânı Harbiye Riyaset meclisinde iken kendimin Rus elinde bir oyuncaktan başka bir şey olmadığını pek iyi anladım. Ondan sonra ben Türke karşı hazırlanan yumruğunu bizzat Rus'un başına indirmeğe karar verdim. Onun için de Türk cephesini yarmak vazifesini deruhte ettim. Bu iş için hazırlandım. Vakti gelince bunu yapacağım. Sen bu işte benimle beraber olmak istemezsen var olma. Ben senin millî vicdanına itimat ediyorum. Benimkini değil emrimdeki bu sekiz dokuz bin Türk - Tatar askerinin sırrını saklayabilirsin diye itimat ediyorum. Allahısmarladık yüzbaşı!

Dedi ve döndü.

Yüzbaşı Fahri İslam birdenbire diz üstü çöktü ve yalvarmağa başladı:

— Mir Haydar, Mir Haydar, hayır, ben istidamı geri alıyorum. Ben bilemedim... Ben dünkü gecedan sonra uyuyamadım. Vicdan azabı beni rahat bırakmadı. Bunu ancak ondan dolayı yaptım. Ne emredersen senin

emrinden çıkmam. Dedi.

Miralay Demir Ali onu yerinden kaldırıırken mülâzım İbrahim Efendi heyecanla içeriye girdi:

— Mirajây Bey, mahvolduk, dedi, bu gece yirmi asker Alay kâtibi Vahid Fahrettin ile birlikte Türk tarafına kaçmışlar. Hudut bekçilerimiz onları yakalamış. Şimdi onların hepsi de eldedir. Bizim orman içindeki kışladan biraz evvel telefon ettiler.

Miralay Demir Ali ile Yüzbaşı Fahri İslam şaşırıldılar. Fakat Miralay hemen kendini topladı ve sözüne devam ediyormuş gibi:

— Bunların imanları Yüzbaşı İslâmın imanından daha sağlam imiş.

Dedi ve hemen emir vermeğe başladı:

— Bu hâdiseyi harice aksettirmemelidir. Askerlerimiz arasında böyle bir hareketin mevcut olduğundan erkânı harbiye haberdar olursa derhal bizi buradan alırlar. Yüzbaşı Fahri İslâm hemen oraya git ve hâdiseyi sessiz sedasız kapat, lüzum görürsen imamı da beraber al... Hâdiseye gizli keşif kolu çıkardığımız rengini ver... Mesele kendi Ruslarımızdan da gizli kalsın, şayet onlar bilirlerse bile, hiç olmazsa Ermenilere sezdirilmesin.

Miralay millî heyecanın son haddine geldiğini hissetti. Demiri tavında iken dövme icap ettiğini anladı. Plânının tatbikinde acele etmek zaruretini hissetti. Sevim Bike'nin gelip çıkmaması, haritaların henüz hazır olmaması, asker içindeki gizli teşkilâtın da henüz tamamlanmaması onun elini ayağını bağlamıştı. O daha bir müddet alelâde işlerle iştigale mecbur olacaktı. Firarilerin izini kaybettirmek için mevlûd bayramı hakkında bir teklif ile gelmiş olan alay imamının isteklerini dinledi. Bayram gününe kadar camii bir tertibe koymak için emirler verdi. Caminin tamiri için arzu eden askerlerden işçi alınmasına müsaade etti. Akşama doğru Sevim ile Feride'nin Tiflis'ten hareket ettiklerine dair telgraf geldiği gibi, firarilerden de, hiç bir kimse yakalanmadan hâdiseyi, miralayın direktifi mucibince, halletmeğe muvaffak olan yüzbaşı Fahri İslâm da işini bitirip döndü. Yirmi bir firarinin divanı harbe verilmeyecekleri anlaşılınca bu işin başında duran Miralay Demir Ali'nin alay üzerindeki nüfuzu bir kat daha arttı. Son zamanlarda ona karşı hissolunan memnuniyetsizliğin yerini derin bir itimat işgal etti. Miralaylarının kendilerini körü-körüne ateş içine atmayacağına ve Türklere karşı sevk edilmeyeceklerine askerlerin imanı kuvvetlendi.

Birkaç gün sonra Sevim ile Feride çıkageldiler. Sevim, vatan kahramanları askerlere yardım etmek düşüncesiyle, Feride de şu bedbaht Türk yavrularına, kendilerine gelmek hususunda kolaylık göstermek maksadıyla gelmiş olduklarından her ikisi de pek çok iş görmek istediler; oraya koştular, buraya koştular, hastahaneden çıkmadılar, hasta askerlerin yanından ayrılmadılar. Askerlerin her türlü ihtiyaçlarına yetişmek için kışlalara ve siperlere kadar vardılar. Askerlere, mektuplarını yazdılar. Onlara kitap okudular, kopmuş düğmelerini diktiler. Birkaç gün içinde alaya o vakite kadar görülmeyen bir yenilik soktular, ilk günlerde askerler bunlara alaycı bir gözle bakıyorlardı. Yalnız birisinin miralayın kızı ve diğerinin onun arkadaşı olması dolayısıyla onlara zahirî ve mecburî bir hürmet gösteriyorlardı. Fakat günler geçtikçe askerin hastabakıcılara karşı alâkası değişiyordu. Kızların yorulmadan şuraya buraya koşmaları, askerlerde yeni bir his uyandırdı ve onların her ikisini de sevdirtti. Askerler onlarla senli-benli oldular, onlarla senli-benli konuşmağa gülüşmeğe başladılar. Kendileriyle kumandan arasında yeni bir yol bulup bunlar vasıtasıyla birçok işlerini gördürmek imkânını elde etmiş oldular.

Bilhassa bunların çalgı çalmaları ve askerlerden tatarca, Türkmençe, Azerice korolar teşkil etmeleri askerlerin çok hoşuna gitti. Alay baştan başa canlandı. Gelecek bayramda edebî bir gece, millî bir konser vermek için hazırlanmağa başladılar.

Fakat bunların hepsi Miralay Demir Ali'nin keyfini bozuyor ve plânını altüst ediyordu. Feride'nin bu kadar asker içine girip karışması, burada ebediyen kalmak için gelmiş olduğu ve bir daha dönüp gitmek ihtimali olmadığı hissini vermeğe başladı. Miralay ona ne kadar hissettirmeğe, anlatmağa çalıştı ise de Feride meseleye yaklaşmadı, hiç bir şey anlamak istemedi, gitmeği de asla düşünmedi ve işinde devam etti. Ölmezoğlu Arslan Bey her ne kadar «sizin kızınızın bulunduğu yerde bizim kızımızın da bulunmasından korkumuz yoktur, size olan itimadımız tamdır» diye yazmış ise de. Miralay, bilhassa onun ailesini bu işin sonunda baş verecek bir belâyâ maruz kılmamak için Feride'yi geri göndermeğe kat'î karar verdi.

İşte bayram geldi. Rus zabitlerinin kısmı âzami izin alıp komşu alaylara gittiler. Birkaç Rus ve Kalmık askerleri kaldı ise de, bayram işlerinde bir arada kaynaştıklarından onlara ehemmiyet verilmedi. Askerler abdest alıp namaz kılmak için tamir edilmiş camiye gittiler. Miralay kendisi de gitti ve bütün müslüman zabitlerin de hazır bulunmasını emretti. Yedi-sekiz bin müslüman askerleri ile birlikte Miralay Demir Ali namaz kıldı, onlarla birlikte secdeye gitti, dua okudu. Onlarla birlikte alay hocasının uzun vaazını dinledi. Sureti mahsusada hazırlanmış olan bayram sofrasına da askerlerle beraber oturdu ve birlikte yemek yedi. Gece tertip edilen millî müsamerede hazır bulundu.

Feride ile Sevim Bike'nin oyunlarını, muhtelif Türk aşiretlerine mensup askerlerin şivelerindeki şarkılarını, muhtelif Türk illerinin millî danslarını dinledi ve seyretti. Kafkasya Türklerinden bir askerle Feride'nin maruf «Lezki dansı oyununu» Sevim'in bir zabitle Kaytarma¹⁸ dansını oynamalarını, hülâsa her şeyi yakın bir alâka ile takip etti.

Buradaki askerlerin millî ruhlarının yükseldiğini, yüreklerinin açıldığını, onların büsbütün başka bir insan halini aldıklarını görüp hayrette kaldı. Hattâ bir aralık aklına şu fikir geldi: Hemen burada hepsini bir araya toplayıp, açıktan açığa Türklerin tarafına geçiyoruz, diye emir vereyim... Fakat daha yapılacak işler olduğundan fikrinden vaz geçti. Şu kadar var ki Feride'nin askerler arasında kazandığı hürmeti görüp biraz korktu.

Bu kız, plânından habersiz olan bu kızı, bir şeyler yapmasın düşüncesiyle onu buradan uzaklaştırmak kararını bir kat daha kuvvetlendirdi.

Bir iki gün içinde her şey hazırlanıp bitti. Demir Ali lüzumlu gizli vesikaları ikişer-üçer nüsha yazıp yetiştirdi. Gizli plânın iki kopyasını aldı. Bütün alay baştan ayağa kadar gizli bir ipe dizildi:

Başta Miralay, ondan sonra üç dört zabitten mürekkep bir komite; onlardan sonra altı-yedi çavuştan müteşekkil diğer bir komite; bunlardan sonra altı-yedi askerden ibaret üçüncü bir komite.. Bunlar vasıtasıyla bütün askerler tek bir emirle ayaklanıp miralayın göstereceği şekilde hareket edebilecek bir teşkilât haline geldi. Zabitlerle de tanışmak suretiyle hareket programını tamamladı. Program pek basitti: Bir iki gün evvel Türk kumandanlığına haber gönderilecek, oradan haber geldikten sonra bir gün Miralaya Erkânı Harbiye'den sahte bir Kurye gelecek ve taarruz emrini verecekti. Bu emir üzerine Miralay alayı alıp kendisi tespit ettiği yoldan yürütecekti. Türk cephesine yaklaşır yaklaşmaz, komite azalan Rus zabitlerini tevkif edecekler, alay ak bayrak kaldırıp «Aksak Timur» un marşını çalacak ve Türk ordusuna iltihak edecektir. Bu suretle Türk ordusuna koşulacak olan kıta kendini ve bütün Rus askerî esrarını Türk Erkânı Harbiye'sinin emrine verecektir. Bu hareket, pek mühim harp esrarının açılmasına vesile teşkil edeceğinden Rusya ile müttefiklerinin bütün plânlarını altüst edecek ve neticede Türkiye'nin felâketten kurtulmasına yardım etmiş olacaktı. Fazla olarak Miralay Demir Ali Türk

Başkumandanlığını, Türk savaşının ağırlık merkezini Arap ülkelerinden Türk illerine çevirtmeğe, hiç bir faydası olmayan Arap ülkeleri için Türk kanının akıtılmasını durdurup Kafkasyayı, Türkistanı, İdil-Ural, Kırım ve Hazer denizini hedef ettirmeğe çalışacak ve elindeki bütün malûmat ve tecrübeleri ile bu yolun mücahidi olacaktı.

Alayının bütün münevver ve imanlı zabitan, ve askerleri bu fikirle canlanmış ve bu fikri bir an evvel tahakkuk ettirmek için bütün varlığıyla ayaklanmıştı. Bunların hepsi bu ulvî fikir fiiliyata çıkmadan kaybolmasın diye sür'atle harekete geçilmesini istiyordu.

Bir gün uzun bir danışmadan sonra alelâde askerî bir manevra mahiyetinde bu plânın bir provasını yapmağa karar verdiler. Miralay, bütün faal kuvvetlerini hususî bir plân mucibince muhtelif mevkiilerde vazife başında bulundurmak için komiteye emir verdi. Emrin icra edildiğini öğrendikten sonra bizzat kendisi de teftişe çıktı. Zabıtları kendi yerlerinde, çavuşları işleri başında, askerleri de icap eden vaziyette buldu. Herkes küçük bir işaretle harekete müheyya bir vaziyette idi. Fakat bir bölüğün gizli zabiti yerinde Feride'yi görünce hayret etti ve işi bu derece ileri götürdüğü için teessüf etti, Ölmezoğlu Arslan Beyin ailesi ve bu ailenin mukadderatı bir defa daha Miralayın gözleri önünde canlandı. Derhal gizli komiteyi toplayıp endişelerini anlattı ve Feride'nin evine gönderilmesini emretti. Komite âzası ise zabitanın ekseriyeti Rus olan bu bölükte başka zabıt ve çavuş bulunmadığından askerlerin bir ağızdan Feride'yi intihap ettiklerini ileri sürdüler. Feride'nin uzaklaştırılması neticesinde askerler arasında anlaşmazlık çıkması ihtimalinden korktuklarını da ilâve ettiler. En nihayet meseleyi bizzat kendisinin halletmesi muvafık görüldü. Aynı günde Türk cephesine Vahidin reisliği altında üç kişiden mürekkep bir heyet gönderildi ve bu plân kabul edildiği takdirde o taraftan bir defa top atmak suretiyle cevap verilmesi takarrür etti. Bu taraftan atılacak üç top bekliyoruz, beş top hep bekliyoruz ve yedi top bekleyecek takatimiz kalmadı mânasını ifade edecekti. Üç gün içerisinde bütün meseleler halledilecekti. Buna müttefiken karar verildi ve heyet hareket etti.

Miralay, Sevim'e meseleyi anlatmadığına ve anlatmak da istemediğine göre Feride'ye, Sevim olmaksızın yalnız gelmesi için haber yolladı ve onu beklerken kendi işine devam etti. Gecenin son saatlerinde Feride içeri girdi. Çok yorgun görünüyordu. Teklif falan beklemeden bir yere oturdu, öteden beriden konuşulduktan sonra Miralay Feride'ye hitaben dedi ki:

— Hatırlar mısınız. Tutaş, Tiflis'te sizinle bir şartımız vardı. Ben ne zaman size gidecek vaktiniz geldi dersem, siz hemen hareket etmeğe söz vermiştiniz, işte o gün şimdi geldi. Siz yarın hareket etmelisiniz. Aksi takdirde bütün ailenizi çok müşkül bir vaziyete sokacaksınız ve beni de kendi ailenize karşı mahcup bırakacaksınız. Siz yarın lütfen dönüp gidiniz. Başkalarına bildirmemek için bir telgraf geldi, deriz.

Feride çoktan bildiği sözleri dinler gibi, istemeyerekten dinledi ve istemeyerekten de cevap verdi ve meseleyi kapamak istedi. Fakat Demir Ali'nin fikrinde ısrar ettiğini görünce:

— Ben şimdi gidemem. Miralay Bey, dedi. Vazifem olduğunu kendiniz de gördünüz. Ben artık yalnız Arslan kızı Feride değil, sekizinci bölüğün kumandanıyım. Meydanda böyle büyük millî bir borç dururken ben vazifemden ayrılamam.

Miralay Demir Ali kızardı, bozardı. Çok kat'î söylenen bu sözlere cevap bulamadı. En nihayet:

— Ya aileniz?

Diyebildi. Feride düşündü:

— Evet, ailem acınacak bir hale gelebilir, dedi. İhtimal ki ailem orada büyük sıkıntılara, tazyiklere maruz kalacaktır. Lâkin bu işlerin hepsi, esaret ve kölelik hayatına, Rusların elinde bir oyuncak halinde yaşamağa bir nihayet verilmek için yapılıyor. Ailem bunu anlar ve beni affeder. Kurbanız bayram olmuyor Miralay bey... Biz Türklük için bir bayram hazırlıyoruz. Bu bayram için kurbanımız da hazır bulunmalıdır. Ailemizin o kurbanı vermeğe hazırlığı tamdır. Türklük için bir Ölmezoğlu Arslan Bey ailesi feda olsun! Ben kendim kurban olursam, sevine sevine olacağım. Ben gitmiyorum, Miralay Bey!

Feride dikkatle Miralaya baktı ve miralayın dudaklarını şiddetle ısırıp derinden düşündüğünü görünce:

— Siz anlayınız, ben gidemiyorum Miralay bey! Gidersem bu gidiş bütün hayatım müddetince siyah bir leke olacak ve vicdanım muazzep kalacaktır. Onun için o vaidleri hatırlamayınız. Ben gidemeyeceğim... Hattâ Tiflis'te iken sizin başınızda böyle bir plânın mevcudiyetini sezmiştim ve buraya bu ümitle gelmek istedim. Buraya geldikten sonra kendiliğimden o plânı tatbik başladım. Sizin komite kurulmadan evvel bizim bölükte o komite mevcuttu. Ben onu çoktan yapmıştım. Eğer siz küçük cesaretsizlik gösterseydiniz ben size tazyikte bulunacaktım. Benim bölüm tarafından kumandanlığa intihabımın esrarı buradadır. Şimdi iş yoluna girmiştir. Ben de Miralay Bey, bu işte, her ne kadar hizmetim az da olsa, size arkadaş olmak niyetindeyim... Bu bizim ancak ilk adımımızdır. Biz bu yerlere millî bayrak atında hücum yaparak bir daha geleceğiz. Biz buradaki Ermenileri, Rusları silip süpürüp Genceye, Bakûya ve bütün Kafkasyaya Türk bayrağını dikeceğiz. Bu işin başında sizin bulunmanız birinci şarttır. Sizden başka bu işi görececek adamımız yoktur. Şimdi sizi korumak da millî bir borçtur. Bu işte benim de vazifem var, lüzumsuz değilim.

Dedi ve biraz sükût ettikten sonra sözünde devam ederek dedi ki:

— Miralay Bey, ben artık askerinin ruhî temayüllerini kavradım. Onların ruhlarına yol buldum. Bütün düşüncelerini biliyorum. Onlar çocuktan başka bir şey değildiler... Birdenbire coşuyorlar, kızıyorlar, iyiyi

fenadan ayıramıyorlar onlar bilmeden yıkarlar kırarlar, rastgele her şeyi altüst ederler... Ermeni zabitleri geldiği gün zabıt kulübüne bomba atmağa hazırlanmışlardı. Allah muhafaza etti.

Ben yeni geldiğim zamanlar bazıları Ruscu diye sizi de öldürmeğe teşebbüs edeceklerdi. Araya ben girdim.

Miralay söylenen bu sözlerin açık ve samimiliğinden ve beklenilmeyen vak'alardan hayrette kalmıştı. O bütün dikkatiyle Feride'yi dinliyordu. Aynı zamanda kendi kendine şöyle düşünüyordu:

— Bu kız kimdir? Bu kuvveti nereden almış? Nasıl olmuş da daha bu yaşta gençliğini feda ederek bu fikre bu ideale kapılmıştır? Kendi kendini nasıl unutabilmiştir?

Miralay bu suallerin hiç birine kanaatbahş cevap bulamadıysa da Feride'nin büyüklüğü karşısında kalben baş eğmek mecburiyetinde kaldı. Onun tereddütsüz bir kurban olmağa hazır olması karşısında kalben diz çöktü. Feride Miralayın zihninde uyanan bu sualleri sezmiş gibi ve onlara cevap vermek istiyormuş gibi yerinden fırladı, miralaya yaklaştı ve elini sıktı. Onun büyük ve kaba elini, ince ve zarif parmakları arasına alarak ümitle dolu gözlerini Demir Ali'nin gözlerine dikti. Miralay l cevap vermiyordu. Feride içten gelen bir sesle:

— Artık gitmek sözleri ortadan kalktı. Miralay Bey, değil mi?! Yeter artık!

Dedi ve hayrette kalan miralayın elini okşamağa başladı. Parmaklarını miralayın ağarmış saçlarının arasına soktu. Pamuk gibi parmakları ile onun saçlarını taradı, sevdi, okşadı ve daha hazin bir sesle:

— Bitti Miralay Bey, ben sizin yanınızda kalıyorum, değil mi?

Dedi ve onun gözlerine bakarak cevap bekledi. Orada müspet bir cevap ışığı görür görmez birdenbire miralayın başını kucakladı, ve alından, başından, yüzünden öpmeğe başladı.

— Ben gitmiyorum, dedi, ben gitmiyorum... Siz burada tehlike altında iken ben gidemiyorum, anlıyor musunuz?. Gidemiyorum!

Boğazını hıçkırık boğdu. Ağlamaya başladı. Gözyaşlarından bir damlası Miralay Demir Ali'nin alına düştü ve orada durmayarak yüzünü ıslata ıslata aşağıya aktı. Sonra Feride kendi kendinden korkar ve utanır gibi bir köşeye çekilip ağlamakta devam etti.

Demir Ali bu vaziyet karşısında şaşaladı ne yapacağını ve nasıl hareket edeceğini kestiremedi. Feride'nin durmadan ağlaması onun maneviyatını altüst etti.

O, miralaylığını, bugün yarın milletinin tarihinde unutulmayacak büyük işler görmeğe hazırlandığını tamamiyle unuttu. On yedi yaşında bir genç çevikliğiyle Feride'nin yanına koştu, onun elini tuttu, başını okşadı. Feride, kuvvetten düşen boynunun taşıyamadığı başını miralayın göğsüne salıverdi. İpek gibi kollar miralayın eğilmeyen boynuna sarıldı. Ve neticede Feride'nin orada kalması meselesi halledildi.

işin içinde miralayın bulunması sebebiyle kaçmak ve Türkler tarafına geçmek gibi pek tehlikeli teşebbüsler Feride'nin gözünde korkunç mahiyetini tamamiyle kaybetti. Miralayda da aynı hisler uyandı. Feride gibi pâk ve saf bir melek onun yanında bulundukça top ve tüfenk ona hiç bir şey yapamaz gibi geldi.

Türk kumandanlığına gönderilen heyet gideli iki gün olmuştu. Fakat cevap topu henüz atılmadı. Bu taraftan üç top atılıp soruldu ise de gene cevap işitilmedi. Üç gün geçti, beş defa top atıldı, cevap gelmedi. Dördüncü gün oldu, Türkler tarafından gene bir haber yok. Takarrür eden anlaşma dahilinde yedi defa top atıldı. Gene bir haber gelmedi. Gizli komite toplanarak daha bir gün beklemeye karar verildi. Gece olmuştu. Acaba gidenler Ruslara esir düştüler de sırlar meydana mı çıktı?... Herkes bu gibi korkunç düşüncelerle yatağına girmişti. Plânın meydana çıkmasından ve bütün işlerin, emeklerin boşa gitmesinden korkan miralayın da gözüne uyku girmiyordu. Yatağında uzanıp düşünürken hızla gelen bir at birdenbire kapıda durdu. Miralay endişe ile yatağından fırladı ve karşısında içeriye ok gibi atılan Feride'yi gördü. Feride telâş ve heyecan içinde:

— Miralay Bey, mahvolduk, dedi. Her şey meydana çıktı.

Demir Ali'nin:

— Ne oldu?

Sualine cevaben Feride anlatmağa başladı.

— Herkes uykuya daldıktan sonra yüzbaşı Ivanof telefon merkezinden Erkânı Harbiye ile bağlanmasını istemiştir. Telefon merkezinde nöbetçi de bizim çavuşlardan birisi imiş. Şüpheye düşerek Erkânı Harbiyeden kimin telefona çağınmasını istediğini îvanof'a sormuş, biraz sonra yalandan «hazır» diye cevap verdikten sonra îvanof'un istediği general gibi konuşmaya çalışarak: «Dinliyorum Yüzbaşı» demiş ve îvanof'un bütün söylediklerini dinlemiştir. Yüzbaşı îvanof buradaki bizim bütün plânlarımız hakkında malûmat vermiş ve Erkânı Harbiye'den silâhtan tecrid edilmemize müsaade istemiştir. Bizim çavuş da general namına, «Mesele çok ciddîdir, yarın bu hususta tedbir alınacaktır. Sizi kendim telefona çağırırım. Şimdilik hiç bir şeyden haberiniz yokmuş gibi davranınız» demiş ve telefonu kesmiştir. Hemen bu gece hareket etmek mecburiyetindeyiz. Yoksa mahvolacağız.

Miralay süzücü gözleriyle Feride'ye dikkatle baktı.

Feride:

— Gece karanlıktır. Henüz gece yansı olduğundan belki geçmeğe muvaffak oluruz.

Dedi. Miralay oda içerisinde dolaşarak -düşündü, taşındı. Zihninden türlü türlü plânlar geçirdi. En nihayet arkadaşlarıyla konuşmağa karar verdi. Komiteyi topladı. Kısa bir müşavereden sonra hemen harekete ve yolda yüzbaşı İvanov'u öldürmeğe karar verildi. Gece yansı Miralay Demir Ali toplanma borusunu çaldırdı. Yol elbisesi ile alay karargâhına gelip gûya Erkânı Harbiye Reisinden gelen yalan emirnameyi okudu, alaylar telefonla hareketten haberdar edildiler. Yol nöbetçilerine malûmat verildi. Aynı ayrı bölüklere yollar gösterilip Türk cephesinin beri tarafındaki dağ arkasında toplanmak, silâh atmamak, gürültü çıkarmamak için emirler verildi. Miralay bundan sonra odasına girip gizli esrarı havi evraktan birisini Feride'ye, bir tanesini İbrahim'e verdi, üçüncüsünü de kendisi aldı. Yolda Rusların eline geçerlerse bu kâğıtlar yok edilecek. Türkler eline düştükleri takdirde en yüksek rütbeli Türk subayına verilecek diye emir verdi.

Bir saat sonra yola çıkıldı. Askerler atlarına binip hareket ettiler. Gece rüzgârlı ve bulutlu olduğundan hâdisesiz olarak iki orduyu ayıran hududa yaklaştılar. Takip edilen yol iki dağ arasına giriyordu. Bunların birisinde Rus, diğerinde ise Türk topçuları yerleşmişti. Kimsenin geçmesine imkân vermemek için yol her iki tarafın mitralyöz ve top ateşi altına alınmıştı. Miralay buradaki Ruslara: Emir aldım, geçeceğim diye telefonla haber vermiş olduğundan bu taraftan korkusu kalmamıştı. Gönderilmiş olan heyet Türklere de meseleyi, miralayın plânı mucibince, anlatmış olduklarından o taraftan da emin olmak lâzım gelirdi. Fakat gidenlerden bir haber alınmadığı için miralay ihtiyatlı hareket etmek mecburiyetinde kalmıştı. Ona göre o gözükmeden geçip gitmek kararını vermişti. Fakat dağa yaklaşınca baş veren bir hâdis bu plânı da değiştirmeye mecbur etti. Hâdis şundan ibaretti:

Geçide yaklaşırken geriye dönüp kaçmağa başlayan yüzbaşı İvanof'u takip edip vurmak icap etmiş ve bu zaman birkaç silâh patlamıştı. Bu sestен dağdaki nöbetçiler uyanmış, her iki taraftan tek, tük silâh sesleri işitilmeğe başlamıştı. Bu vaziyet neticesinde gözükmeden geçmenin imkânı kalmamış ve çok tehlikeli de olsa süratle geçmek zarureti hasıl olmuştu. Miralay Demir Ali kaçırılan her dakikanın birkaç kişinin hayatına mal olacağını bildiği için «dörtнал!» kumandasını verdi.

İki üç kilometre uzunluğundaki geçit atlar ile dolmuştu. Süvariler bütün kuvvetlerini sarfederek geçiyorlardı. Ayın bulutlardan sıyrılması da tam bu zamana tesadüf etmişti. Atlar aydınlandı, askerler meydana çıktı. Ruslar

tarafından mı, yoksa Türkler tarafından mı bir top atıldı ve bu topun mermisi askerlerin önünde patladı. Bunu daha birkaç mermi takip etti. Nerede ise mitralyözler de işe başlayacaklardı. Atlar koşmakta devam ediyordu. Bir çokları yaralanıp düştü. Miralayın altındaki yaralanmış at da deli gibi koştu ve ilerlemekte devam etti. Bir çokları hazin hazin inledi. Top ve mitralyöz sesine at kişnemeleri, ileri ileri sedaları karıştı. Geçit bir mahşer halini aldı. Miralay Demir Ali etrafına bakındı: Yanındaki askerle yan yana kızı Sevim Bike gidiyordu. Bir daha baktı: Asker yerinde Feride'yi gördü. Daha bir defa bakınca; önüne düşen top gülleleriyle ilerdeki safın yanıldığını gördü. Bir asker yuvarlandı. Bir at şaha kalkarak düştü. Kendisi de vücudunda sıcak bir şey hissetti: Gömleğinin altından sıcak bir şey akmağa başlamıştı. Buna bakmayarak Miralay Demir Ali atım mahmuzladı, öne geçti: İleri! diye bağırdı. Yüzü kana boyanmış olan Feride'nin arkadan yetiştiğini, kızı Sevim Bike'nin atından kanlar aktığını gördü. Top sesleri susmadı. Mitralyöz ateşleri durmadı. Tüfenk sesleri kesilmedi. Süvarilerde nizam ve intizam kalmadı; sürü gibi koştu. Atlar sarhoş gibi dolaştı. Yaralılar «Of! Of» diye bağırdı.

Ve nihayet geçit geçildi.

Asker selâmete kavuştu. Hangi taraftan geldiği belli olmayan bir projektör askeri aydınlattı. Bu projektöre süngülerin, kılıçların, mızrakların parıltısı cevap verdi. Miralay Demir Ali sersem bir halde «Askerler, yerli yerine, sıralanınız. Herkes kendi bölüğüne* diye bağırdı.

Bir dakika esnasında sıralandılar ve herkes yerini buldu. Miralay gömleği altından akan sıcak şeylere katiyen ehemmiyet vermeden askeri gözden geçirdi. Yaralananlar çok idiye de ölenler azdı. Zabitanın çoğu sağdı. Yaralıların yaralarını sarmak için emir verdi. Beyaz sargılarla yanma gelen Feride'ye:

— Benim yarım ehemmiyetsizdir.

Diye ehemmiyet vermeden askerlerin önüne geçti ve kanlı eliyle beyaz bayrağı kaldırdı. Feride de beyaz bayrağın yanına gelerek neredense çıkardığı Türk bayrağını kaldırdı ve:

— Yaşasın Türkiye!

Diye bağırdı. Onun bağırmasına asker de mukabele etti.

Türk tarafından top sesleri durdu. Düşman askeri diye karşı gelen Türk süvarisi şaşırıp kaldı. Birden Rus tarafından top sesleri yeniden işitildi. Miralay Demir Ali askere «İleri!» emrini verdi. Süvariler ok gibi ilerlediler. Rus topu onları Türkiye'nin daha içerilerine götürdü.

Sabah olmuştu. Yeni doğan gün anayurda kavuşmak hasretiyle çırpman muhtelif Türk kabilelerinden mürekkep Türk çocuklarını şefkatle selâmladı. Uzak olmayan bir mesafede birkaç minareli küçük bir Türk şehri görüldü. Miralay o şehre doğru yol aldı. Şehre yaklaşınca askeri bir de gözden geçirdi. Alay bandosunun da hazır olmasını emretti. Askerin nizam ve intizam ile şehre girmesini emretti. Üzerinde bulunduğu kana boyanmış at şehre ayak basmak üzere iken dört beş minareden ezan sesleri işitildi. Miralay bilâhtiyar atını durdurdu. Emre alışmış olan at durdu. Arkasından bütün alay da durdu. Hattâ gömleğinin altından akan kan bile durdu.

Ezan tamam oldu. Miralayın emriyle muzika başladı. Aksak Timurun marşı gürlendi. Muzika havasına karışan yedi-sekiz bin atın gürültüsü ile şehir titredi. Bu sestten bütün şehir ayaklandı. Türk bayraklı, Rus kıyafetli bu askerlerden ilk bakışta şehir ahali ilk önce korktu, sonra şaşırıp, bilâhare hayran oldu. Süvariler geniş caddeyi yavaş yavaş takip ettiler. Onların her adımına sokaklar, binalar selâm verir gibi seslendiler.

Muzika susar susmaz askerlerin «Yaşasın Türkiye!» sesi şehri doldurdu.

Askerler şehrin ortasına, eski belediye binasında yerleşmiş bulunan Erkânı Harbiye dairesi önündeki meydana gelince sıralandı. Binanın üzerindeki Türk bayrağı uzak yoldan gelen bu Türk çocuklarına can ve gönülden selâm verir gibi sabah rüzgârıyla sallandı.

Hâdiseden daha yeni haberdar olan ve hayret içinde bulunan Türk zabitlerinin kışladan çıktıklarını görür görmez Miralay Demir Ali:

— Selâm, dur!

Emrini verdi. On iki Türk kabile oğullarının kılıçları birden göğe kalktı. Ve candan yapmış oldukları millî yeminlerini Türk bayrağı kendi dalgalarıyla Levhü Mahfuza yazılmak üzere göklere gönderdi.

Miralay Demir Ali bir tarafında kızı Sevim Bike, diğer tarafında Feride, olmak üzere Rus bayrağını sürükleye sürükleye gelip öne çıktı ve Türk zabitanına hitaben şu sözleri söyledi:

— Biz de sizin gibi Türküz. Düşmanla dört bir yandan ihata edilmiş Türkiye'nin bu ağır günlerinde sizinle beraber, sizin yanınızda bulunmak, anayurt uğrunda canımızı feda etmek için Rus safını bırakarak geldik. Hepimizin kabul edilmesini rica eder ve Türklük uğrunda ifa edilecek emirleri bekleriz.

Dedi ve elindeki Rus bayrağın zabitlerin ayaklan altına attı.

— < Yaşasın Türkiye! »

Diye bağırdı. Askerler de onun sözlerini tekrar etmek suretiyle cevap verdiler.

Gözlerinden akan yaş zabtedemeyen bir Türk binbaşısı Miralay Demir Ali'nin yanına gelip onu kucakladı. Senelerden beri görüşmeyen ağabey ve küçük kardeş, beklenmedik bir zamanda ve beklenilmeyen bir yerde tesadüfen yüzyüze gelmişler gibi birbirini bağırlanına bastılar, kucaklaştılar, öpüştüler, bir daha kucaklaştılar ve bir daha öpüştüler. Yaş akan gözlerinde sevinç ve saadet gülümsedi ve gözyaşlarıyla gülümsemeler birbirlerine kanıştı. Onun arkasınca zabitan yeni gelen kardeşleriyle görüştüler, öpüştüler. Yalnız Türk bayrağını tutmakta olan Feride

ile Sevim Bike'yi karşılayan olmadı. Onların uzak yerlerden gelmelerini tebrik edecek, Rus esaretinde geçen bu uzun kara günlerini soracak hemşire, ablaları bulunmadı. Onlara kimse analık ve hemşirelik busesi vermedi.

Bu anda Türk muzikası işitildi. Ordu marşı çalmıyordu. Muzika biter bitmez binbaşı yüksek bir yere çıktı ve:

— Kardeşler, dedi, Rus boyunduruğundan kurtulup anayurda kavuşmak münasebetiyle ben sizin hepimizi tebrik ederim. Dört bir taraftan düşmanla ihata olunan bu memleket Türk yurdudur. Bu yalnız bizim vatanımız değil, aynı zamanda sizin de yurdunuzdur. Bizim kara günlerimizi bizimle beraber paylaşmak için bugün buraya gelen siz kardeşlerimize en bahtiyar günlerimizde de yurdumuz açık olacaktır...

Binbaşı sözünde devam edemedi. Selâm vaziyetinde duran Miralay Demir Ali sallandı, titredi ve Feridenin üzerine düştü. Getirilen doktor onu ayılttığı zaman Demir Ali başı ucunda binbaşığı görür görmez göğsü üzerindeki haritaları ve gizli vesaiiki hatırladı ve onları çıkarmak istedi. Fakat takatsiz elinin bu işi beceremeyeceğini görünce gözüyle Feride'ye işaret etti. Feride onları çıkarıp binbaşığıya verdi. Demir Ali gülümsedi. Binbaşının o haritaları ve kâğıtları açtığına bakarken onun yüzünden ve gözünden bu gülümseme gitmedi. Mensup olduğu Türk milletinin varlığını korumaktan ve yaşatmaktan doğan bir neş'enin sembolü olan bu gülümseme onun ruhunu tâ göklere kadar götürdü, ölürken de gülerek öldü.

Miralay Demir Ali büyük bir hürmet ve askerî merasimle defnedildi. Merhumun getirdiği vesikalar Rusya ve müttefiklerinin harp esrarını meydana çıkardı ve plânlarını altüst etti. Onun cesur süvarileri İngilizlere karşı harbetti. onlardan esirler aldı.

Türkiye hükümeti tarafından Sevim Bike İstanbul'a alınıp bir mektebe yerleştirildi.

Feride ise cepheyi terketmedi. O bir şefkat bakıcısı olarak cephede kalmakta devam etti. O, Batum da, Gence'de, Bakü'de Türk bayrağının; Kafkasya'da, Türkistan'da, Kırım'da. İdil-Ural'da mukaddes Türk birliği sancağının dalgalandırılmasını mümkün kılacak ilk fırsatı bekleyip duruyordu. O mes'ut güne hazırlanmak için asker arasında fikirdaşlar ve arkadaşlar toplamakta devam etti. Her gün o bu ümide bir gün daha yaklaştığına inanıyor ve bu imanla geceyi gündüze ekliyordu. Büyük gayesine ereceğine olan kuvvetli bir imanla aylarını, yıllarını hep harp cephesinde geçirdi ve o mes'ut kurtuluş gününü bekledi.

SON

Anlatmalar

* <Bike> bey'in müennesidir. «Sevim Bike» Kazan Han'larının çok sevilmiş bir kadın Hanın adı olduğu için İdil (Yani. V'uga) boyunda Hanlara Sevim Bike» ismi verilmekten hoşlanılır.

** Rusya'da İdil-Ural ve Kırım Türkleri askeri mükellefiyete tabi oldukları halde Türkistan ve Kafkas Türklerinden mecburi asker alınmazdı. Fakat gönüllü alayları toplanırdı. Ruslar bunlara “diki divirya-yabani fırka” derlerdi. Miralay Demir Ali beyin fırkası da böyle bir gönüllü alaydı.

¹ Bayar, Türkçe Bay-er'den gelen bir kelimedir. Ruslar bunu aristokrat yerinde kullanırlar.

² Ruslar, Türkiye Türklerinden ayırmak maksadile, Azerbaycan Türklerine Tatar derler. Bundan maksat Türklüğün içine ayrılık sokmaktır. Nitekim Türkistan Türklerine de Sırt adı verdikleri gibi

³⁻⁴ Pelmen ve Beliş düğünlerde ve büyük ziyafetlerde daima yapılan hamurlu ve etli yemeklerdir. Pelmen çorbalı olur. Beliş ise kebablı böreğe benzer.

⁵ Bu türkülerin hepsi şimal Türklerinin tanınmış milli halk melodileridir. Aşkazar melodisi İdil-Uralda çok sevilir v» söylenir tarihi bir türküdür. Tevkilev melodisi ise, Ruslar tarafından tahkir edilen asil bir Türk kısmın feryatlarını ifade ettiği için tüyleri ürperten kin dolu bir Türk şarkısıdır.

⁶ İdil: Volga.

⁷ Rus İmparatoriçesine mahsus alâmet

⁸ Türkiyeye karşı yapılan harplerin hepsinde de Rusların asıl maksadı daima Deli Patronun vasiyeti mucibince İstanbul ve Boğazlan ele geçirmek olduğu halde Rus hükümetleri, mutaassıp Rus ahalisine hedefin Ayasofyayı kurtarmak ve tekrar kilise yapmak olduğunu söylerler ve öyle gösterirler. Hattâ İstanbulun zaptı halinae Ayasofyanın üstüne konacak olan haç ile minareye asılacak çan çoktanberi hazırlanmış, Sivastopol şehrinde fırsat

bekliyorlardı.

⁹ Şimal Türk lehçesinde, madmazel mukabili, evlenmemiş kızlara verilen bir unvandır. Evlilere Bike denir.

¹⁰ Monli; Hazin demektir.

¹¹ Bu müthiş rezalet ve cinayetler hakkında дума meclisindeki 'Müslüman Fıksioni hükümeti sorguya çekti. Talan edilen yüzlerce Türk köylerinin isimlerini saydı, iffeti telvis edilen binlerce Türk kadın vak'alarını kürsüden anlattı. Fakat Rus hükümeti bu nutku neşreden Türk gazetelerini kapadı ve rezalet devam etti.

¹² Rusların Ermeniler için kullandıkları yan tahkirli Mr Unvandır

¹³ Köpek adı.

¹⁴ Rusya demiryollarında trenin hareket hazırğvn bildirmek için üç defa çan çalır.

¹⁵ Şeyh Ali Moskova Çarları tarafından Kazanın istilâsında milletine hıyanet etmiş bir mel"undur.

¹⁶ Şimal Türklerinde, Türk askerine karşı harp edenler murdarlanmış* yani imansız olmuş diye bir itikad var.

¹⁷ Şimal Türklerinde din âlimlerine hürmet makamında «Hazret» diye hitap ederler.

¹⁸ Yedi-sekiz milyonluk Türk halk kütesinden maksat yalnız İdilUral Türkleridir, Yoksa Rusyada en az 10 milyon Türk mevcut'ur.

¹⁹ Kaytarma, Kırım Türklerinin maruf dansıdır.

Kaynak: ÜYGE TABA

M.Ayas Ishaki

İkinci Baskı.

ÖTÜKEN YAYINEVİ.

İstanbul. 1967.

760

FIATI 4 Lira

